

Universiteit Gent
Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
Academiejaar 2007-2008

**POLITIEKE EN ECONOMISCHE
TRANSITIE IN TSJECHIË EN SLOVAKIJE:
EEN VERGELIJKENDE STUDIE**

Verhandeling ingediend ter
verkrijging van de graad
van licentiaat in de Oost-
Europese Talen en Culturen

Promotor: Stijn Vervaet

door: Grischa Foubert

INHOUDSTAFEL

<i>Lijst met afkortingen</i>	5
<i>Inleiding</i>	6
1. Politieke en economische transitie van 1989 tot de onafhankelijkheid	13
<i>1.1 De Fluwelen Revolutie</i>	13
<i>1.2 De economische erfenis van het communistische regime</i>	17
<i>1.3 Verschillende uitdagingen</i>	18
1.3.1 Overgang van een communistische eenpartijstelsel naar een democratisch meerpartijstelsel	18
1.3.2 Overgang van een centraal-geleide planeconomie naar een kapitalistische vrije-markteconomie	19
<i>1.4 Politieke ontwikkelingen van 29 november 1989 tot 8 juni 1990</i>	21
1.4.1 De eerste stappen in het democratiseringsproces	21
1.4.2 Strategie van verzoening in het institutionaliseringsproces	23
1.4.3 Drie constitutionele hervormingen in de aanloop naar de verkiezingen	24
<i>1.5 De eerste vrije verkiezingen op 8 en 9 juni 1990</i>	26
<i>1.6 Initiële economische ontwikkelingen en de gevolgen voor de bevolking</i>	27
<i>1.7 Privatisering als basis van de economische transitie</i>	29
1.7.1 Restitutie	29
1.7.2 Kleinschalige privatiseringen	32
1.7.3 Administratieve restitutie aan lokale besturen en privatisering van gronden	32
1.7.4 Grootschalige privatiseringen	33

<i>1.8 Vertroebeling van de verstandhouding tussen Tsjechen en Slovaken</i>	36
1.8.1 Historische situering van de onderlinge verstandhouding	36
1.8.2 Constitutionele ontwikkelingen van juni 1990 tot juni 1992	38
<i>1.9 Parlementaire verkiezingen van juni 1992: de toekomst van de staat in handen van Václav Klaus en Vladimír Mečiar</i>	41
<i>1.10 Fluwelen Scheiding</i>	44
1.10.1 Politieke ontwikkelingen van juni 1992 tot 1 Januari 1993	44
1.10.2 Conclusie	47
2. Politieke en economische transitie vanaf de onafhankelijkheid tot 1997	49
<i>2.1 Politieke en economische transitie in Tsjechië</i>	49
2.1.1 Verderzetting van het privatiseringsbeleid volgens de radical shock therapy	49
2.1.2 Het Civil Society debat	51
2.1.3 Decentralisatie van de macht en het ontbreken van een Senaat	52
2.1.4 Politieke corruptie	53
2.1.5 Consolidatie aan linkse en rechtse zijde	54
2.1.6 Parlementaire verkiezingen van juni 1996 en een nieuw corruptieschandaal	55
<i>2.2 Politieke en economische transitie in Slowakije</i>	56
2.2.1 Aanpassing van het privatiseringsbeleid aan de methode van gradualism	56
2.2.2 Slovaakse presidentsverkiezingen leiden tot politieke crisis	59
2.2.3 Politieke corruptie en val van de Mečiar-regering	60
2.2.4 De interim-regering onder leiding van Jozef Moravčík	60
2.2.5 De vervroegde verkiezingen op 30 september en 1 oktober 1994	62
2.2.6 Initiële pogingen van de Mečiar-coalitie tot machtsconcentratie	63
2.2.7 Terugschroeven van de hervormingen van de Moravčík-regering door de nieuwe Mečiar-regering en ontwikkeling van clientalisme in het privatiseringsproces	65
2.2.8 Lastercampagne van Mečiar tegen de DU en president Kováč	67

2.2.9	Bedreigende trend van party-state corporatism	70
2.2.10	De positie van de Slovaakse media in het politieke transitieproces	71
2.2.11	Het minderhedenbeleid van de Mečiar-regering	73
2.2.12	Overige zorgwekkende ontwikkelingen in 1996 en 1997	74
2.3	<i>Verklaringen voor en nuanceringen bij de verschillen in economische transitie</i>	75
2.4	<i>Op zoek naar verklaringen voor de verschillen in het democratiseringsproces</i>	77
2.4.1	Slovaakse voorgeschiedenis van buitenlandse overheersing	78
2.4.2	De aanwezigheid van de Hongaarse minderheid	80
2.4.3	Verschillen in de toepassing van de lustratiewetgeving	81
2.4.4	Verschillen in de toepassing van het meerderheidsprincipe en zwakheden in de grondwetten	82
2.4.5	Verschillen in het gedrag van de politieke elites: Tsjechische consensus vs Slovaakse verdeeldheid	86
3.	Conclusie	91
	<i>Bibliografie</i>	103

LIJST MET AFKORTINGEN

KSČ	Komunistická strana Československá	Tsjechoslovaakse communistische partij
<i>Tsjechische partijen</i>		
ČSSD	Česká strana socialně demokratická	Tsjechische sociaal- democratische partij
KDS	Křesťansko-demokratická strana	Christen-democratische partij
KDU	Křesťansko-demokratická unie	Christen-democratische unie
ODS	Občanská demokratická strana	Democratische burgerpartij
OF	Občanské forum	Burgerforum
<i>Slovaakse partijen</i>		
DU	Demokratická Únie	Democratische unie
HZDS	Hnutie za demokratické Slovensko	Beweging voor een democratisch Slovakije
KDH	Křesťansko-demokratické hnutie	Christen-democratische beweging
MK	Magyar koalicio	Hongaarse coalitie
SDL	Strana demokratickej ľavice	Partij van democratisch links
SNS	Slovenská národná strana	Slovaakse nationale partij
VPN	Veřejnosť proti násiliu	Publiek tegen geweld
ZRS	Združenie robotníkov Slovenska	Associatie van arbeiders van Slovakije

INLEIDING

Sinds de val van het communistische regime in 1989 hebben excommunistische landen in de gehele Oost-Europese regio een politiek en economische transitieproces doorgemaakt. Enerzijds dienden deze landen te evolueren van een communistische maatschappij met een éénpartij-stelsel, waarin de Tsjechoslovaakse communistische partij (KSC) decennialang almachtig was geweest, naar een pluralistische maatschappij, waarin vrije verkiezingen plaatsvinden en verschillende partijen het land op democratische wijze regeren. Anderzijds diende de gehele economie hervormd te worden door de transitie te maken van een communistische centraal-geleide planeconomie naar een kapitalistische vrije-markteconomie. Een bijkomende moeilijkheid was dat dit politiek en economisch transitieproces gelijktijdig diende plaats te vinden. Het spreekt voor zich dat de verschillende excommunistische landen de uitdagingen van hun transitieproces niet alle op eenzelfde wijze hebben benaderd. Afhankelijk van de specifieke economische en politieke situatie, hebben de respectieve regeringen van de verschillende excommunistische landen getracht de uitdagingen waarmee ze geconfronteerd werden aan te pakken op de manier die het beste aan hun specifieke noden leek te beantwoorden. In al de excommunistische landen hebben er dan ook verwoede debatten plaatsgevonden over wat de beste benaderingswijze tegenover het transitieproces was.

Binnen de comparatieve literatuur over de transitieprocessen van de excommunistische landen worden twee belangrijke benaderingswijzen ten opzichte van economische transitie onderscheiden: 'radical shock therapy' en 'gradualism'. Excommunistische landen die opteerden voor radical shock therapy, werden gekenmerkt door hun pogingen zo snel mogelijk de overgang naar een vrije-markteconomie te maken, door het implementeren van radicale economische hervormingen en het zo snel mogelijk privatiseren van de staatseigendommen. Daar een economisch transitieproces onvermijdelijk gepaard gaat met een economisch moeilijke overgangperiode, opteerden sommige landen voor een gradueler economisch transitieproces, in de hoop zo de initiële negatieve economische gevolgen te kunnen beperken. Landen die voor de methode van gradualism kozen, werden dus gekenmerkt door het nastreven van een graduelere overgang naar een vrije-markteconomie, door het implementeren van minder ingrijpende economische hervormingen en een langzamer privatiseringsproces.

De verschillende benaderingswijzen volgens dewelke de respectieve excommunistische landen hun transitieprocessen hebben doorgemaakt, maakt deze materie erg dankbaar voor het maken van comparatieve studies. De studie van transitieprocessen heeft dan ook lange tijd een belangrijke plaats ingenomen binnen de Oost-Europese studies. Een comparatieve studie van het politieke en economische transitieproces dat Tsjechië en

Slovakije hebben doorgemaakt, is wegens verschillende redenen extra interessant. Zo kent hun transitieproces een extra dimensie door het feit dat deze twee landen een lange geschiedenis van coëxistentie kenden en bij de val van het communistische regime in 1989 nog steeds verenigd waren in een federale staat. Bijgevolg werd er tot de ontbinding van Tsjechoslovakije ook een gezamenlijk federaal transitiebeleid gevoerd. Vanaf hun onafhankelijkheid ontstonden er echter grote verschillen in de wijze waarop beide landen de specifieke uitdagingen van het transitieproces aanpakten. Binnen de vakliteratuur is men het erover eens dat het economische transitiebeleid van Tsjechoslovakije is verlopen volgens de transitiestrategie van de radical shock therapy, men is het er tevens over eens dat Tsjechië deze strategie heeft verdergezet, terwijl Slovakije sinds haar onafhankelijkheid een strategie van gradualism is beginnen implementeren. Tevens wordt het algemeen aanvaard dat er onder leiding van de Mečiar-regeringen in Slovakije verschillende zorgwekkende politieke ontwikkelingen hebben plaatsgevonden, die een gevaar vormden voor de handhaving van de democratie.

In de comparatieve vakliteratuur is men het erover eens dat wanneer het democratiseringsproces succesvol voltooid is, men van een consolidatie van de democratie kan spreken. Er bestaat echter minder consensus over de voorwaarden waar een land in transitie aan dient te voldoen vooraleer het democratiseringsproces als succesvol voltooid beschouwd kan worden en wanneer men dus precies kan spreken van democratische consolidatie. Binnen de vakliteratuur kan men het onderscheid maken tussen een minimale en een meer substantiële conceptualisering van democratische consolidatie.

De eerste conceptualisering wordt onder meer vertegenwoordigd door de werken van Diamondouros, Puhle & Gunther (1995) en Valenzuela (1992). Zij hanteren een minimale definitie van democratische consolidatie, met andere woorden gaan ze uit van een minimum aantal voorwaarden waar een samenleving aan dient te voldoen om als een geconsolideerde democratie te kunnen worden beschouwd. De klemtoon van deze conceptualisering ligt op de formele democratische regels en procedures waarbij de democratie wordt beschouwd als een systeem van instellingen en procedures die een vrije, competitieve politiek garanderen. Tot de voorwaarden hiervoor behoren onder meer het op regelmatige basis plaatsvinden van vrije verkiezingen, het waarborgen van de vrije meningsuiting, de persvrijheid en vrijheid van samenscholing, en de aanwezigheid van wettelijk bindende formele regels die de macht van de regering en de verdeling van bevoegdheden tussen de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht reguleren. De basisnotie van deze conceptualisering is dat democratische consolidatie het respecteren van de formele democratische spelregels door alle belangrijke politieke groeperingen vereist. Het navolgen van de formele regels duidt met andere woorden op democratische consolidatie, het niet respecteren van de formele regels duidt op een niet-consolidatie van de democratie.

De andere, meer substantiële conceptualisering van democratische consolidatie wordt onder meer vertegenwoordigd door het werk van Linz en Stepan (1996). Zij stellen dat er aan meer voorwaarden dient voldaan te worden dan enkel het respecteren van de formele democratische spelregels door alle politieke actoren vooraleer men van democratische consolidatie kan spreken:

[Democracy is consolidated when] no significant national, social, economic, political, or institutional actors spend significant resources attempting to achieve their objectives by creating a nondemocratic regime or turning to violence or foreign intervention to secede from the state [...], [when] a strong majority of public opinion holds the belief that democratic procedures and institutions are the most appropriate way to govern collective life in a society [...] [and] when governmental and non-governmental forces alike, throughout the territory of the state, become subjected to, and habituated to, the resolution of conflict within the specific laws, procedures, and institutions sanctioned by the new democratic process (Linz en Stepan 1996: 6).

Volgens deze veeleisendere definitie van democratische consolidatie moeten alle politieke actoren niet enkel de formele, democratische regels navolgen, maar moeten deze regels ook als legitiem worden beschouwd door alle politieke actoren en een grote meerderheid van de bevolking. Bovendien stelt Kopecký (2001) dat er vijf voorwaarden zijn waaraan voldaan moet worden vooraleer men, volgens deze striktere conceptualisering, kan spreken van democratische consolidatie: “The existence of a free and lively civil society; the existence of a relatively autonomous political society; the subjection of political actors to the rule of law; and the operations of a usable bureaucracy and an institutionalized economic society” (Kopecký 2000: 221). De aanwezigheid van verschillende ondemocratische tendensen in Slovaĳie heeft ervoor gezorgd dat het land in 1997 door vele onderzoekers als een niet-geconsolideerde democratie werd beschouwd, in tegenstelling tot Tsjechië, waar de democratie wel reeds als geconsolideerd beschouwd werd.

In deze studie zal ik het economische en politieke transitieproces van Tsjechië en Slovaĳie, dat deze landen doormaakten vanaf de Fluwelen Revolutie in 1989 tot en met het jaar 1997, met elkaar vergelĳken. Ik zal de initiële stappen in het democratiseringsproces van Tsjechoslovakie schetsen en aantonen dat het gezamenlijke federale economische transitiebeleid volgens de methode van shock therapy is verlopen. Tegelijkertijd zal ik trachten inzicht te verschaffen in de ontwikkelingen die uiteindelijk tot de scheiding van Tsjechoslovakie hebben geleid. Wat betreft het economische transitieproces dat beide landen sinds hun onafhankelijkheid hebben geïmplementeerd, wil ik de keuze van Tsjechië voor een verderzetting van de shock therapy en Slovaĳies keuze voor een graduelere aanpak toelichten en de belangrijkste economische ontwikkelingen bespreken. Verder zal ik het democratiseringsproces na de onafhankelijkheid van beide landen behandelen en aan de hand van belangrijke politieke ontwikkelingen trachten aan te tonen dat er zich in Slovaĳie in de

periode 1993-1997 inderdaad meer ondemocratische tendensen hebben ontwikkeld, dan dat dit in Tsjechië het geval was. Tevens zal ik op zoek gaan naar mogelijke verklaringen voor de ontwikkeling van deze ondemocratische tendensen in het Slovaakse democratiseringsproces. Ten slotte zal ik trachten vast te stellen of de gangbare indeling van Tsjechië tot de geconsolideerde democratieën en het indelen van Slovakije tot de niet-geconsolideerde democratieën, op basis van het democratiseringsproces dat beide landen tot in 1997 hebben doorgemaakt, gerechtvaardigd was.

Deze studie zal zich dus beperken tot de vergelijking van de belangrijkste ontwikkelingen in de politieke en economische transitie van Tsjechië en Slovakije vanaf de Fluwelen Revolutie in 1989 tot het jaar 1997. Deze beperking in de tijd verschaft me enerzijds de mogelijkheid om voldoende aandacht te besteden aan de initiële ontwikkelingen in het transitieproces van Tsjechoslovakije sinds de Fluwelen Revolutie in 1989 en tevens om inzicht te verschaffen in het scheidingsproces van Tsjechoslovakije, opdat men tot een goed begrip kan komen van de ontwikkelingen die zich na de scheiding van de federale staat in beide landen hebben afgespeeld. Door me wat betreft de politieke en economische ontwikkelingen te beperken tot en met het jaar 1997, kan ik ook uitgebreid aandacht schenken aan de zorgwekkende ondemocratische tendensen die zich in Slovakije onder de Mečiar-regering ontwikkelden, alsook staat het me toe de onderliggende oorzaken van deze ontwikkelingen te trachten verduidelijken. Een verdere studie van het democratiseringsproces en het economische beleid van Tsjechië en Slovakije na 1997 zou ook een uitgebreide behandeling van het toetredingsproces van beide landen tot de EU vereist hebben, wat een voldoende uitdieping van de ontwikkelingen tussen 1989 en 1997 onmogelijk zou gemaakt hebben. Bovendien was het belangrijkste en overgrote deel van de economische transitie tegen 1997 in beide landen voltooid en hadden de karakteristieken van de politieke activiteit sinds de onafhankelijkheid zich reeds voldoende afgetekend voor het maken van een comparatieve studie van het democratiseringsproces in beide landen. Ik heb er ook bewust voor gekozen niet in te gaan op het buitenlandse beleid van beide landen, daar dit in van minder groot belang is in het kader van een vergelijkende studie van de respectieve transitieprocessen.

Ik heb geopteerd om het economische en politieke transitiebeleid samen te behandelen, zodat men een zo overzichtelijk mogelijk chronologisch beeld van de opeenvolgende gebeurtenissen krijgt. Het leek me aangewezen de scriptie in twee delen op te delen, waarbij in het eerste deel het gezamenlijke politieke en economische transitiebeleid tijdens de coëxistentie behandeld wordt, en in het tweede deel de verderzetting van de economische transitie en het democratiseringsproces in het onafhankelijke Tsjechië en Slovakije wordt besproken. Deze opdeling maakt het mogelijk een duidelijk overzicht te geven van de ontwikkelingen vanaf de Fluwelen Revolutie tot de Fluwelen Scheiding, wanneer de eerste stappen in het democratiseringsproces en de economische transitie gezet

werden. In het tweede deel kan ik dan inzicht verschaffen in de evolutie van het democratiseringsproces en de economische transitie van beide landen sinds hun onafhankelijkheid. De verschillen in economische transitie zullen slechts kort behandeld worden, aangezien de verschillen in de respectieve economische transitie strategieën duidelijk genoeg naar voren komen bij de behandeling van de politieke en economische transitie in beide landen na de onafhankelijkheid. De klemtoon zal dan ook op het trachten verklaren van de ondemocratische tendensen in Slovaakse landen liggen, nadat de ontwikkeling daarvan uitvoerig is aangetoond bij de behandeling van het democratiseringsproces. De klemtoon zal niet zozeer liggen op de vraag waarop deze ondemocratische tendensen zich niet in Tjechië hebben ontwikkeld, maar wel op de vraag wat ervoor gezorgd heeft dat deze ondemocratische tendensen zich in Slovaakse landen hebben ontwikkeld.

In het eerste deel van de scriptie wordt de politieke en economische transitie vanaf de Fluwelen Revolutie tot de ontbinding van de federale staat behandeld. Omdat het voor de verdere ontwikkelingen van belang is te weten hoe er een einde kwam aan het communistische regime dat in Tsjechoslovakije sinds 1948 aan de macht was, wordt er aangevat met een inleidend hoofdstuk, waarin de ontwikkelingen die aanleiding hebben gegeven tot de Fluwelen Revolutie worden uiteengezet. Vervolgens schets ik de economische erfenis die het communistische regime na decennia's regeren in Tsjechoslovakije achterliet. In een volgend hoofdstuk bespreek ik erg kort de verschillende uitdagingen die de Tsjechoslovaakse regering diende te overwinnen om een succesvolle transitie naar een democratisch regime met een vrije-markteconomie te kunnen maken. Vervolgens bespreek ik de belangrijkste politieke ontwikkelingen in Tsjechoslovakije vanaf de val van het communistische regime op 29 november 1989 tot juni 1990. In dit hoofdstuk komen de allereerste stappen in het democratiseringsproces aan bod, met bijzondere aandacht voor de verzoenende houding die de voormalige dissidenten in het institutionaliseringsproces aannamen tegenover de vroegere communistische machthebbers. Ten slotte worden de drie belangrijke constitutionele hervormingen behandeld die in de aanloop naar de geplande verkiezingen van juni 1990 werden doorgevoerd. Het hieropvolgende hoofdstuk is geheel gewijd aan het doorgaan van de eerste vrije verkiezingen na de val van het communistische regime op 8 en 9 juni 1990. Hierna worden de initiële economische ontwikkelingen besproken en de gevolgen die deze hadden voor de Tsjechoslovaakse bevolking. Vervolgens bespreek ik het Tsjechoslovaakse privatiseringsproces, dat de basis van het economische transitieproces vormde, en de verschillende voorkomende vormen van privatisering. In een apart hoofdstuk over de vertroebeling van de Tsjechisch-Slovaakse relaties worden eerst de onderlinge verstandhoudingen historisch gesitueerd, waarna ik de constitutionele ontwikkelingen vanaf de verkiezingen van juni 1990 tot de verkiezingen van 1992 behandel. Hierbij tracht ik inzicht te verschaffen in de ontwikkelingen die tot de uiteindelijke scheiding van Tsjechoslovakije zouden leiden. In het volgende hoofdstuk worden de gevolgen van de verkiezingsuitslag

uiteengezet, wanneer het voortbestaan van de federale staat ging afhangen van het vermogen tot consensusvorming van Václav Klaus en Vladimír Mečiar. In een laatste hoofdstuk wordt de vreedzame scheiding van de federale staat, de zogenaamde Fluwelen Scheiding, besproken waarbij een overzicht wordt geboden van de politieke ontwikkelingen en afspraken vanaf de verkiezingen van juni 1992 tot de uiteindelijke scheiding.

In het tweede deel van de scriptie wordt de politieke en economische transitie vanaf de onafhankelijkheid tot 1997 behandeld. In het eerste hoofdstuk worden de belangrijkste economische ontwikkelingen en ontwikkelingen in het democratiseringsproces van Tsjechië behandeld. Zo wordt de verderzetting van de methode van shock therapy in het economische transitiebeleid toegelicht. In het kader van het Tsjechische democratiseringsproces wordt het civil society debat dat plaatsvond tussen president Václav Havel en premier Václav Klaus kort toegelicht. Verder wordt de decentralisatie van de macht besproken, alsook het probleem van de afwezigheid van de Senaat. In een volgende subsectie staat de politieke corruptie in Tsjechië centraal. Verder wordt het proces van consolidatie van partijen aan de linkse en rechtse zijde van het politieke spectrum besproken. Ten slotte worden de Tsjechische parlementaire verkiezingen van juni 1996 besproken, wanneer een links-georiënteerde partij, voor het eerst sinds de val van het communistische regime, groot electoraal succes kent. In het tweede hoofdstuk worden de belangrijkste ontwikkelingen vanaf de onafhankelijkheid tot 1997 in de economische en politieke transitie van Slowakije besproken. Eerst wordt de aanpassing van het privatiseringsbeleid aan de methode van gradualism uiteengezet. In een volgende subsectie wordt het verloop van de eerste Slowaakse presidentsverkiezingen, die tot een eerste politieke crisis binnen de Mečiar-regering leidden, uiteengezet. Vervolgens behandel ik de initiële opkomst van de politieke corruptie en belangenvermenging in het privatiseringsproces onder Mečiar, wat uiteindelijk resulteerde in de val van de eerste Mečiar-regering na de onafhankelijkheid van Slowakije. Hierna wordt de korte overgangperiode onder leiding van de interim-regering van Jozef Moravčík toegelicht en vervolgens worden de vervroegde verkiezingen op 30 september en 1 oktober 1994 besproken. Deze verkiezingen werden gewonnen door de HZDS onder leiding van Mečiar, die een coalitie vormde met de nationalistische SNS en het extreem-linkse ZRS. Bijzondere aandacht gaat uit naar de initiële pogingen tot machtsconcentratie door deze Mečiar-coalitie. Verder wordt het terugschroeven van de hervormingen van de Moravčík-regering door de nieuwe Mečiar-regering toegelicht. De klemtoon van deze subsecties ligt op de ontwikkeling van verschillende ondemocratische tendensen onder de Mečiar-regering en de pogingen van deze regeringscoalitie om hun machtspositie te consolideren. Zo wordt onder meer de ontwikkeling van cliëntalisme in het Slowaakse privatiseringsproces uitgebreid behandeld. Verder gaat de aandacht uit naar de lastercampagne die Mečiar voerde tegen de DU en president Kováč. Ook de ondemocratische en bedreigende trend van party-state corporatism wordt behandeld. Verder behandel ik de rol en positie van de Slowaakse media in de transitieperiode en ook het minderhedenbeleid van de

Mečiar-regering wordt toegelicht. Ten slotte worden enkele overige ondemocratische ontwikkelingen in 1996 en 1997 kort besproken. In een derde hoofdstuk worden kort verklaringen voor en nuancerings bij de verschillen in economische transitie van Tsjechië en Slovakije aangereikt. In een vierde hoofdstuk ga ik op zoek naar mogelijke verklaringen voor de verschillen in het democratiseringsproces van Tsjechië en Slovakije. In dit hoofdstuk worden de onderliggende oorzaken van de ondemocratische ontwikkelingen in Slovakije onderzocht. Bijzondere aandacht zal uitgaan naar de grote verdeeldheid van de Slovaakse nationale elites en de felle strijd om de democratische spelregels die in Slovakije gevoerd werd.

1. Politieke en economische transitie van 1989 tot de onafhankelijkheid

1.1 De Fluwelen Revolutie

Met de Fluwelen Revolutie kwam er een einde aan het communistische regime dat sinds 1948 in Tsjechoslovakije aan de macht was. De oppositiebewegingen OF (Burgerforum) in Tsjechië en VPN (Publiek tegen geweld) in Slovakije speelden een cruciale rol in de Fluwelen Revolutie en namen, eens het communistische regime ten val was gekomen, het voortouw bij het aanvatten van het politieke en economische transitieproces.

Verskillende ontwikkelingen droegen bij tot de totstandkoming van het maatschappelijk klimaat waarin de Fluwelen Revolutie in 1989 heeft kunnen plaatsvinden. Zo ontstonden er eind jaren '70 in Tsjechoslovakije verschillende dissidentengroeperingen. De belangrijkste hiervan was Charta '77. De aanhangers van deze dissidentenbeweging streden voor het respecteren van de rechten en vrijheden van de Tsjechoslovaakse burgers, die in principe gewaarborgd dienden te zijn door de grondwet en door de ondertekening van de Helsinki-akkoorden in 1975 door de Tsjechoslovaakse communistische regering. Een van de belangrijkste leden van Charta '77 was de dramaturg en toekomstig president Václav Havel, wiens oeuvre al sinds 1969 verboden was. Hoewel de aanhang van Charta '77 aanvankelijk beperkt was, mag haar belang niet onderschat worden. Zij vervulde immers een belangrijke maatschappelijke functie: ze verzamelde informatie over de schendingen van de mensenrechten door de Tsjechoslovaakse regering en vormde een aanspreekpunt voor zij die ontevreden waren over het door de communistische regering gevoerde beleid.

Midden jaren '80 zorgde de 'perestrojka' en 'glasnostj' van Gorbatsjov in de Sovjetunie voor een algemene versoepeling van de door de regering uitgeoefende politieke en economische controle. Dit wekte in heel Centraal-Europa hoop op mogelijke hervormingen. De historische erfenis van de periode van normalisering maakte de Tsjechoslovaakse regering echter tot een van de meest resistente van Centraal-Europa tegen eender welke vorm van vernieuwing. Zo weigerde de Tsjechoslovaakse regering, ondanks uitgeoefende druk van onder meer Charta '77, de repressieve acties die tijdens en na de Praagse Lente hadden plaatsgevonden te veroordelen. De weinige veranderingen die wel plaatsvonden waren van een dergelijke onbetekenende aard dat ze op geen enkel vlak een echte beleidsverandering vormden.

In december 1987 nam Husák ontslag als algemeen secretaris van de Tsjechoslovaakse communistische partij (KSČ). Ook dit vormde geen breuk met het verleden daar hij opgevolgd werd door de nog repressievere Miloš Jakeš, die verantwoordelijk was voor de zuiveringen die plaatsvonden na de Praagse Lente. Miloš Jakeš nam openlijk stelling in tegen de rehabilitatie van hervormingsgezinde communisten die betrokken waren geweest bij de

hervormingen in 1968, en zou herhaaldelijk opdracht geven tot het gewelddadig neerslaan van publieke protesten.

Tsjechoslovakije kende een erg bewogen jaar 1988: nooit eerder vonden er immers zoveel massademonstraties plaats. De dissidenten wonnen aan populariteit en hun ideeën hadden een groeiende impact op de rest van de Tsjechoslovaakse intelligentsia en de bevolking in het algemeen. Het communistische regime was erg verontrust door de ontwikkelingen en reageerde hardhandig. Van beslissende aard was het gewelddadig neerslaan van een vreedzame optocht die in maart 1988 in Bratislava door rooms-katholieken, die om meer religieuze vrijheid en het respecteren van de mensenrechten vroegen, werd gehouden. De veelvuldige gewelddadige repressie door de communistische regering slaagde er echter niet in het groeiende protest onder de Tsjechoslovaakse bevolking te doen verstommen. In augustus 1988 vonden er verschillende demonstraties plaats op het Praagse Wenceslasplein, waarbij duizenden dissidenten met aandrang om politieke hervormingen vroegen. In oktober 1988 had er op de 70ste verjaardag van de Tsjechoslovaakse staat een massademonstratie plaats met dezelfde eis om politieke hervormingen.

Ondertussen werkten een aantal buitenlandse gebeurtenissen een mentaliteitswijziging in Tsjechoslovakije verder in de hand. Zo werden zowel de Tsjechoslovaakse regering als de bevolking zich meer en meer bewust van de ingrijpende veranderingen die in de Sovjetunie plaatsvonden. Gorbatsjovs pleidooi om niet langer te interveniëren in de binnenlandse politiek van lidstaten van de Sovjetunie maakte een einde aan de Brezjnef-doctrine. Ook het nieuws van de ontwikkelingen in de buurlanden sterkten de dissidenten in hun verzet. Zo werd er in Polen een coalitieregering van niet-communisten en communisten gevormd, met een niet-communist als premier, en had de Hongaarse regering haar bevolking vrije verkiezingen beloofd in september 1989. In Praag zelf was men getuige van de bestorming van de Amerikaanse ambassade door Oost-Duitsers die naar het westen wilden, en van hun massale vertrek per trein om via Oostenrijk uiteindelijk West-Duitsland te bereiken. De uiteindelijke val van de Berlijnse muur begin november 1989 sterkte de Tsjechoslovaakse betogers in hun overtuiging dat er werkelijke verandering zou komen. De Tsjechoslovaakse censuur op de media kon niet langer verhinderen dat de bevolking in toenemende mate op de hoogte was van al deze ontwikkelingen. Het Tsjechoslovaakse communistische regime kon weliswaar niet langer rekenen op een interventie van Sovjettroepen om de groeiende protesten neer te slaan, maar wendde haar eigen politie en geheime dienst aan om massale arrestaties uit te voeren. Deze arrestaties hadden echter alles behalve het beoogde resultaat: zo volgde er op de arrestatie van Václav Havel massaal protest van een veel groter deel van de Tsjechoslovaakse intelligentsia dan van het tot dan toe gevestigde dissidentenmilieu.

Anders dan in bijvoorbeeld Polen en Hongarije was het Tsjechoslovaakse regime niet bereid met de dissidenten te onderhandelen, hoewel de Berlijnse muur inmiddels was gevallen. Dit alles droeg er toe bij dat het regime zich tegen het einde van de herfst van 1989

in een erg geïsoleerde positie bevond. De Tsjechoslovaakse regering, die het al moeilijk genoeg had zich aan te passen aan de hervormingen van Gorbatsjov, werd immers verantwoordelijk geacht voor het neerslaan van de Praagse Lente in 1968 en had aldus geen enkele geloofwaardigheid meer wat betreft haar vermogen tot het doorvoeren van echte hervormingen.

Zo stelt Skalnik Leff (1997: 79) terecht dat de Tsjechoslovaakse Communistische Partij het slachtoffer was geworden van haar eigen normaliseringsproces, dat gepaard was gegaan met de verwijdering van alle hervormingsgezinde communisten uit de partijrangen. De Tsjechoslovaakse regering trachtte door een nieuwe wet elke vorm van publieke samenshoring te voorkomen, maar hierdoor leek de bevolking slechts nog sterker gemotiveerd te worden om op te komen voor democratie en vrijheid. Zelfs binnen de regering begonnen er stemmen van protest te weerklinken: zo diende de Tsjechoslovaakse eerste minister Ladislav Adamec een formele klacht in tegen het gebruikte politiegeweld bij het neerslaan van de demonstraties. De aartsbisschop van Praag, František Tomášek, verkondigde dan weer openlijk dat “[...] brutal violence cannot suppress our citizens’ desire to enjoy the measure of freedom which has become an accepted feature of 20th century life” (geciteerd in De Boer-Ashworth 2000: 111).

De cyclus van betogingen en repressie ging verder tot in november 1989. Het begin van de beslissende crisis die uiteindelijk tot de Fluwelen Revolutie zou leiden, werd ingeluid met het brutaal neerslaan van de studentendemonstratie die op 17 november 1989 plaatsvond. Dit studentenprotest was zogezegd een herdenkingsmars voor Ján Opletal, een student die het slachtoffer was geworden van de Nazi-acties tegen de Tsjechische universiteiten 50 jaar eerder. Hierdoor was de demonstratie aanvankelijk aanvaardbaar voor het regime. De onderliggende betekenis was dat echter minder: er werd door de studenten immers een link gelegd tussen de fascistische repressie door de Nazi’s en de naoorlogse repressie door de opeenvolgende communistische regeringen. In werkelijkheid vormde de studentendemonstratie een herdenkingsmars ter ere van Ján Palach, de student die in 1968 zelfmoord had gepleegd door zichzelf in brand te steken uit protest tegen het neerslaan van de Praagse Lente. De studenten betoogden voor het recht vrij te zijn van elke vorm van repressie, het recht op vrije verkiezingen, academische vrijheid en echte politieke hervormingen. De situatie escaleerde wanneer de betogers van de opgelegde route afweken en aldus de confrontatie met de politie aangingen.¹

¹ Uit later onderzoek van deze gebeurtenissen bleek dat er sprake was van mogelijke betrokkenheid van de KGB en de StB, de Tsjechoslovaakse geheime dienst, bij de escalatie van de betoging. Deze zouden het onjuiste bericht verspreid hebben dat de student Martin Šmíd die dag door politiegeweld was omgekomen. De redenen hiervoor zijn niet geheel duidelijk. In 1990 hield een parlementaire onderzoekscommissie alleszinds ernstig rekening met de mogelijkheid dat de geheime dienst, teneinde een socialistisch regime te kunnen behouden, de hard-liners van de Tsjechoslovaakse communistische partij op deze manier dacht te kunnen verwijderen en vervolgens meer gematigde communisten aan de macht te helpen, zoals bijvoorbeeld in Bulgarije geschiedde. (Skalnik Leff 1997: 79)

Het gewelddadige neerslaan van het studentenprotest deed de steun voor de dissidenten nog groeien: muzikanten en theatergezelschappen vervoegden de studenten in hun protest en stelden hun podia ter beschikking. Het was in de kleine theaters in Praag dat de dissidenten zich verzamelden en de politieke crisis bespraken. Het was in dit milieu dat het Burgerforum (OF) ontstond, met als belangrijkste woordvoerder Václav Havel. Deze verscheen meerdere malen op het balkon van het gebouw van de Praagse uitgeverij Melantrich, dat uitzag op het Wenceslasplein, van waar hij de zich daar verzamelende en dagelijks groeiende menigte toesprak. Op 24 november 1989 vond er nog een massale demonstratie plaats, waaraan ongeveer een half miljoen mensen zouden hebben deelgenomen. Het was op deze dag dat Aleksander Dubček zijn eerste publieke wederoptreden maakte sinds de Praagse Lente: hij reisde hij af naar Praag, om daar de menigte op het Wenceslasplein toe te spreken en de Tsjechische dissidenten zijn steun te betuigen. Hij zou een belangrijke rol gaan spelen bij het herstellen van het wederzijds vertrouwen tussen Slovaken en Tsjechen.

De roep om vernieuwing vond uiteindelijk ook gehoor bij de arbeiders. De leiding van de Tsjechoslovaakse communistische partij hoopte deze belangrijke maatschappelijke groep met een aantal kleine hervormingen te kunnen paaien en aldus voldoende tijd te winnen om alsnog aan de macht te kunnen blijven. Het leek hen immers onwaarschijnlijk dat de arbeidersklasse de dissidenten zouden steunen. Met een symbolische twee uur durende staking op de middag van 27 november, waaraan een onverwacht groot deel van deze arbeiders deelnamen, werd de door het regime gekoesterde hoop echter van tafel geveegd. Pogingen om te beletten dat het nieuws over de gebeurtenissen in Praag zich over de rest van het land zou verspreiden mislukten eveneens wanneer stakende filmstudio's en studenten duizenden exemplaren verspreidden van een fotoreportage die berichtte over de recente ontwikkelingen. Minder dan een week later doorbraken de officiële media de censuur en konden over geheel Tsjechoslovakije de gebeurtenissen in Praag via nieuwsuitzendingen op de staatstelevisie volgen.

In de weken na het begin van de politieke crisis vonden er analoge ontwikkelingen plaats in het Slovaakse landsdeel. Zo werd op 20 november Publiek tegen geweld (VPN) opgericht, dat een gelijkaardige rol zou spelen als het Tsjechische Burgerforum. Tot de VPN behoorden zowel religieuze dissidenten als intellectuelen en culturele figuren. Ook de voormalige Tsjechoslovaakse president Aleksander Dubček, het symbool van de hervormingen van de Praagse Lente en het socialisme met een menselijk gelaat, was lid van de VPN. Over het algemeen waren de eisen die VPN naar voren bracht dezelfde als die van Burgerforum, maar de klemtoon lag op het Slovaakse ijveren naar een verandering in de verhouding tussen beide landsdelen in een meer democratische federatie.

Noch de dissidenten, noch het communistische regime wisten op voorhand hoe verregaand de gevolgen van de initiële protesten zouden zijn. De dissidenten streefden aanvankelijk enkel een leidingswissel binnen de communistische partij, een onderzoek naar het politiegeweld

tijdens de studentendemonstratie van 17 november en de vrijlating van politieke gevangenen na. Wat ze uiteindelijk eisten en verkregen was heel wat ingrijpender. Het is duidelijk dat de steeds groeiende publieke steun en de menigten die zich verzamelden op het Wenceslasplein onontbeerlijk geweest zijn voor de verdere ontwikkelingen. Het communistisch regime werd op deze manier immers gedwongen uiteindelijk toch in te gaan op de eisen van Burgerforum en Publiek tegen geweld. Voor het merendeel van de bevolking was het alles behalve duidelijk waartoe de veranderingen dienden te leiden. Er was grote steun voor leidingwissels binnen de communistische partij en echte perestrojka, maar het was duidelijk dat een groot deel van de bevolking aanvankelijk nog niet kon bevatten dat er veel meer mogelijk was.² In de aanloop naar de eerste vrije verkiezingen namen meer en meer communisten ontslag uit de partij, naarmate het duidelijker werd dat het oude regime voorgoed had afgedaan.

1.2 De economische erfenis van het communistische regime

Wanneer in februari 1948 Tsjechoslovakije onder communistisch bewind kwam, werd de economie onderworpen aan het economische sovjetmodel. Kenmerkend voor deze communistische economische ontwikkelingsstrategie was de sterke klemtoon die op het opdrijven van de productie in de zware industrie lag. In een communistische centraal-geleide planeconomie was er geen marktmechanisme aanwezig, de productiviteit lag door het gebrek aan een winstogmerk erg laag, en door de afwezigheid van concurrentie en de overdreven focus op het behalen van productiequota liet de kwaliteit van de producten vaak te wensen over. Vele bedrijven waren niet rendabel en werden continu door de staat gesubsidieerd. Werkloosheid was onbestaande maar overtewerkstelling was alomtegenwoordig. Het economische sovjetmodel, dat er in wezen op gericht was zo snel mogelijk een economische achterstand te overbruggen, had dan ook een desastreuze impact op de Tsjechoslovaakse economie. De voorheen kapitalistische vrije-markteconomie van Tsjechoslovakije was immers reeds sterk ontwikkeld en er was, anders dan in sommige andere Centraal-Europese landen, geen noemenswaardige economische achterstand tegenover de West-Europese economieën te overbruggen. Dit maakte dat de implementatie van een economische ontwikkelingsstrategie naar het sovjetmodel in Tsjechoslovakije erg nefast was en dat als gevolg hiervan de Tsjechoslovaakse economie nog meer dan andere Centraal-Europese economieën heeft geleden onder het sovjetmodel.

² Opiniepeilingen uit begin december 1989 bevestigen dat lang niet iedereen reeds een parlementaire democratie met een vrije-markteconomie voor ogen had. Zo steunde 20% van de respondenten een volledige privatisering van de Tsjechoslovaakse economie, 13% steunde een privatisering van de landbouw, 43% verkoos dat Tsjechoslovakije een – weliswaar hervormde – communistische staat zou blijven, slechts 3% gaf de voorkeur aan een kapitalistische economie, 47% ten slotte verkoos een middenweg tussen communisme en kapitalisme. Meer overeenstemming was er over de verwijdering van artikel 4 uit de grondwet: 82% van de respondenten wilden dat er een einde kwam aan de alleenheerschappij van de communistische partij. (Skalnik Leff, 1997: 83).

De Tsjechoslovaakse economie werd gedurende de periode onder communistisch bewind bovendien geheel afgestemd op de blokhandel binnen de Sovjetunie en er kwam een einde aan de historisch sterke handelsrelaties van Tsjechoslovakije met de West-Europese landen. Tot het einde van de jaren '80 had Tsjechoslovakije, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Polen en Hongarije, nauwelijks banden met de West-Europese economieën. Dit leverde de Tsjechoslovaakse economie bij de val van het communistische regime in 1989 enerzijds het voordeel dat ze geen grote buitenlandse schulden hadden vergaard, maar anderzijds was Tsjechoslovakije nog meer dan sommige andere Centraal-Europese landen afhankelijk van de blokhandel binnen de Sovjetunie. Zo was Tsjechoslovakije voor de aanvoer van olie en aardgas voor meer dan 90% afhankelijk van leveringen uit de Sovjetunie, wat de Tsjechoslovaakse regering na 1989 dwong te balanceren tussen enerzijds de constante nood aan energieleveringen uit Rusland en anderzijds het steeds meer westers-georiënteerde buitenlandse beleid.

Dit alles heeft ervoor gezorgd dat de Tsjechoslovaakse economie in 1989 een enorme achterstand had ten opzichte van de West-Europese economieën, en het zou allerm minst eenvoudig zijn die te overbruggen. De Tsjechoslovaakse regering stond voor de moeilijke opdracht af te rekenen met deze economische erfenis van het communistische regime en opnieuw een succesvolle vrije-markteconomie op te bouwen.

1.3 Verschillende uitdagingen

1.3.1 Overgang van het communistische eenpartijstelsel naar een democratisch meerpartijstelsel

Na de Fluwelen Revolutie was de politieke wil groot om alle obstakels te overwinnen die de installatie van een democratisch regime met zich meebracht. De voormalige dissidenten van het Tsjechische OF en het Slovaakse VPN namen het voortouw bij de politieke transitie. De uitdagingen waren echter niet gering. Zo diende er een competitief electoraal systeem te worden gecreëerd, waarin er op regelmatige basis verkiezingen zouden plaatsvinden waaraan verschillende partijen zouden kunnen deelnemen, die de link zouden vormen tussen de wensen van de bevolking en het eigenlijke regeerbeleid. Van cruciaal belang was het opstellen van een grondwet, die zou voorzien in de scheiding van de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht en de oprichting van de noodzakelijke instellingen die deze dienden te vertegenwoordigen. De vrijheid van meningsuiting en de persvrijheid diende gegarandeerd te worden en men moest de steun van de bevolking voor een democratisch regime weten te winnen. Tevens diende men te beslissen welke houding men zou aannemen tegenover de voormalige communistische machthebbers. Wat het proces van de politieke transitie

aanzienlijk bemoeilijkt was het feit dat dit gelijktijdig diende te verlopen met het economische transitieproces.

1.3.2 Overgang van een centraal-geleide planeconomie naar een kapitalistische vrije markteconomie

De overgang van een centraal-geleide planeconomie naar een kapitalistische vrije-markteconomie stelde de Tsjechoslovaakse regering eveneens voor verschillende uitdagingen. Ten eerste diende er een economisch transitieprogramma ontwikkeld worden, om vervolgens ook geïmplementeerd te worden. Dit was op zich reeds een erg moeilijke opgave, er bestonden immers geen historische precedenten voor een dergelijke transitie. Bovendien zou een volledige hervorming van de economie, die door de gewenste overgang naar kapitalisme geïmpliceerd werd, onvermijdelijk gepaard gaan met een intermediaire periode van zwakke economische resultaten, waarvan in de eerste plaats de bevolking het slachtoffer zou zijn. Een achteruitgang van de levensstandaard zou zich onmiskenbaar aandienen en men kon niet zeker weten hoeveel geduld de bevolking zou kunnen opbrengen. De grootste uitdaging van de Tsjechoslovaakse regering zou er dan ook uit bestaan om de negatieve economische resultaten en het sociale leed die het economische transitieproces met zich zou meebrengen, zo beperkt mogelijk te houden, opdat het geduld van de bevolking niet op zou zijn voordat de eerste positieve effecten van de transitie zich zouden laten gevoelen.

De eerste opgave voor de Tsjechoslovaakse regering was dus het ontwikkelen van een strategie voor het economische transitieproces. Het werd van in het begin duidelijk dat de transitie naar een vrije-markteconomie paradoxaal genoeg enkel goed zou kunnen verlopen met behulp van een sterke staatscontrole. Kort na de val van het communistische regime startte het debat over hoe de economische transitie het best gekanaliseerd zou kunnen worden. In dit debat waren er twee concurrerende visies. Men kon opteren voor een transitieproces volgens de zogenaamde ‘radical shock therapy’: dit impliceerde het uitvoeren van de noodzakelijke economische hervormingen binnen een zo kort mogelijke tijdsperiode, om zo snel mogelijk een vrije-markteconomie zonder staatsinmenging te kunnen installeren. Dit vereiste een erg restrictief fiscaal en monetair beleid. De politici die een economisch transitiebeleid volgens de shock therapy wilden voeren, waarvan Václav Klaus van de ODS onmiskenbaar de belangrijkste was, geloofden in de heilzaamheid van een ‘snelle maar korte pijn’ – benadering. Ze waren ervan overtuigd dat men de economische hervormingen, en in het bijzonder het privatiseringsproces van staatseigendommen, zo snel mogelijk diende uit te voeren. Hoe sneller de economie gezond kon worden gemaakt hoe sneller de moeilijke transitieperiode afgelopen zou zijn. De tweede visie was die van een transitieproces volgens het principe van ‘gradualism’, waarbij men de voorkeur gaf aan het geleidelijk doorvoeren van economische hervormingen en een langzamer privatiseringsproces. Voorstanders van

deze theorie waren ervan overtuigd dat de bevolking minder te lijden zou hebben onder een stelselmatige, graduele hervorming van de economie. Het al te drastisch doorvoeren van hervormingen zou volgens de vertegenwoordigers van deze visie al te hoge werkloosheidscijfers en een te sterke achteruitgang van de koopkracht veroorzaken.

Bij de beschrijving van de noodzakelijk geachte economische hervormingen en de snelheid waarmee deze dienden geïmplementeerd te worden, stelde de regering zich vaak radicaler op dan het merendeel van de bevolking. Vooral Tsjechische politici beschouwden het als een noodzaak zo snel mogelijk met de erfenis van het communisme te breken door middel van een snel en radicaal transitieproces. De Tsjechoslovaakse bevolking leek een graduelere aanpak te verkiezen, deels uit een natuurlijke angst voor het onbekende en in de hoop dat een langzamere economische transitie hen minder problemen zou opleveren. De uiteindelijke keuze van de federale regering viel, voornamelijk onder druk van Tsjechische politici, op de methode van radical shock therapy.

Letterlijk elk facet van de Tsjechoslovaakse economie diende herwerkt te worden: geen enkele van de economische instellingen werkte onder het communisme immers zoals ze zou moeten werken binnen een kapitalistische economie. Er diende snel een wettelijk kader te komen voor de privatisering van de staatssector en de door de staat vastgestelde prijzen moesten getransformeerd worden naar vrije-marktprijzen, die de werkelijke productiekosten reflecteren en onderhevig zijn aan vraag en aanbod. De convertibiliteit van de Tsjechoslovaakse koruna was essentieel om een snelle integratie van de Tsjechoslovaakse economie in de internationale markt te bewerkstelligen. Tevens diende het belastingstelsel hervormd te worden om binnen- en vooral buitenlandse investeerders aan te trekken. Men moest snel afstappen van de monopoliestructuur van de communistische economie om concurrentie tussen bedrijven mogelijk te maken, opdat de rendabiliteit van de bedrijven en de kwaliteit van de geproduceerde producten zou stijgen. Er was ook een dringende nood aan wetgeving betreffende commerciële transacties en er diende tevens een duidelijke regelgeving te komen omtrent faillissementen. In communistische periode gingen zelfs de meest verliesmakende bedrijven door de constante staatssubsidiëringen immers nooit failliet. Ook de banksector diende ingrijpend te veranderen: ze moesten banken worden in de ware zin van het woord en voortaan zonder staatsinmenging kunnen bepalen welke leningen ze geoorloofd vonden om toe te kennen.

Skalnik Leff (1997: 182) wijst erop dat er in Tsjechoslovakije, en in andere ex-communistische landen uit de regio, een tendens te merken was om het economische hervormingsproces over te laten aan experts en er de bevolking dus niet in te betrekken, daar men ervan uitging dat de materie te complex en te gevoelig was om inspraak van de bevolking te kunnen dulden. Door deze vorm van technocratische beleidsvoering bestond evenwel het gevaar dat men het transitieproces, door het gebrek aan input van de bevolking over de negatieve sociale gevolgen, gaandeweg onvoldoende zou kunnen bijstellen.

1.4 Politieke ontwikkelingen van 29 november 1989 tot 8 juni 1990

1.4.1 De eerste stappen in het democratiseringsproces

Op 29 november werd artikel 4 van de grondwet, dat de leidende rol van de communistische partij garandeerde, door het Federaal Parlement geschrapt. Begin december 1989 kondigden Burgerforum en Publiek tegen geweld aan als oppositiepartijen een gezamenlijke lijst te zullen aanvoeren bij de verkiezingen in juni 1990. Binnen de oppositie diende de beslissing genomen te worden op welke manier men zou trachten de gewenste hervormingen door te voeren. Tijdens de zogenaamde ‘Ronde Tafel’ bijeenkomsten werd besloten met de bestaande politieke instellingen verder te werken, mits dat deze ontdaan werden van de meest rigide communistische partijleden. Er vond aldus een zuiveringsproces plaats in het Federaal Parlement en wat later ook in de Nationale Raden en de lokale besturen. Dit proces geschiedde op basis van een bestaande federale wet die dateerde uit 1968 en oorspronkelijk bestemd was om de communistische partij van al te hervormingsgezinde leden te kunnen ontdoen. De wet in kwestie maakte het mogelijk dat als alternatief voor directe verkiezingen er een overgangperiode kon zijn waarin bepaalde nieuwe kandidaten, ditmaal aangebracht door OF en VPN, konden worden aangesteld. In het totaal werd een derde van de leden van het Federaal Parlement en de helft van de leden van de Nationale Raden en lokale bestuurseenheden vervangen door kandidaten die gesteund werden door de anti-communistische oppositie.

Vervolgens werd overeengekomen een interim-regering te vormen die representatief zou zijn voor de veranderde politieke machtsverhoudingen en zou aanblijven tot de geplande eerste vrije verkiezingen op 8 en 9 juni 1990. De interim-regering werd gevormd onder leiding van Ladislav Adamec, die voorzitter van de laatste communistische federale regering was. De door de communisten voorgestelde samenstelling van deze regering, die zou bestaan uit 15 communistische ministers en slechts 5 ministers van de oppositie, was echter onaanvaardbaar voor de oppositie. Toen dit voorstel op 3 december bekend gemaakt werd, volgde er dan ook massaal protest: er vonden nieuwe betogingen plaats en arbeiders dreigden met een tweede grote staking. De communisten zwichtten en op 8 december diende Adamec zijn ontslag in.

Twee dagen later werd er een evenwichtigere interim-regering onder leiding van Marian Čalfa geïnstalleerd, de zogenaamde regering van ‘nationale verstandhouding’. Deze bestond uit 10 communistische ministers en 11 ministers uit de oppositiepartijen VPN en OF (De Boer- Ashworth 2000: 112). Deze federale regering bleef vrijwel ongewijzigd aan tot de verkiezingen in juni 1990. De vorming van de nieuwe nationale regeringen stond in de Tsjechische republiek onder toezicht van OF en in de Slovaakse republiek onder toezicht van de VPN.

Tijdens de Ronde Tafel bijeenkomsten werd ook overeengekomen een nieuwe president te verkiezen. De toenmalige communistische president Gustav Husák was immers voor de meeste Tsjechoslovaken het symbool van de periode van normalisering die volgde op het gewelddadige neerslaan van de Praagse Lente in 1968. Husák trad af op 10 december 1989, net nadat hij de federale regering van nationale verstandhouding had bekrachtigd. Uit debatten binnen OF en VPN kwamen respectievelijk Václav Havel en Aleksander Dubček als presidentskandidaten naar voor. Beiden genoten immers een grote morele autoriteit: Havel was als voornaamste woordvoerder van het Burgerforum een van de meest zichtbare figuren tijdens de Fluwelen Revolutie en genoot het respect van de nationale en internationale pers en intelligentsia, en Dubček was het symbool van het ‘socialisme met een menselijk gelaat’ en van de Tsjechisch-Slovaakse coëxistentie. De uiteindelijke keuze viel op Václav Havel, die voornamelijk omwille van de doorslaggevende rol die hij had gespeeld bij de onderhandelingen sinds november 1989, als enige door zowel OF als VPN gesteund werd. Havel aanvaardde met enige terughoudendheid de positie van president en Dubček, die de nieuwe voorzitter van het Federaal Parlement werd, steunde de keuze voor Havel. Op 29 december werd in het Federaal Parlement dan ook vrijwel unaniem voor Havel’s presidentschap gestemd. Drie dagen later hield hij reeds zijn eerste nieuwjaarstoespraak op de Tsjechoslovaakse televisie.

Vanuit de KSČ had men het voorstel gedaan de grondwet te wijzigen opdat directe presidentsverkiezingen mogelijk zouden zijn. Directe verkiezingen hadden de kansen van de door de KSČ naar voor gebrachte kandidaat Adamec om verkozen te worden immers aanzienlijk vergroot, aangezien deze op dat moment een veel grotere bekendheid genoot dan Havel. De oppositiepartijen VPN en OF drongen er dan ook op aan dat de president zou verkozen worden door middel van een stemming in het Federaal Parlement. Het was op zich opmerkelijk dat de oppositiepartijen aandrongen op het volgen van een door de communistische grondwet voorgeschreven procedure, maar hier hadden ze een gegronde reden voor: VPN en OF achtten het veiliger te vertrouwen op de beslissing van het inmiddels gedeeltelijk ‘gezuiverd’ Federaal Parlement dan op de beslissing van de bevolking. Een bijkomende invloedsfactor was de overeenstemming die binnen de oppositie heerste dat de nieuwe Tsjechoslovaakse president iemand van Tsjechische origine moest zijn, daar de positie van eerste minister van de federale regering al was toegekend aan de Slovaak Marian Čalfa (Kopecký 2001:25).

1.4.2 Strategie van verzoening in het institutionaliseringsproces

Door de gewijzigde samenstelling binnen het Federaal Parlement, en het aanstellen van een nieuwe federale regering en een nieuwe president, werd het mogelijk om samen met de oppositieleiders van OF en VPN ingrijpende institutionele hervormingen door te voeren. De KSČ was compleet verrast door de snelle opeenvolging van de gebeurtenissen en bleek niet langer in staat de veranderende situatie het hoofd te bieden. Het merendeel van de voorstellen vanuit de oppositie stuitten maar op weinig verzet meer van de voormalige machthebbers, de voorstellen van de KSČ daarentegen stuitten op een eenvormig blok van de oppositie.

Op het einde van 1989 was er zelfs al een voorlopig ontwerp voor een nieuwe federale grondwet voorhanden, dat was opgesteld door een groep Tsjechische dissidente advocaten rond Pavel Rychetský. De oppositie had dit ontwerp zeker als tijdelijke grondwet, zelfs als definitieve grondwet kunnen gebruiken. Ze opteerde er echter voor om voorlopig verder te gaan met de bestaande communistische grondwet, die dateerde uit 1968, mits enige wijzigingen. Ondanks de verwijdering van de artikels die de leidende rol van de communistische partij en het Leninistisch Marxisme als staatsideologie garandeerden, bleven de grondwettelijke provisies omtrent de machtsverhoudingen tussen de drie verschillende institutionele zuilen (federaal parlement, federale regering en president) van kracht. Niemand binnen de oppositie was echt opgezet met de communistische grondwet, maar men onderkende wel dat deze kon voorzien in het noodzakelijke wettelijk kader voor de politieke spelregels, volgens dewelke later een nieuwe grondwet tot stand zou kunnen komen.

De oppositie trachtte overhaaste radicale veranderingen te vermijden en koos dus voor een verzoenende aanpak. Kopecký (2001: 25-26) onderscheidt drie redenen voor deze keuze door de oppositie. Ten eerste werd de plotse en gehele val van het communistische bewind op dat moment niet als dusdanig gepercipieerd. Het leek destijds erg onwaarschijnlijk dat de conservatieve communistische machthebbers zich zomaar gewonnen zouden geven en enige terughoudendheid leek dan ook aangewezen. Ten tweede was er de gevoelige kwestie van de Slovaakse soevereiniteit. De communistische grondwet uit 1968 kwam de Slovaken immers tegemoet in hun decennialange streven naar meer onafhankelijkheid door hun een aanzienlijke autonomie toe te kennen. Dit werd door de Slovaken als een belangrijk resultaat beschouwd van de jarenlange debatten tussen Tsjechen en Slovaken omtrent deze kwestie. De oppositie was dan ook erg op haar hoede geen acties te ondernemen die eventuele onderlinge verdeeldheid zouden kunnen veroorzaken. Er werden dan ook geen radicale constitutionele hervormingen doorgevoerd. Als derde reden verwijst Kopecký naar het engagement van de dissidenten tegenover de zogenaamde ‘anti-politieke politiek’. Het opstellen van een nieuwe grondwet werd door Havel aanvankelijk niet als een topprioriteit van het Burgerforum beschouwd. Het werd aangevoeld dat noch het geherstructureerde Federaal Parlement, noch de oppositieleiders over voldoende legitimiteit beschikten om radicale hervormingen door te

voeren. Dit volstond voor de dissidenten, die in hun engagement tegenover de ‘anti-politieke politiek’ de neiging vertoonden het belang van formele regels en instellingen te onderschatten, om verregaande constitutionele vernieuwing tot na de verkiezingen van juni 1990 uit te stellen.

1.4.3 Drie constitutionele hervormingen in de aanloop naar de verkiezingen

Binnen VPN en OF heerste een algemeen streven om het pluralisme in het politieke leven in Tsjechoslovakije te bevorderen. Hiertoe werden in de aanloop naar de eerste vrije verkiezingen van juni 1990 een aantal maatregelen genomen. Drie constitutionele hervormingen waren van erg groot belang.

Een eerste hervorming was het inkorten van de regeertermijnen van het Federaal Parlement en de nationale parlementen, evenals van de ambtstermijn van de president. In plaats van de gebruikelijke regeertermijn van vier jaar voor de respectieve parlementen, en de gebruikelijke presidentiële ambtstermijn van vijf jaar, zouden bij de verkiezingen van juni 1990 het Federaal Parlement, de Nationale Raden en de president voor een termijn van slechts twee jaar verkozen worden. Men verwachtte immers dat de geplande verkiezingen eerder een stemming tegen het oude regime zouden zijn, dan een ware uiting van pluralisme. Er werd aangenomen dat een werkelijke organisatie van de nieuwe politieke krachten pas na deze verkiezingen zou kunnen plaatsvinden. Daarom leek het aangewezen om de termijn van de eerste vrij verkozen regering en president tot twee jaar te beperken. Ook president Havel, die het presidentschap destijds niet met onverdeeld enthousiasme op zich had genomen, verleende zijn steun aan het inperken van de regeertermijnen en de presidentiële ambtstermijn.

Een tweede constitutionele hervorming kwam er met het aannemen van een nieuwe kieswet op basis van proportionele representatie. Er werd besloten het bestaande electoraal systeem, dat gebaseerd was op het meerderheidsprincipe, om te vormen tot een electoraal systeem volgens het principe van proportionele representatie. Hiermee werd in het nieuwe institutionaliseringsproces voor de eerste maal expliciet teruggegrepen naar de periode van de Eerste Republiek (1918-1939), wanneer dit systeem van kracht was geweest. Een systeem op basis van proportionele representatie bood meer voordelen voor de kleinere politieke partijen. Aan Slovaakse zijde waren politieke afgevaardigden van de VPN, maar ook van de Slovaakse communistische partij hiervoor van in het begin gewonnen. Het Tsjechische Burgerforum was over deze kwestie echter intern zeer verdeeld. President Havel en sommigen van diens politieke medestanders bleven aanvankelijk de voorkeur geven aan het behoud van het electoraal systeem gebaseerd op het meerderheidsprincipe. Dit zou volgens Havel, de voornaamste behartiger van de anti-politieke politiek, immers de politieke vertegenwoordiging van individuele kandidaten en de marginalisering van politieke partijen ten goede komen. Ze waren ervan overtuigd dat proportionele representatie een negatieve

invloed zou uitoefenen op de samenstelling van het parlement en bijgevolg de vlotte werking ervan en tevens de bij vele dissidenten aanwezige afkeer voor politieke partijen in het algemeen kunnen vergroten. Uiteindelijk wisten de voorstanders van de proportionele representatie Havel en de zijnen te overhalen de kieswet toch te steunen. Deze zou de oprichting van nieuwe politieke partijen immers vergemakkelijken en aldus het pluralisme in de Tsjechoslovaakse politiek ten goede komen. Ook werd er geargumenteed dat bij een behoud van het meerderheidsprincipe de toenmalige dominante positie van VPN en OF zich bij de verkiezingen van juni 1990 zou vertalen in het winnen van alle parlamentszetels, waardoor het nagestreefde pluralistische politieke spectrum zou ondermijnd worden. Bovendien was de nieuwe kieswet destijds enkel bedoeld om de verkiezingen van juni 1990 in goede banen te leiden, en zou ze slechts tijdelijk van kracht zijn. De nieuwe kieswet werd uiteindelijk op 27 februari 1990 door het Federaal Parlement aangenomen. Het vooropgestelde tijdelijke karakter van de kieswet bewoog president Havel er later toe een alternatieve kieswet voor te stellen.

De derde constitutionele hervorming was een nieuwe wet op politieke partijen, complementair met de nieuwe kieswet. Door deze wet werden de bestaande politieke partijen, de KSČ en haar satellietpartijen, gelegitimiseerd, alsook de twee oppositiepartijen OF en VPN en werd er voorzien in een procedure die de oprichting van nieuwe politieke partijen moest vereenvoudigen. Om zich als officiële politieke partij te kunnen registreren bij het ministerie van binnenlandse zaken volstond het een petitie met duizend handtekeningen te kunnen voorleggen. De wet was echter erg vaag opgesteld en bevatte geen duidelijke richtlijnen wat betreft de partijfinanciëring. Dit was echter een bewuste keuze van de oppositie, die de levensvatbaarheid van nieuw opgerichte partijen wilde beschermen door op deze manier enige compensatie te bieden voor het nadeel dat deze nieuwe partijen hadden tegenover de financieel sterke communistische partij. De federale regering kende nieuwe partijen ook leningen toe waarmee ze hun verkiezingscampagne konden financieren en er werd bepaald dat partijen die meer dan 2% van de stemmen in een van beide republieken behaalden per stem een overheidsdotatie zouden krijgen van 10 Tsjechoslovaakse kronen, wat destijds ongeveer overeenkwam met 0.28 dollar (Kopecký 2001:28).

De beslissing om verder te werken binnen het legislatieve kader dat geboden werd door de communistische grondwet was van cruciaal belang voor de verdere politieke ontwikkelingen in Tsjechoslovakije. Samen met de beslissing om de regeertermijnen van de parlementen te beperken tot 2 jaar, het aannemen van de nieuwe kieswet op basis van proportionele representatie en de bijhorende wet op de politieke partijen vormde het de basis voor de initiële Tsjechoslovaakse politieke transitie.

1.5 De eerste vrije verkiezingen op 8 en 9 juni 1990

Op 8 en 9 juni hadden de verkiezingen van zowel het Tsjechoslovaakse Federaal Parlement als van de Tsjechische Nationale Raad en de Slovaakse Nationale Raad plaats. Het systeem van proportionele representatie, dat voor het laatst bij de verkiezingen in 1948 was gebruikt, was inmiddels mits enkele aanpassingen opnieuw ingevoerd. Er waren kiesdrempels van respectievelijk 5% voor het Federaal Parlement en de Tsjechische Nationale Raad, en 3% voor de Slovaakse Nationale Raad van kracht. Kiezers konden een voorkeurstem uitbrengen op maximum 4 kandidaten. De opkomst bij de verkiezingen was erg hoog: maar liefst 96% van het Tsjechoslovaakse electoraat bracht zijn stem uit.

Grote winnaars waren het Tsjechische Burgerforum, dat 51% van de stemmen haalde, en het Slovaakse Publiek tegen geweld met 34,9% van de stemmen. Dit stelde OF en VPN in staat om een regeringscoalitie te vormen. De Slovaakse christen-democratische partij KDS werd als kleinere coalitiepartner in de regering opgenomen. Samen wonnen OF, VPN en KDS 98 van de 150 zetels in de Kamer van volksvertegenwoordigers en 102 zetels in de Nationaliteitenkamer. Bij de federale parlementsverkiezingen haalden zestien opgekomen partijen de kiesdrempel niet. Naast OF en VPN, wisten nog 7 andere partijen representatie in het parlement te bekomen. De KSČ werd met 47 behaalde zetels afgetekend de tweede grootste partij. De uitslag van de nationale parlementsverkiezingen was gelijkaardig. In de Tsjechische Nationale Raad wisten 4 partijen representatie te bekomen, terwijl in Slovakije – mede dankzij de in 1990 ingevoerde lagere kiesdrempel van 3% - 7 partijen voldoende stemmen behaalden. De uitslag van de verkiezingen van 1990 was van die aard dat het mogelijk was drie stabiele regeringen te vormen: een federale regering, een Tsjechische nationale regering en een Slovaakse nationale regering. Er was aldus een legislatief kader voorhanden waarbinnen de benodigde sociale, politieke en economische hervormingen konden worden aangevat.

In juli 1990 werd Václav Havel door het nieuwe Federaal Parlement herverkozen als president van Tsjechoslovakije. Op het vlak van sociale en economische hervormingen werd er aanzienlijke vooruitgang geboekt en de basis werd gelegd voor het invoeren van een vrije-markteconomie. De politieke ontwikkelingen werden echter in toenemende mate gekenmerkt door verdeeldheid. Men slaagde er niet in consensus te bereiken over het vastleggen van de politieke machtsverhoudingen tussen de federale staat en de twee deelrepublieken, en de verhoudingen tussen regering, parlement en president. Het in toenemende mate onverenigbare karakter van de verschillende posities die Tsjechische en Slovaakse politieke afgevaardigden hierover innamen, zou uiteindelijk tot de ontbinding van Tsjechoslovakije leiden.

1.6 Initiële economische ontwikkelingen en de gevolgen voor de bevolking

De discussie over de te volgen economische transitiestrategie werd dus uiteindelijk beslecht in het voordeel van de voorstanders van de radical shock therapy. De federale regering streefde naar een begroting in evenwicht en een stabiele 'koruna' en hechtte veel belang aan fiscale verantwoordelijkheid. Vanaf het begin van januari 1991 werden de prijzen geleidelijk aan geliberaliseerd. Bij benadering 85% van de consumenten- en producentenprijzen werden vrijgemaakt, en er werd een import tax van 20% ingevoerd. Ook werd er fors gesnoeid in de subsidie aan industrie en landbouw: in 1989 spendeerde de regering 16% van het BNP aan subsidies, tegen eind 1990 was dit nog slechts 3.5%. "This represented a massive reduction in subsidization, and a good portion of these cuts being accomplished by slashing subsidies on food products" (De Boer-Ashworth 2000: 117).

Ondanks de inspanningen van de Tsjechoslovaakse regering was er een sterke daling van de economische groei in de initiële fase van de transitie. Het ineensstorten van de handel in het voormalige Sovjetblok speelde hierin natuurlijk een erg grote rol. Tsjechoslovakije was nog meer dan andere excommunistische landen afhankelijk van de Sovjetblok-handel. De Tsjechoslovaakse bevolking die vroeger leed onder de constante tekorten die heersten in de communistische periode, leed nu meer en meer onder de stijgende levenskosten. Waar het communisme voor een gegarandeerde tewerkstelling van de gehele bevolking zorgde, werd men nu voor het eerst geconfronteerd met werkloosheid en was er niet langer voor iedereen jobzekerheid. Het was niet duidelijk of de positieve effecten van de hervormingen zich konden laten gevoelen vooraleer er een einde aan het geduld van de bevolking kwam.

Nochtans wist de Tsjechoslovaakse regering wel degelijk resultaten te boeken en op zijn minst in de Tsjechische republiek leek de keuze voor een radicale economische transitie zijn vruchten af te werpen. Ze slaagde er immers in een stabiele economische omgeving te creëren die de positieve appreciatie kreeg van het IMF en andere internationale financiële instellingen en die de interesse wist te wekken van buitenlandse investeerders. De vrijmaking van de prijzen zorgde evenwel onvermijdelijk voor een grote inflatie (tot 60% in 1991). De regering zag zich dan ook genoodzaakt tijdelijke subsidiëringen in te voeren die een compensatie moesten bieden voor de dalende koopkracht van de bevolking. De werkloosheid in Tsjechië bleef laag genoeg en men moest in de Tsjechische republiek, in tegenstelling tot de Slovaakse republiek, dan ook niet echt vrezen voor een mogelijke afstraffing bij de verkiezingen van 1992.

Een ontwikkeling die grote verontwaardiging bij de bevolking wekte, was die van nomenclatura-privatiseringen. In alle post-communistische economieën waren er winnaars en verliezers, maar de winnaars bleken maar al te vaak politieke functionarissen uit het oude communistische regime te zijn. Dezen wendden hun voorkennis van het systeem aan om vaak enorm persoonlijk gewin te doen in de nieuwe vrije-markteconomie.

Throughout the region there were communist factory directors who ended up running their old enterprises after some fancy bureaucratic footwork, government officials who moved laterally into economic entrepreneurship with the collaboration (well –rewarded!) of former bureaucratic colleagues, and clever apparatchiks who appropriated state and party resources to start up their own commercial operations (Skalnik Leff 1997: 184).

Het was opmerkelijk dat de nomenclatura-privatiseringen door vele politici niet echt afgekeurd werden. Dezen gingen ervan uit dat men het geringe ondernemerstalent dat voorhanden was, diende te benutten, zonder moeilijk te doen over het verleden van die ondernemers, noch over de herkomst van het door hen aangewende kapitaal. Door de gewone bevolking werd dit echter geheel anders gepercipieerd. Voor hen was het enorm frustrerend om te zien hoe de oude elite toch weer het meeste voordeel deed, terwijl zij wederom diegenen waren die onder de ontwikkelingen leden, ditmaal onder de gevolgen van een economische transitie die in de eerste plaats de oude elite ten goede leek te komen. “This was yet another sense in which a technocratic, results-oriented philosophy of the transitional government could undermine public confidence in the new policies” (Skalnik Leff 1997: 185).

Reeds in de initiële fase van de economische hervormingen waren er aanzienlijke verschillen merkbaar tussen beide deelrepublieken . De gevolgen van de hervormingen waren in de Tsjechische republiek over de gehele lijn minder pijnlijk dan in de Slovaakse. Zo was er in de Tsjechische republiek meer ondernemerschap en slaagde men erin een begrotingsoverschot te realiseren. Bovendien bedroegen de Tsjechische werkloosheidscijfers in 1990 1,1%, in 1991 4,4% en in 1992 2,6%, waar de Slovaakse werkloosheid respectievelijk 2,4%, 11,8% en 10,4% bedroegen. Slovakije kende ook een groter aandeel langdurig werklozen. Doordat de Slovaakse bevolking erg te lijden had onder de economische hervormingen, ontstond er in de Slovaakse republiek een erg grote publieke druk om het economische transitieproces te vertragen, in de hoop dat dit het sociale lijden zou verlichten. In de Tsjechische republiek waren de negatieve gevolgen voor de bevolking een pak minder ingrijpend en men zag dan ook geen reden om de ingeslagen weg van snelle en radicale hervormingen te verlaten. Reeds erg vroeg in het proces van de economische transitie waren er dus verschillen te merken tussen de houding van Tsjechen en Slovaken tegenover de hervormingen (Bútorová 1997). Deze verschillen in attitude tegenover het gevoerde transitiebeleid zouden gaan bijdragen bij tot de uiteindelijke desintegratie van Tsjechoslovakije.

1.7 Privatisering als basis van de economische transitie

Tsjechoslovakije bevond zich op het vlak van privatisering in een moeilijke uitgangspositie en diende, in tegenstelling tot andere ex-communistische landen uit de Centraal-Europese regio als Polen en Hongarije, bijna letterlijk van nul te beginnen. In Polen was men reeds in 1956 begonnen met de gedeeltelijke privatisering van de landbouwsector, en tegen het begin van de jaren '90 bevond er zich dan ook al een groot deel in privé handen. In Hongarije werd er in de loop van de jaren '70 en '80 steeds meer privé-ondernemersschap toegestaan. De staatssector in Tsjechoslovakije vertegenwoordigde echter meer dan 95% van de totale economie. Het had tot 1988 geduurd voor de Tsjechoslovaakse communistische regering stappen ondernam die enige vorm van privé-initiatief mogelijk maakten. Met de 'joint-venture wet' van 1988 werd participatie van buitenlands kapitaal in Tsjechoslovaakse bedrijven voor het eerst toegestaan.

De belangrijkste categorieën waarbinnen de meeste privatiseringen kunnen worden ingedeeld zijn: restitutie, kleinschalige privatiseringen, administratieve restitutie aan lokale besturen en privatisering van gronden, en grootschalige privatiseringen.

1.7.1 Restitutie

Restitutie was de eerste prioriteit van de Tsjechoslovaakse regering. Het doel ervan was compensatie te bieden aan diegenen wiens eigendommen en bedrijven onder communistisch bewind waren genationaliseerd zonder dat ze daar enige vergoeding voor hadden ontvangen.

De regering vond dat ze de morele plicht had om in de mate van het mogelijke een tegemoetkoming te bieden aan de gedupeerden of de nakomelingen van deze gedupeerden. Er volgden dan ook drie wetten aangaande restitutie. De wetgeving was erop gericht waar mogelijk de restitutie van de ontnomen eigendommen zelf te bewerkstelligen, maar indien dit niet mogelijk bleek werd er in een financiële compensatie voorzien. Het ging hier dus om restitutie van residentiële en commerciële gebouwen. In principe werd de restitutie beperkt tot Tsjechoslovaakse burgers die in Tsjechoslovakije gevestigd waren. Uitgeweken Tsjechoslovaken konden eventueel ook aanspraak maken op restitutie van de hun ontnomen eigendommen, mits ze zich terug permanent in Tsjechoslovakije vestigden en het Tsjechoslovaakse staatsburgerschap aannamen.³ Er werd een tijdslimiet van zes maanden ingevoerd waarbinnen de aanvragen tot restitutie ingediend konden worden, opdat het privatiseringsproces niet te lang zou worden opgehouden door de restitutie. Zolang het probleem van de restitutie niet opgelost was, bleef er immers onduidelijkheid heersen over de wettelijke status van om het even welke eigendom. Restitutie moest met andere woorden voorafgaan aan om het even welke vorm van privatisering (Duke & Grime 1994: 164).

³ Zo waren er destijds meer dan 500.000 Tsjechen die het communistische regime ontvlucht waren en zich permanent in het buitenland hadden gevestigd (Duke & Grime 1994: 164)

Het bleek echter moeilijker dan aanvankelijk verwacht werd om vast te stellen wie er recht had op restitutie. Uit vrees dat er een massa claims zou komen van de Sudeten-Duitsers, die op het einde van de Tweede Wereldoorlog gedwongen werden de Tsjechische gebieden te verlaten, drong de Tsjechoslovaakse regering erop aan om een tijdslimiet in te voeren. In 1990 werd er uiteindelijk beslist dat restitutie enkel zou worden toegekend aan diegenen die vanaf de installatie van het communistische regime op 25 februari 1948 hadden geleden onder de nationalisering van eigendommen. Met het vaststellen van deze tijdslimiet sloot men dus de deur voor de verwachte claims van de bij benadering 3 miljoen gedeporteerde Sudeten-Duitsers.

The choice of 1948 as the cut-off date proved crucial, for during the war all companies which employed more than 500 workers were taken over by the state, along with property owned by Sudeten Germans. This basically meant that only those who were Czechoslovak citizens and residents on or after 1948 could make a legitimate claim to restitution (De Boer-Ashworth 2000: 119).

Met de tijdslimiet van februari 1948 werden echter niet alle problemen met betrekking tot restitutie opgelost. Zo restte er nog het probleem van de restitutie aan de kleine groep Joodse burgers die de Holocaust hadden overleefd, als compensatie voor het verlies van hun eigendommen die door de Nazis geconfisqueerd werden tijdens WO II. De moeilijkheid voor de Tsjechoslovaakse regering bestond eruit hoe aan deze groep slachtoffers een op zijn minst symbolische restitutie toe te kunnen kennen zonder de deur te openen voor de claims van de gedeporteerde Sudeten-Duitsers. Om zich te beschermen tegen de Duitse claims en tegelijkertijd toch te kunnen vasthouden aan de tijdslimiet van februari 1948 werd deze compensatie aan Joodse families beschreven als een rectificatie voor het onder het communistisch bewind ondergane leed. Hierbij verwees men naar de belofte tot het bieden van compensatie die door de eerste Tsjechoslovaakse regering na WOII aan de Joodse gemeenschap was gemaakt, maar waaraan geen navolging was gegeven door de communistische regeringen die sinds februari 1948 in Tsjechoslovakije aan de macht waren.

Een ander resterend probleem was dat van restitutie aan de niet-Joodse slachtoffers van WO II. Het ging om ongeveer 8200 politieke gevangenen, 3100 weduwes en weduwnaars van geëxecuteerde gevangenen en een aantal honderd weeskinderen. Velen van hen zouden echter door hun hoge leeftijd niet meer van de restitutie kunnen genieten: tussen het begin van de gesprekken over restitutie en eind 1993 overleden er meer dan 2500 van hen (Skalnik Leff 1997: 190). Hoewel de Duitse regering met alle andere betrokken landen akkoorden met betrekking tot compensatie voor het onder het Nazi-regime ondergane leed had afgesloten, toonde ze een grote terughoudendheid ten opzichte van de Tsjechische en Slovaakse slachtoffers, uit vrees de woede te wekken van de eigen Sudeten-Duitse bevolkingsgroep. Deze wilde immers niet dat de Duitse overheid compensatie zou bieden aan Tsjechische en

Slovaakse slachtoffers zolang er niet gehoor werd gegeven aan hun eigen restitutieclaims tegenover Tsjechië. De Tsjechische regering besloot uiteindelijk om de Duitsers een morele les te leren door zelf een symbolische compensatie van maximum 3700 dollar te betalen aan de niet-Joodse slachtoffers, die indien mogelijk op een later tijdstip door de Duitsers diende terugbetaald te worden. Na deze aanpassingen voorzag het restitutieprogramma in de restitutie van een 100.000 tal kleine eigendommen en een veel kleiner aantal bedrijven aan individuele burgers (Skalnik Leff 1997: 190).

Eveneens een erg gevoelig thema was de restitutie van religieuze eigendommen. Zo waren de Tsjechoslovaakse kerken in de precommunistische periode in het bezit van grote stukken landbouw- en bosgrond, evenals van tal van gebouwen. Over de restitutie van de kerkeigendommen voor religieus gebruik werd al snel consensus bereikt: in 1990 en 1991 werden er wetten aangenomen die voorzagen in de restitutie van kerken en kloosters. Het meest controversiële geval van deze restitutie van voormalige kerkeigendommen was de restitutie van de St.Vitus kathedraal in de Praagse burcht, die met heel wat publiek protest gepaard ging tegen wat door velen als de ‘privatisering’ van een van de belangrijkste nationale monumenten beschouwd werd. Er heerste ook onenigheid over de restitutie van commerciële eigendommen en gronden aan de kerk. Het stond ter discussie of de kerken verplicht zouden moeten worden de activiteiten verder te zetten van gebouwen met een duidelijk sociale functie, zoals ziekenhuizen en scholen, die in communistische periode op geconfisqueerde kerkgronden gebouwd waren. Door het controversiële karakter van de restitutie aan religieuze organisaties werd ze uiteindelijk losgekoppeld van de wetgeving op restitutie en werd het probleem pas echt aangepakt na de desintegratie van Tsjechoslovakije.

Restitutie was voor de Tsjechoslovaakse regering niet enkel een manier om hun morele plicht te vervullen door in de mate van het mogelijke tegemoetkoming te bieden aan de slachtoffers van het communistische regime, het beantwoordde ook aan de economische noden van Tsjechoslovakije. In de initiële fase van de economische transitie was het vooral de restitutie van eigendommen die bijdroeg aan de stijging van het aantal tewerkgestelden in de privésector. De impact van het proces van restitutie liet zich vooral in de vastgoedsector, het restaurantwezen, de retailsector en de landbouw gevoelen. Tegen eind 1994 was er voor een waarde van 70 tot 120 miljard koruna aan eigendom gerestitueerd aan de oorspronkelijke eigenaars. Er wordt aangenomen dat de gerestitueerde eigendommen 10 tot 25% vertegenwoordigden van het totale vastgoed dat na 1948 in het bezit was gekomen van de Tsjechoslovaakse staat (De Boer-Ashworth 2000: 119). Restitutie is in de initiële fase van de economische transitie dan ook van cruciaal belang geweest bij het ontstaan van een Tsjechoslovaakse privé-sector.

1.7.2 Kleinschalige privatiseringen

De privatisering van kleine ondernemingen was relatief eenvoudig en werd dan ook als een van de eerste zaken door de Tsjechoslovaakse regering aangepakt. In 1990 reeds kwam de wetgeving rond kleine privatiseringen tot stand. De privatisering van kleine ondernemingen kon doorgaan van zodra de restitutie van dergelijke kleine bedrijfjes was beëindigd. Welke ondernemingen in aanmerking kwamen werd door de Tsjechoslovaakse regering zelf bepaald. In hoofdzaak ging het om kleine en middelgrote bedrijfjes die te koop werden aangeboden op publieke veilingen. Aan deze veilingen konden in principe enkel Tsjechoslovaakse burgers deelnemen die permanent in Tsjechoslovakije resideerden. Wanneer na een tweede biedingsronde de vooropgestelde minimumprijs nog steeds niet bereikt was, mochten er echter ook buitenlandse investeerders meedingen. Om te kunnen deelnemen aan dergelijke publieke veilingen diende men een vast bedrag van 10000 koruna of 10% van de initiële vastgestelde prijs van het bedrijf in kwestie betalen en bovendien een 1000tal kronen toegangsprijs voor elke veiling. De allereerste veiling was die van een kruidenierszaak in Praag in januari 1991 (Duke & Grime 1994: 162). Voor sommige bedrijven werden eveneens leasingcontracten van 2 tot 5 jaar geveild. Er werden in het totaal meer dan 25000 kleine ondernemingen, inclusief krantenkiosken en restaurants, geprivatiseerd (Skalnik Leff 1997: 191). Dit type van privatiseringen werd beëindigd tegen het einde van 1992 en droeg in belangrijke mate bij aan het ontstaan van een Tsjechoslovaakse ondernemende middenstandsklasse.

1.7.3 Administratieve restitutie aan lokale besturen en privatisering van gronden

Onder het communistische regime waren alle gemeentelijke eigendommen genationaliseerd en stonden de lokale besturen in voor het beheer ervan. De teruggave van dergelijke eigendommen aan de lokale besturen was van prioritair belang in de aanvankelijke economische hervormingen van 1990. Soms liep het proces van administratieve restitutie aan de lokale besturen vertraging op door onduidelijkheid over de eigendomsrechten, door het gelijktijdig plaatsvinden van het proces van restitutie aan individuele eigenaars (Illner 1999: 83). “As part of this programme, unclaimed apartment buildings, urban land within municipal boundaries and former state property holdings were returned to over 6200 municipalities” (De Boer-Ashworth 2000: 120). Naast deze administratieve restitutie restte er nog de privatisering van de nationale coöperatieven. In Tsjechoslovakije bestonden er meer dan 1200 van zulke grote coöperatieven, het merendeel ervan waren landbouwcoöperatieven die over erg veel landbouwgrond beschikten. Deze werden vaak in delen verkocht en werden ofwel geprivatiseerde bedrijven of privé-coöperatieven. Vele van deze bedrijven werden door de nieuwe eigenaars dan weer aan anderen geleased. Ondanks het feit dat vele van dergelijke

bedrijven uiteindelijk failliet gingen, bestonden er in 1997 toch nog zo'n 1300, met een gezamenlijke waarde van ongeveer 7,7 miljard dollar (De Boer-Ashworth 2000: 120).

1.7.4 Grootschalige privatiseringen

De privatisering van grote staatsbedrijven vormde de grootste uitdaging voor de Tsjechoslovaakse regering. Een van de fundamentele problemen was het vinden van investeerders. Tsjechoslovaakse bedrijven waren immers gemiddeld veel groter dan West-Europese bedrijven, en hadden vaak duizenden werknemers. Deze grote socialistische staatsbedrijven waren, los van hun twijfelachtige rendabiliteit, bijgevolg veel te duur om aangekocht of geleased te worden door individuele ondernemers. Men was dus onvermijdelijk aangewezen op ofwel buitenlands kapitaal, ofwel binnenlands kapitaal van erg twijfelachtige herkomst. Alle potentiële binnenlandse investeerders die onder het communisme rijk genoeg geworden waren om over een koopkracht te beschikken die het toeliet grote staatsbedrijven op te kopen, moesten wel talloze wetten overtreden hebben om een dergelijk kapitaal verworven te hebben. Het opkopen van Tsjechoslovaakse staatsbedrijven door buitenlandse investeerders stuitte dan weer op fel politiek verzet. Het aanvaarden van massale buitenlandse investeringen zou deze buitenlandse investeerders te veel economische en politieke invloed kunnen opleveren en dat zou de onafhankelijkheid van de Tsjechoslovaakse economie kunnen bedreigen. De politieke bezorgdheid was vooral gericht ten opzichte van Duitse investeerders. Waar de Duitse afgevaardigden mogelijke grote investeringen zagen in het kader van een herstel van de traditionele rol van het Duitse bedrijfswezen in de regio, de 19de eeuw indachtig, herinnerden vooral de Tsjechen zich toch eerder de Duitse economische dominantie in de jaren '30 en '40 van de twintigste eeuw. Wat men vooral niet wilde was een terugkeer naar een economische afhankelijkheid van Duitsland.

Bovendien lag de verkoop van bedrijven die als een nationale trots beschouwd werden in alle postcommunistische landen erg gevoelig en was men van mening dat deze in lokale handen dienden te blijven. In de Tsjechische republiek ging het bijvoorbeeld over de brouwerijen die Pilsner Urquell en Budvar (Budweiser) produceerden, en de traditionele Tsjechische glasindustrie. Een mogelijke oplossing was dat de staat een zogenaamd 'golden share' in handen hield, en dat het bedrijf in kwestie het label van beschermd nationaal erfgoed verkreeg. Zo geschiedde het bijvoorbeeld met het Tsjechische biermerk Pilsner Urquell. De Tsjechoslovaakse regering deed, ondanks haar bezorgdheid voor een te grote buitenlandse invloed op de eigen economie, evenwel grote inspanningen om buitenlands kapitaal aan te trekken. De toenmalige minister van economie verwoordde het als volgt: "There is no such thing as 'German capital' or 'French capital'...Capital is capital and we need it" (geciteerd in Skalnik Leff 1997: 191). Er volgde dan ook al snel een stijging van het aantal joint-ventures: in 1989 waren er slechts 27, in 1990 reeds 135. Tegen het einde van 1992 waren er al meer

dan 4000 joint-ventures, maar het ging toch vooral om kleine bedrijven. Het enige voorbeeld van de oprichting van een joint-venture waar een erg grote buitenlandse investering mee gepaard ging, was die van Škoda met het Duitse Volkswagen. Het overgrote deel van de joint-ventures waren er met Duitse en Oostenrijkse bedrijven (Duke & Grime 1994: 164).

Door het aangewezen zijn op hetzij grote buitenlandse investeringen, hetzij binnenlands kapitaal van op zijn minst twijfelachtige origine, werd er naarstig naar alternatieve privatiseringsmethodes gezocht. Omdat het zelfs het beste plan geen potentiële kopers uit het niets kon tevoorschijn halen, verkende de Tsjechoslovaakse regering, met de bedoeling het privatiseringsproces niet eindeloos te laten aanslepen, een aanpak die wel kopers vanuit het niets kon opleveren: de zogenaamde voucher- of couponprivatisering. Het basisprincipe, zoals het werd vastgelegd in de privatiseringswetgeving van 1991, was erg eenvoudig: elke volwassen Tsjechoslovaakse burger zou de mogelijkheid krijgen een boekje met vouchers aan te kopen tegen een prijs van 1000 kronen (destijds ongeveer 35 dollar), wat ongeveer overeenkwam met een gemiddeld weksalaris. Elk voucherboekje was goed voor 1000 investeringspunten. Met deze investeringspunten kon men dan op veilingen aandelen kopen van staatsbedrijven (De Boer-Ashworth 2000: 121).

Er werd door de Tsjechoslovaakse regering beslist dat het management van de grote staatsbedrijven zelf een privatiseringsplan en een geloofwaardige strategie voor de toekomst van het bedrijf diende te ontwikkelen. Het feit dat de regering aan outsiders, binnen- en buitenlandse, de mogelijkheid bood concurrerende privatiseringsschema's en strategische plannen in te dienen, zorgde ervoor dat het management van de respectieve bedrijven erg gemotiveerd was om een sterk strategisch plan te ontwikkelen. In bepaalde strategisch belangrijk geachte sectoren zoals de bank- en financiële sector eigende de Tsjechoslovaakse regering zich het recht toe om een controlerend aantal bedrijfsaandelen in handen te houden. Het ging hier slechts om 50 strategische bedrijven, wat erg weinig was in vergelijking met de 4500 bedrijven die volgens de bestaande privatiseringsplannen werden geprivatiseerd. Het aantal aangenomen privatiseringsplannen was groot, maar representeerde slechts een fractie van het totaal van 23000 bij het ministerie van privatisering ingediende privatiseringsprojecten (De Boer-Ashworth 2000: 121).

Aanvankelijk was de bevolking erg terughoudend tegenover de nieuwe privatiseringsmethode, met als gevolg dat de verkoop van de voucherboekjes niet echt vlot verliep. Tot grote teleurstelling van de Tsjechoslovaakse regering werden er in de eerste maanden van het voucherprivatiseringsprogramma slechts door ongeveer 500.000 burgers dergelijke voucherboekjes aangekocht (op een totale bevolking van ongeveer 16 miljoen) (Skalnik Leff 1997: 192). Uiteindelijk was het de 28jarige ondernemer Viktor Kožený die erin slaagde de interesse van de bevolking te wekken en aldus het voucherprivatiseringprogramma van een stille dood redde. Deze in Harvard opgeleide ondernemer richtte een eigen investeringsfonds op, het Harvard Capital and Consulting Fund, en trad naar buiten met een marketingplan dat

een ijzersterke garantie bood: alle vouchers die aan zijn fonds toevertrouwd werden, zouden één jaar en één dag later (een verwijzing naar traditionele Tsjechische sprookjes) inwisselbaar zijn tegen het tienvoudige van hun originele waarde. Indien men dit wilde kon men zijn vouchers ook voor onbepaalde duur aan het fonds toevertrouwen. Deze garantie zorgde, in combinatie met een agressieve tv-campagne, voor een enorme stijging van de voucherverkoop en inspireerde velen een soortgelijk intermediair investeringsfonds op te richten. Hoewel de regering haar twijfels had bij de uitzonderlijke garantie die Kožený beweerde te kunnen bieden, en de Harvard universiteit alles behalve opgezet was met de verbinding van haar naam met zulk een initiatief, zorgde Viktor Kožený wel voor een enorme publieke participatie in het voucherprivatiseringsprogramma. Tegen mei 1992 hadden meer dan 8 miljoen mensen vouchers aangekocht en meer dan 800.000 van hen hadden die toevertrouwd aan Kožený's Harvard Investeringsfonds.

De genialiteit van de voucherprivatisering bestond eruit dat het een tegemoetkoming bood aan een aantal verschillende problemen. Niet alleen zou het de economische transitie een boost geven door veel sneller te werken dan het tragere proces van het een voor een verkopen van bedrijven, het gaf ook aan alle burgers de kans deel te nemen aan het privatiseringsproces en het zorgde ervoor dat ze persoonlijk belang hadden bij het nieuwe economische systeem. Bovendien zou er, van zodra de vouchers werden omgewisseld voor aandelen, op erg korte tijd een aandelenmarkt voor toekomstige investeringen gecreëerd worden. Er waren echter ook onvermijdelijk nadelen verbonden aan de methode van voucherprivatisering. Zo werden door de voucherprivatisering noch voor de bedrijven in kwestie, noch voor de Tsjechoslovaakse staat nieuwe inkomsten gegenereerd. Het alternatief van investeringen door buitenlandse bedrijven zou, in tegenstelling tot de voucherprivatisering, wel extra middelen voor de Tsjechoslovaakse bedrijven met zich mee gebracht hebben, die dan voor de innovatie van die bedrijven konden ingezet worden. De volgens het voucherschema geprivatiseerde bedrijven vertoonden dan ook vaak geen onmiddellijke groei. De nadelen van de voucherprivatisering, die er dus onmiskenbaar waren, werden echter voor een groot deel gecompenseerd door de bijzondere positie van Tsjechoslovakije. Tsjechoslovakije kon het zich permitteren om zijn industrie via voucherprivatisering 'weg te geven', omdat ze geen grote buitenlandse schulden hadden vergaard in de communistische periode. De communistische regering had ook geen begrotingstekorten opgebouwd dus er waren ook geen aanzienlijke binnenlandse schulden die op de economie wogen. Dit was bijvoorbeeld wel het geval in Hongarije en Polen, wiens economieën wel degelijk leden onder de serieuze schulden die door de respectieve communistische regeringen waren opgebouwd. In deze landen moest men dan ook extra winsten genereren om die schulden te kunnen aflossen. Ze konden het zich, in tegenstelling tot Tsjechoslovakije, dus niet permitteren om zomaar aandelen onder de bevolking uit te delen. De regeringen van Hongarije en Polen twijfelden dan ook langer voordat ze beslisten

over hun privatiseringsprojecten en verloren hierdoor hun aanvankelijke voorsprong die ze in 1989 op Tsjechoslovakije hadden. “Coupon privatization vaulted Czechoslovakia into the lead in the economic transformation process” (Skalnik Leff 1997:193).

1.8 Vertroebeling van de verstandhouding tussen Tsjechen en Slovaken

1.8.1 Historische situering van de onderlinge verstandhouding

Sinds de conceptie van Tsjechoslovakije in 1918 hebben er steeds onderlinge institutionele discussies plaatsgevonden. De federale grondwet van 1920 bevoordeelde de Tsjechische republiek en stelde deze in staat hun kwantitatieve overwicht in sterke mate op het beleid te laten wegen. Het feit dat vele Slovaken het gevoel hadden benadeeld te worden door de Tsjechen en zichzelf onterecht in een ondergeschikte positie binnen de gezamenlijke staat gedwongen voelden, heeft zeker bijgedragen tot de Slovaakse steun voor de oprichting van een onafhankelijke fascistische Slovaakse staat tijdens WO II.

Wanneer Tsjechoslovakije in 1948 onder communistisch bewind kwam, werd Tsjechoslovakije een assymetrisch opgebouwde federatieve staat. In deze structuur bestond er een federale regering en een federaal parlement, dat echter enkel diende voor het bevestigen van door de communistische partijleiding genomen beslissingen. De assymetrie uitte zich bijvoorbeeld in het bestaan van een Slovaakse Nationale Raad en de afwezigheid van een afzonderlijke Tsjechische Nationale Raad. Ook bestond er naast de Tsjechoslovaakse communistische partij een afzonderlijke Slovaakse communistische partij, maar geen afzonderlijke Tsjechische communistische partij. Het assymetrische model vormde destijds een compromis tussen enerzijds het Tsjechische streven naar een centralisering van de macht en anderzijds het Slovaakse streven naar grotere autonomie binnen de federatieve staat.

Eind jaren '60 werden er bepaalde decentraliserende maatregelen genomen om te trachten de economische en sociale verschillen tussen beide republieken weg te werken en als tegemoetkoming aan het Slovaakse streven naar meer autonomie. Hierbij werd de voorheen eengemaakte Tsjechoslovaakse economie gescheiden in twee onafhankelijke economieën. De federale bevoegdheden en de bevoegdheden van beide republieken werden hierbij geherdefinieerd. Met het einde van de Praagse Lente door de invasie van de Warschau-Pacttroepen kwam echter al snel een einde aan de aangevatte decentralisatie van de macht. Het Federaal Parlement nam een wet aan die de federale macht opnieuw vergrootte ten nadele van de afzonderlijke bevoegdheden van de deelrepublieken en er werd afgestapt van het concept van twee onafhankelijke economieën. De centralisering van de macht was veel minder het gevolg van het algemene institutionele kader dan van de leidende rol van de communistische partij. Onder communistisch bewind verliep het besluitvormingsproces in het

Federaal Parlement erg vlot, daar alle belangrijke beslissingen in feite door de leiding van de communistische partij werden genomen en deze enkel dienden bevestigd te worden.

Na de Praagse Lente werden in de periode van normalisering enkele pogingen ondernomen om meer symmetrie te brengen in de institutionele structuur van de federatieve staat. Zo werd er door de federale grondwet van 1968 ook voorzien in de oprichting van een Tsjechische Nationale Raad en kreeg Tsjechoslovakije een echte federale structuur. Toch beschouwde een groot deel van de Slovaken de federale staat als te zeer door de Tsjechen gedomineerd. Zowel de afzonderlijke Tsjechische politieke instellingen als de gemeenschappelijke federale politieke instellingen waren gevestigd in Praag. Dit had samen met het bestaan van een afzonderlijke Slovaakse communistische partij tot gevolg dat Slovakije zich in een geïsoleerde positie bevond waardoor ze een zekere vorm van autonomie genoten. Hoewel de Tsjechen hun dit verweten, werd deze autonomie door de Slovaken echter als ontoereikend ervaren. Er was dan ook voortdurende kritiek van Slovaakse zijde op de sterke centralisering van de macht in Praag.

Wanneer het communistische regime ten val kwam was voor de Slovaken dan ook de tijd aangebroken om met hernieuwde krachten een voor hen bevredigende oplossing van de Slovaakse kwestie, het eeuwenlange Slovaakse streven naar zelfbestuur, na te streven. Het politieke discours in Slovakije werd dan ook beheerst door de wens naar meer autonomie binnen de Tsjechoslovaakse federatie. “The liberation of 1989 meant democracy and economic liberalization to the Czechs, but, to the Slovaks it was seen as an opportunity to exercise their long-repressed national aspirations” (De Boer-Ashworth 2000: 113). Vele Slovaken waren immers van mening dat dat de Tsjechen zichzelf een te leidende rol toedichtten en voelden zich geschoffeerd door het feit dat de Tsjechen het Slovaakse streven naar een grotere mate van soevereiniteit als onnodig beschouwden.

Er waren erg verschillende visies over hoe de problemen op te lossen die zich in de lange periode onder communistisch bewind hadden geaccumuleerd. Hoewel zowel Tsjechen als Slovaken aanvankelijk voordeel zagen in een verderzetting van de gezamenlijke staat, kwamen de verschillen tussen Tsjechen en Slovaken in de nasleep van de Fluwelen Revolutie duidelijker dan ooit naar voor en zouden ze uiteindelijk tot de zogenaamde ‘Fluwelen Scheiding’ leiden.

Illustreerend voor de toenemende moeilijkheden in de onderlinge politieke relaties was de zogenaamde strijd om het koppelteken. Aanleiding van de discussie was een voorstel van president Havel om het woord ‘socialistisch’ uit de officiële benaming van het land te verwijderen. De discussie die volgde over hoe de officiële benaming dan wel moest luiden, ontaardde in een constitutionele crisis. Na verwoede onderhandelingen werd er in maart 1990 een wet aangenomen die de nieuwe naam vastlegde: de Tsjechoslovaakse Federale Republiek, met Tsjecho-Slovaakse Federale Republiek als Slovaakse variant. De wet bleef slechts van kracht van 29 maart tot 23 april 1990, omdat het liggend streepje in de Slovaakse benaming

de mensen herinnerde aan de voor velen tragische periode van de Tweede Republiek, en de desintegratie ervan in 1939. De Slovaken zagen in de door de Tsjechen voorgestelde benaming ‘Československá Republika’, of Tsjechoslovaakse Republiek, ook een bevestiging van de door de Tsjechen aan Slovakije toegedichte ondergeschikte rol binnen de federatie. Uiteindelijk gingen beide partijen akkoord met de benaming ‘Česká a Slovenská Federální Republika’ (ČSFR), of Tsjechische en Slovaakse Federale Republiek. De discussie had de politieke spanningen echter nog vergroot en noch de Tsjechen, noch de Slovaken waren echt tevreden met het eindresultaat (Dědek 1996: 40). De wederzijdse perceptie van de Tsjechische en Slovaakse bevolking ging er dan ook meer en meer op achteruit.

Het nationalistische gedachtengoed in Slovakije won verder aan populariteit en nam soms opmerkelijke vormen aan. Zo pleegden extreem-nationalisten een opmerkelijke daad van historisch revisionisme door de stichting van de onafhankelijke fascistische staat in 1939 te herdenken. Ze streefden zelfs naar de rehabilitatie van Jozef Tiso, de toenmalige Slovaakse president, die wegens het naar de gaskamers sturen van tienduizenden joden als oorlogsmisdadiger was geëxecuteerd. In oktober 1990 werd er, op exact dezelfde dag dat Chaim Herzog, toenmalig president van Israël, op officieel staatsbezoek in Slovakije was, een gedenkplaat ter ere van Tiso onthuld (De Boer-Ashworth 2000: 114).

1.8.2 Constitutionele ontwikkelingen van juni 1990 tot juni 1992

Tsjechen en Slovaken hadden in toenemende mate verschillende visies over de na te streven constitutionele aard van de Tsjechoslovaakse Federatie. Een constante hierin was de neiging van de Tsjechische politici om de eigen Tsjechische belangen te vereenzelvigen met de Tsjechoslovaakse belangen. Het handelen van Slovaakse politici werd in sterke mate beïnvloed door de Slovaakse historische vraag om gelijkheid van de twee deelrepublieken binnen de federatie.

De wensen aan Slovaakse zijde hadden aanvankelijk een dubbelzinnig karakter doordat men zich enerzijds voor een federaal kader uitsprak, en anderzijds confederale maatregelen nastreefde om tot wat men als een rechtvaardige federatie beschouwde te komen. Tijdens de onderhandelingen bleven Slovaakse afgevaardigden tot ongenoegen van de Tsjechen steeds nieuwe suggesties opperen. Het Slovaakse promoten van een federaal kader nam geleidelijk af, en men ging meer en meer een soort confederale economische en politieke unie van twee soevereine republieken nastreven. Het was duidelijk dat de Slovaakse politici een sterke decentralisering van de macht wilden, door de overheveling van het merendeel van de federale bevoegdheden naar de Nationale Raden van de deelrepublieken.

Tsjechische politici hielden vast aan een federaal model, gebaseerd op een efficiënte verdeling van de bevoegdheden tussen de federatie en de afzonderlijke deelrepublieken, om zowel een vorm van autonomie voor de republieken als het algemene welzijn van de federatie

te kunnen garanderen. Een confederaal model kon voor de Tsjechen slechts als tijdelijke oplossing fungeren: men was immers van mening dat een dergelijk model niet voldoende tegemoet kon komen aan de Tsjechische nood aan een stabiel politiek klimaat gebaseerd op een vrije-markteconomie, waarbinnen de noodzakelijke economische hervormingen konden plaatsvinden. Over het algemeen werd een confederaal model door de Tsjechische politici als een voor hen nadeliger optie beschouwd dan een eventuele totale desintegratie van de Tsjechoslovaakse Republiek (Dědek 1996: 39-40).

Na verwoede discussies werd in december 1990 de zogenaamde competentiewet aangenomen, die de bevoegdheden van beide republieken en de federatie herdefiniëerde. De wet bepaalde de overdracht van alle federale bevoegdheden naar de afzonderlijke deelrepublieken, met uitzondering van de in de wet expliciet als blijvende federale bevoegdheden gedefiniëerde. De wet voorzag in een federale economie, opgebouwd uit de twee individuele nationale economieën, met een gezamenlijke munteenheid, en de garantie tot vrij verkeer van werkkrachten, goederen en kapitaal tussen beide deelrepublieken. Tijdens de discussies dreigden sommige Slovaakse politici, waaronder de toenmalige voorzitter van de Slovaakse Nationale Raad Vladimír Mečiar, ermee dat indien de competentiewet niet zou aangenomen worden in de versie zoals die door de Slovaakse Nationale Raad aan het Federaal Parlement was voorlegd, de Slovaakse Nationale Raad wel eens de suprematie van zijn eigen wetten boven de wetten van het Federaal Parlement zou kunnen proclameren. Dit zou Tsjechoslovakije in een constitutionele crisis gebracht hebben.

In een poging om een dergelijke crisis alsnog af te wenden, diende president Václav Havel op 10 december 1990 twee wetsvoorstellen in. In een toespraak in het Federaal Parlement op diezelfde dag merkte Havel terecht op dat er in het geval van een ware constitutionele crisis praktisch geen enkel constitutioneel middel voorhanden was om deze het hoofd te kunnen bieden. Zijn eerste voorstel was dan ook om ogenblikkelijk een Constitutioneel Gerechtshof op te richten dat in staat zou moeten zijn om alle mogelijke constitutionele crisissen op te lossen. Zijn tweede voorstel betrof het aannemen van een constitutionele wet met betrekking tot het referendum als instituut, dat in het geval van onoplosbare geschillen tussen diverse politieke organen de werkelijke wil van de burgers zou kunnen vaststellen. Het resultaat van een dergelijk referendum zou volgens Havel voor iedereen de allerhoogste beslissende en bindende juridische autoriteit moeten zijn (Havel 1992: 166-167). Beide voorstellen werden door het Federaal Parlement aanvaard, respectievelijk in februari en juli 1991.

Opmerkelijk was dat de wetsvoorstellen die een werkelijke verandering zouden brengen in de federale politieke structuur niet de nodige politieke steun kregen. Zo werd in november 1991 geen parlementaire meerderheid gevonden voor het wetsvoorstel tot wijziging van de stemprocedure in het Federaal Parlement, door het opheffen van de zogenaamde ban op de 'majorisatie' (een strikt toepassen van het meerderheidsprincipe). Ook voor het door

Havel aangebrachte pakket bestaande uit vijf wetsvoorstellen werd in januari 1992 niet voldoende steun gevonden in het Federaal Parlement. Het ging onder meer over een uitbreiding van de presidentiële bevoegdheden en veranderingen van de regelgeving omtrent referenda.

In de Slovaakse deelrepubliek ging het nationale identiteitsvraagstuk in 1991 een steeds belangrijker rol spelen in de profilering van de verschillende politieke partijen. Een bepalende ontwikkeling in de toenemende escalatie van het nationale conflict was de desintegratie van het Slovaakse VPN, en de daaropvolgende oprichting van Mečiar's Beweging voor een democratisch Slovakije (HZDS). De groeiende populariteit van de nationalistische boodschap waarmee deze partij zich profileerde, oefende een enorme invloed uit op het gehele Slovaakse politieke landschap. Waar er in de aanloop naar de eerste vrije verkiezingen van juni 1990 nog een algemene consensus heerste over het belang van een verderzetting van de Tsjechoslovaakse coëxistentie in een federale staat, werd een positieve houding tegenover de federatie nu meer en meer een uitzondering. Zo maakten de Slovaakse christen-democraten (KDH), onder leiding van Ján Čarnogurský, in 1991 hun toekomstvisie van een onafhankelijk Slovakije als lidstaat van de EU openbaar, wat niet enkel voor verbazing zorgde bij de Tsjechische politieke elite, maar ook bij de nog resterende profederatieve politici binnen de nog steeds door de VPN gedomineerde Slovaakse regering. Later in datzelfde jaar zegden de ex-communisten van de Partij van democratisch links (SDL) hun samenwerking met hun Tsjechische zusterpartij op, wegens verschillende visies tegenover het nationale identiteitsvraagstuk. De nieuwe partijen die ontstonden uit de rangen van het vroegere VPN gingen, evenals de andere partijen, in de aanloop naar de verkiezingen van juni 1992 verder met zich te profileren op basis van hun respectieve toekomstvisies voor het land, constitutionele zaken, evaluaties van het communistische verleden, maar -wat dus cruciaal zou blijken voor de toekomst van Tsjechoslovakije – vooral in toenemende mate op basis van het Slovaakse nationale identiteitsvraagstuk.

In de Tsjechische republiek werd het politieke discours dan weer in hoofdzaak gedomineerd door discussies over de aard van de door te voeren economische hervormingen en het debat over wie de schuld droeg voor de problemen die zich gedurende 40 jaar communistisch bewind hadden geaccumuleerd en over hoe men diende om te gaan met deze erfenis. In de aanloop naar de tweede vrije verkiezingen van 1992, was het Tsjechoslovaakse partijstelsel als het ware een tweevoudig partijstelsel geworden, wat betreft de individuele partijen in beide republieken en het patroon van de competitiviteit. Ondanks occasionele gezamenlijke standpunten, waren partijen in beide republieken niet langer in staat of niet langer bereid om gezamenlijke politieke actie te voeren. Het electorale systeem, waarbij de stemmen voor partijen in beide republieken apart geteld werden, droeg natuurlijk ook niet bij tot het vormen van sterke banden tussen zogenaamde zusterpartijen, maar het was voornamelijk de aanwezigheid van twee verschillende politieke realiteiten in beide

republieken dat voor de wederzijdse vervreemding tussen zusterpartijen zorgde. Waar het politieke discours in Tsjechië gekenmerkt werd door een traditionele links-versus-rechts dualiteit, overheerste in Slowakije de tegenstelling tussen federalisme en nationalisme (Kopecký 2001:33).

In 1991 en 1992 vonden er ook verschillende samenkomsten plaats van Slovaakse en Tsjechische politieke leiders om te onderhandelen over de nieuwe federale grondwet, en nieuwe grondwetten voor beide deelrepublieken. Bij onderhandelingen in februari 1992 te Praag deed Ján Čarnogurský van de KDH het voorstel om eerst de afzonderlijke grondwetten van de deelrepublieken op te stellen vooraleer de constitutionele relaties tussen beide republieken in een gezamenlijke overeenkomst vast te leggen. Dit voorstel werd door de Tsjechische delegatie aanvankelijk afgekeurd, maar uiteindelijk in een later stadium van de onderhandelingen aanvaard. Na veelvuldige onderhandelingen kwamen de afgevaardigden van beide republieken op 8 februari uiteindelijk tot een voorlopige overeenkomst over de toekomstige constitutionele relaties tussen de beide republieken. Het voorlopige ontwerp van de grondwet werd echter uiteindelijk toch verworpen door de Slovaakse Nationale Raad. De Tsjechische Nationale Raad besloot hierop de onderhandelingen stop te zetten, daar men er niet langer in geloofde om via deze weg uit de impasse te geraken. Tsjechische politici vonden immers dat ze al een erg grote toegeving gedaan hadden door gedeeltelijk mee te gaan in de Slovaakse idee van een losse federatie, terwijl een aantal belangrijke Slovaakse politici uit de HZDS en SNS, in het bijzonder Vladimír Mečiar van de HZDS, de Tsjechische toegevingen als ontoereikend beschouwden.

1.9 Parlementaire verkiezingen van juni 1992: de toekomst van de staat in handen van Václav Klaus en Vladimír Mečiar

De federale verkiezingen van juni 1992 brachten twee duidelijke winnaars naar voor. In de Tsjechische republiek werd de Democratische Burgerpartij ODS, onder leiding van Václav Klaus, de grote winnaar. Samen met haar christen-democratische coalitiepartner KDS wist de ODS 33% van de stemmen te behalen in beide kamers van het Federaal Parlement. De ODS was sterk gekant tegen een verdere verzwakking van de federatie. In Slowakije werd de HZDS, onder leiding van Vladimír Mečiar, de grootste partij met ongeveer 33% van de stemmen. Omdat een aantal partijen de kiesdrempel niet haalden, werden er in verhouding tot het percentage gewonnen stemmen, aan zowel de Tsjechische ODS-KDS coalitie, als aan de Slovaakse HZDS meer zetels toegekend in de Nationaliteitenkamer. ODS-KDS won 37 van de 75 Tsjechische zetels (49.33%), de HZDS won 33 van de 75 Slovaakse zetels (44%). Dit impliceerde dat zowel de ODS-KDS als de HZDS een absolute vetomacht hadden. Elke mogelijke Tsjechoslovaakse regering vereiste aldus consensus tussen ODS-KDS en HZDS.

De toekomst van Tsjechoslovakije zou aldus niet langer bepaald worden door onderhandelingen in de parlementen en commissies, maar door de leiders van de grootste partij in beide deelrepublieken. Hoe verschillend de visies en de belangen van Klaus en Mečiar ook waren, leken geen van beide aanvankelijk de voorkeur te geven aan een ontbinding van de federale staat. Klaus was een ultra-liberaal en geloofde sterk in de noodzaak van strikte budgettaire maatregelen en een zo snel mogelijke installatie van een kapitalistische vrije-markteconomie naar westers model. Als federaal minister van financiën had hij het initiële privatiseringsprogramma vormgegeven, en was hij er in geslaagd om het begrotingsterkort te verkleinen en de inflatie binnen de perken te houden. Gedurende de verkiezingscampagne had hij opgeroepen tot een verderzetting van zijn streng economisch beleid en tot een hechtere, sterke federatie met een meer gecentraliseerde macht. Vele Tsjechen hadden in hun dagelijkse leven reeds positieve effecten ondervonden van de door Klaus doorgevoerde economische maatregelen, en geloofden dat de door Klaus gepropageerde snelle economische transitie de algemene welvaart verder ten goede zou komen, naarmate men dichterbij een authentieke vrije-markteconomie kwam. De verkiezingsoverwinning van ODS-KDS lag dan ook in de lijn van de verwachtingen (Ambrosio 1997: 7).

De HZDS van Mečiar vertegenwoordigde de Slovaakse bezorgdheid tegenover het economische beleid van Klaus, dat door de Slovaken gepercipieerd werd als te specifiek afgestemd op de Tsjechische noden en te weinig rekening houdend met de Slovaakse belangen. Het economische transitieproces dat Klaus aanhing werd door vele Slovaken als te abrupt en te snel beschouwd. Reeds in 1990 hadden Slovaakse demonstranten om meer onafhankelijkheid in het economische beleid en om een compensatie voor de desastreuze gevolgen van het transitieproces gevraagd. Mečiar schreef de economische problemen van Slovaakije geheel toe aan het voor de Slovaken nadelige federaal economisch beleid. Tijdens zijn verkiezingscampagne beloofde hij het transitiebeleid te herzien en het aan te passen aan de noden van de Slovaken. Hij was een duidelijke voorstander van een meer graduele, staatsgecontroleerde overgang naar een vrije-markteconomie. Hij riep ook op tot het verklaren van de Slovaakse soevereiniteit, zonder dat dit volgens hem een ontbinding van Tsjechoslovakije moest impliceren. Hij wilde dat de Tsjechoslovaakse federale staat een lossere confederatie zou worden, waarbinnen Slovaakije haar eigen economische beleid zou kunnen voeren, en beide republieken internationale soevereiniteit zouden hebben.

In juni 1992 vonden er vier ontmoetingen plaats tussen afgevaardigden van ODS en HZDS, in een poging om tot een voor beide partijen aanvaardbare oplossing te komen en een federale regering te vormen. Al snel bleek echter dat de verschillende visies omtrent de toekomst van de federatie en de aard van het te voeren economische transitiebeleid onverzoenbaar waren. Tijdens een ontmoeting op 8 juni 1992 in Brno presenteerden Slovaakse vertegenwoordigers van de HZDS hun project voor een Tsjechisch-Slovaakse

confederatie. Het Slovaakse voorstel hield inderdaad in dat beide republieken internationale soevereiniteit zouden hebben en een onafhankelijk economisch beleid zouden voeren. Er zou wel een handelsunie opgericht worden, evenals verscheidene commissies om het beleid van beide republieken op het vlak van defensie en internationale relaties te coördineren. De Tsjechische en Slovaakse republieken zouden tevens eenzelfde munteenheid en een standaard legislatief kader behouden. Aan het hoofd van de voorgestelde Tsjechisch-Slovaakse unie zou afwisselend een Tsjechisch en Slovaaks president staan. Dit voorstel van de HZDS was voor de ODS echter niet aanvaardbaar (Dědek 1996: 41-42). Klaus en diens ODS hielden vast aan de visie dat Tsjechoslovakije een sterke federatie diende te zijn en dat de economische hervormingen zonder nodeloos oponthoud dienden verdergezet te worden. Klaus was er aanvankelijk van overtuigd dat afstappen van het gezamenlijke economische transitieproces een desastreuze impact zou uitoefenen op de Tsjechische economie. Mečiar was op zijn beurt niet bereid af te stappen van zijn idee van een losse confederatie. Tijdens de verdere bijeenkomsten in Praag op 11 en 17 juni en in Bratislava op 19 juni werd er dan ook geen consensus bereikt. Hierna begonnen vele Tsjechen, inclusief Klaus, Slovaakije in toenemende mate als een blok aan het been te zien. Klaus stelde nogmaals dat er geen tijd te verliezen was en men het zich niet kon permitteren dat de politieke onenigheid het economische hervormingsproces zou afremmen. De overtuiging groeide ook dat Tsjechië economische voordelen zou ondervinden van een scheiding van de gezamenlijke staat. Zo zou er met een scheiding een einde komen aan de Tsjechische subsidies aan Slovaakije, die volgens schattingen van de OECD in 1992 minstens 7% van het Slovaakse BNP uitmaakte. Het ging aldus om ongeveer 700 miljoen dollar (Ambrosio 1997: 9).

Ondanks de lange voorgeschiedenis van het Slovaakse streven naar meer onafhankelijkheid en de neiging van buitenlandse journalisten om de uiteindelijke desintegratie van Tsjechoslovakije voor te stellen als een afscheiding van Slovaakije, waren het in feite de Tsjechen die de onderhandelingen afbraken en niet langer geïnteresseerd bleken in een verderzetting van de gezamenlijke staat. Klaus verklaarde dat het duidelijk onmogelijk was om tot een consensus te komen en voorspelde het einde van de federatie. Mečiar beweerde dat Klaus en diens ODS niet bereid waren echt te onderhandelen en aldus de beide republieken tot onafhankelijkheid hadden gedwongen (Skalnik Leff 1997: 131). Skalnik Leff vat de houding die Klaus en de Tsjechen aannamen ten opzichte van verdere onderhandelingen met de Slovaaken als volgt samen:

The attractiveness of cutting one's losses and moving ahead more freely with the other elements of the triple transition ultimately hardened the Czech position to the point where it was clearly a matter of tighter federation or no federation at all. It is primarily this consideration, and particularly the freeing of Klaus' cherished economic reform agenda from political constraints, that appears to have shaped his loss of interest in further negotiations with the Slovaks after the 1992 elections and led to the final breakdown of efforts to preserve the state (Skalnik Leff 1997: 136).

Op 20 juni verklaarden Klaus en Mečiar dat ze de voorkeur gaven aan het ontbinden van Tsjechoslovakije en de onderhandelingen zouden stopzetten. Beide partijen kwamen overeen dat de constitutionele arrangementen voor de scheiding tegen 30 september 1992 dienden opgesteld zijn.

1.10 Fluwelen Scheiding

1.10.1 Politieke ontwikkelingen van juni 1992 tot 1 Januari 1993

Op 24 juni werd Mečiar eerste minister van een door de HZDS gedomineerde Slovaakse nationale regering. Op 25 juni drong Havel er op aan dat er een einde moest komen aan de onzekerheid die over de toekomst van Tsjechoslovakije heerste. Als het tot een scheiding moest komen, diende er volgens hem snel een beslissing genomen te worden en hij drong dan ook aan op het houden van een referendum. Op 1 juli werd er uiteindelijk een federale regering gevormd. Het ging om een overgangskabinet met Ján Strasky van de ODS als federale eerste minister. In de Tsjechische republiek werd een door de ODS gedomineerd kabinet met Václav Klaus als eerste minister gevormd. Op 3 juli slaagde het Federaal Parlement er niet in om Havel te herverkiezen als president, nadat de Slovaken hun steun hadden ingetrokken en Havel trok zich vervolgens terug als presidentskandidaat. Verdere pogingen om een president te verkiezen op 16 juli, 30 juli en 6 augustus mislukten eveneens .

Op 17 juli werd in de Slovaakse Nationale Raad de soevereiniteit van de Slovaakse republiek uitgeroepen. Voor de Slovaken was dit van groot symbolisch belang en men maakte er een zaak van nationaal prestige van om zo snel mogelijk een Slovaakse grondwet te vormen. Reeds in 1991 was men begonnen met het ontwikkelen van een Slovaakse grondwet. Zo hadden de meeste Slovaakse partijen elk hun ontwerp voor een grondwet ingediend. In juni 1991 werd er bovendien in de Slovaakse Nationale Raad beslist om een speciale commissie te vormen die zich integraal met de ontwikkeling van een Slovaakse grondwet zou bezig houden, waarin alle partijen met parlementaire representatie door één parlamentslid vertegenwoordigd werden. Het uitroepen van de Slovaakse soevereiniteit bracht de verdere politieke ontwikkelingen in een stroomversnelling. Zo kondigde Havel aan dat zijn aftreden als president op 20 juli van kracht zou worden en dat vanaf die datum de federale eerste minister Strasky de presidentiële bevoegdheden zou waarnemen. Op 23 juli bereikten Klaus en Mečiar een akkoord omtrent de ontbindingsprocedure van de federatieve staat. Ze bepaalden dat een meerderheid van 60% in de parlementen vereist was om de scheiding goed te keuren. Op 27 augustus werd een overeenkomst bereikt betreffende de specifieke tijdslijmieten volgens dewelke de scheiding zou plaatsvinden, ondanks het feit dat uit opiniepeilingen bleek dat een meerderheid van de Tsjechoslovaakse bevolking de voorkeur gaf aan een verderzetting van de gezamenlijke staat (Bútorová 1997).

Reeds op 1 september werd de nieuwe Slovaakse grondwet in de Slovaakse Nationale Raad aangenomen. Uiteindelijk dienden twee grondwetsontwerpen uit maart 1992, samen met een grondwetsontwerp van de HZDS als de eigenlijke basis voor de definitieve versie. De Slovaakse grondwet vestigde Slovakije als een parlementaire democratie met een enkele, 150-zetels tellende wetgevende kamer: de Nationale Raad. De Slovaakse president werd door het parlement verkozen en had hoofdzakelijk een ceremoniële functie: een presidentieel veto kon immers door een gewone parlementaire meerderheid ongedaan gemaakt worden. De grondwet voorzag ook in een Constitutioneel Gerechtshof, dat in staat was parlementaire beslissingen te blokkeren. Om de president uit zijn ambt te kunnen ontzetten, of diens ambtstermijn in te korten, was een $3/5^{\text{de}}$ meerderheid vereist en dit kon enkel indien het handelen van de president de soevereiniteit en de territoriale integriteit van Slovakije in gevaar brachtte.

Op 1 oktober werd het ingediende wetsontwerp betreffende de scheiding van Tsjechoslovakije uiteindelijk toch niet aanvaard in het Federaal Parlement. In plaats daarvan werd een wetsvoorstel betreffende de oprichting van een Tsjechisch-Slovaakse Unie, dat ingediend werd door Slovaakse politici en Tsjechische politici van de linkse zijde, goedgekeurd. Op 6 oktober werd het idee van een Tsjechisch-Slovaakse Unie echter afgewezen door Klaus en uiteindelijk ook Mečiar. Op 10 oktober geraakten Klaus en Mečiar het wel eens over de oprichting van een Tsjechisch-Slovaakse handelsunie. In november 1992 werd de zogenaamde transformatiewet aangenomen in het Federaal Parlement. Deze voorzag in de scheiding van het privatiseringsproces van Tsjechië en Slovakije en verschafte een wettelijk kader voor de individuele voorbereiding van de tweede golf van voucherprivatiseringen door beide republieken, die vanaf 1 Januari 1993 officieel onafhankelijk zouden worden.

De overeenkomsten over de scheiding van het transitieproces en van Tsjechoslovakije beïnvloedden ook de joint-stock bedrijven, die in de eerste golf van voucherprivatiseringen waren geprivatiseerd. Een groot deel van deze recent geprivatiseerde bedrijven waren immers opgericht door het ministerie van privatiseringen van de ene republiek, terwijl de eigenlijke locatie van de bedrijven zich in de andere republiek bevond. Er werd overeengekomen dat in dergelijke gevallen compensatie zou worden geboden door middel van de overdracht van een corresponderend volume aandelen van het National Property Fund van de republiek waar het bedrijf was opgericht naar het National Property Fund van de republiek waar het bedrijf in kwestie gevestigd was. De aandelen van federale joint-stock bedrijven die waren ondergebracht in het federale National Property Fund werden verdeeld tussen de National Property Funds van de Tsjechische en Slovaakse republieken volgens een 2:1 ratio (Dědek 1996: 196-197). Om middernacht op 31 december 1992 hield de Tsjechische en Slovaakse Federatieve Republiek op te bestaan. De toekomstige relaties tussen beide landen zouden

geregeld worden door 25 verdragen en verschillende intergouvernementele overeenkomsten die in de herfst van 1992 door beide republieken waren ondertekend. (East en Pontin 1997: 100-101).

Een speciale constitutionele wet moest de legislatieve continuïteit garanderen tussen de federale Tsjechoslovaakse wetgeving en die van de nieuwe onafhankelijke republieken. In principe bleef de Tsjechoslovaakse grondwet, zoals die tot net voor de scheiding van kracht was, bindend. In het geval van noemenswaardige verschillen tussen de Tsjechoslovaakse grondwet en de nieuwe grondwetten van de onafhankelijk geworden republieken, bepaalde de federale constitutionele wet in kwestie echter dat de grondwetten van de nieuwe onafhankelijke republieken primeerden op de federale grondwet. Hier werd onder meer gebruik van gemaakt bij de bepaling over het gebruik van staatsymbolen en bij de overdracht van leden van het Federaal Parlement naar de nieuwe wetgevende organen van de onafhankelijke republieken. De federale constitutionele wet met betrekking tot de scheiding van de federatie verbood het gebruik van Tsjechoslovaakse staatsymbolen door de nieuwe republieken. In de Tsjechische Nationale Raad werd echter een wet aangaande het gebruik van staatsymbolen aangenomen die onder meer bepaalde hoe de nieuwe Tsjechische vlag er uit zou zien: identiek hetzelfde als de vlag van Tsjechoslovakije. Deze beslissing van de Tsjechische Nationale Raad verschaft ons een mooi voorbeeld van de Tsjechische neiging tot vereenzelviging van de eigen nationale identiteit met Tsjechoslovakije in zijn geheel. Slovakije was dan ook alles behalve opgezet met deze Tsjechische beslissing en eiste hier tijdens de onderhandelingen over de verdeling van de federale staatseigendom financiële compensatie voor, maar daar in dit geval de Tsjechische wetgeving primeerde op de eerder opgestelde federale, konden de Slovaken er verder maar weinig tegen ondernemen.

Bij de overdracht van leden van het Federale Parlement naar de nieuwe wetgevende organen van de onafhankelijke republieken vond er eveneens een conflict plaats tussen de wettelijke voorzieningen van de federale grondwet en de nieuwe grondwetten van de onafhankelijke republieken. De federale constitutionele wet die de ontbinding van de federatieve staat regelde, voorzag in de overdracht van de bij de verkiezingen van juni 1992 voor een termijn van vier jaar verkozen leden van het Federaal Parlement en de respectieve Nationale Raden naar de nieuwe wetgevende organen. Een van de redenen dat vele federale parlementsleden voor deze constitutionele wet hadden gestemd was net dat deze hen een plaats in de respectieve nieuwe wetgevende organen garandeerde. De nieuwe Tsjechische grondwet maakte de voormalige Tsjechische Nationale Raad tot de Kamer van het nieuwe Tsjechische parlement. In navolging van de beloftes voor de overdracht van federale parlementsleden zou een deel van de Tsjechische leden van het Federale parlement de tweede kamer vormen van het nieuwe parlement, de Senaat, maar de constitutionele wet die in de oprichting van de Senaat voorzag, werd echter niet aangenomen. In Slovakije maakte de nieuwe Slovaakse grondwet de Slovaakse Nationale Raad tot het enige wetgevende orgaan

van de Slovaakse Republiek. Aan de belofte tot overdracht van federale parlementsleden werd ook hier dus geen navolging gegeven (Dědek 1996: 43).

De vastlegging van de grenzen van de nieuwe republieken zorgde niet voor echte conflictsituaties, hoewel ze eind 1994 nog steeds niet volledig waren bepaald. Een moeilijker kwestie bleek het bepalen van de status van de Tsjechische minderheid in Slovakije en vooral van de veel omvangrijkere Slovaakse minderheid in Tsjechië. Het betrof ongeveer 370000 mensen die de nationaliteit hadden van de ene republiek, maar zich permanent gevestigd hadden in de andere. De Slovaken die permanent resideerden in de Tsjechische Republiek werd door de Tsjechische regering de mogelijkheid geboden om het Tsjechische staatsburgerschap te verwerven, mits ze aan de drie gestelde voorwaarden voldeden en ze hun aanvraag voor 30 juni 1994 indienden. De voorwaarden hielden in dat men zich minstens twee jaar voor de scheiding permanent in de Tsjechische Republiek had gevestigd, men moest een certificaat kunnen voorleggen dat bewees dat men afstand wenste te doen van het Slovaakse staatsburgerschap, en ten slotte mocht men in een periode van vijf jaar voorafgaand aan de aanvraag tot Tsjechisch staatsburgerschap niet voor een misdrijf veroordeeld zijn. Deze strenge voorwaarden sloten zowieso heel wat Slovaken uit. Vooral oudere mensen hadden het moeilijk met de eis tot het afzweren van het Slovaakse staatsburgerschap. De kleinere Tsjechische minderheid in Slovakije protesteerde eveneens tegen de analoge verplichting tot het afzweren van het Tsjechische staatsburgerschap om het Slovaakse te kunnen verkrijgen. De voorwaarde tot het hebben van een blanco strafblad gedurende vijf jaar voorafgaand aan de aanvraag om het Tsjechische staatsburgerschap te kunnen verwerven, sloot bovendien heel wat mensen van de Roma-minderheid uit.

1.10.2 Conclusie

De invloed die de escalatie van het nationale identiteitsconflict heeft gehad op de politieke ontwikkelingen voorafgaand aan de verkiezingen van juni 1992 en de uitslag van deze verkiezingen valt moeilijk te overschatten. In de aanloop naar de verkiezingen namen de Slovaakse partijen, in een poging zich van elkaar te differentiëren en in te spelen op de steeds groeiende populariteit van het nationalistische gedachtengoed, steeds andere stellingen in ten aanzien van de Tsjechoslovaakse coëxistentie. Geen enkele partij kon het zich permitteren om geen duidelijke positie in te nemen. Alle Slovaakse partijen die wat betrof de relaties tussen beide republieken een status quo wilden behouden, deden het zowel in de opiniepeilingen als bij de eigenlijke verkiezingen erg slecht.

Gezien de lange voorgeschiedenis van het nationale identiteitsvraagstuk en het feit dat het zich in de politieke praktijk manifesteerde in de vorm van het trachten afdingen van institutionele wijzigingen, was het niet verwonderlijk dat de verdeeldheid hierover tussen de Tsjechische en Slovaakse politici, en tussen de Slovaakse politici onderling, uiteindelijk

uitgroeide tot werkelijk onverzoenbare standpunten. Dit leidde in Slovakije al te vaak tot politieke impasses en vele Tsjechische politici beschouwden het Slovaakse streven naar meer autonomie meer en meer als een obstakel dat niet enkel een nefaste invloed had op de democratische besluitvorming, maar ook de zo gekoesterde economische hervormingen ophield.

Hoewel de meerderheid van de Tsjechoslovaakse bevolking geen scheiding van de federale staat wilde, zorgden de kiezers in beide republieken, door overeenkomstig de belangen van de eigen republiek te stemmen, voor een verkiezingsuitslag die politieke leiders aan de macht bracht die niet in staat waren een consensus te bereiken. Door de beloftes die Klaus en Mečiar tijdens de verkiezingscampagne aan hun achterban gemaakt hadden, was een scheiding van de gezamenlijke staat uiteindelijk de meest logische uitkomst.

The dissolution of Czechoslovakia was...the result of a confrontation between divergent and incompatible beliefs about what was politically attainable, between an illusion on the part of many Slovaks that they could gain the trappings of independence (a declaration of Slovak sovereignty, and recognition of Slovakia in international law) while remaining in a common Czech and Slovak state, and conviction on the part of many Czechs that anything other than a federal system was unworkable and to their disadvantage (Kopecký 2001:35-36).

2. Politieke en economische transitie vanaf de onafhankelijkheid tot 1997

2.1 Politieke en economische transitie in Tsjechië

In Tsjechië was er na de onafhankelijkheid een grote politieke stabiliteit en onder de belangrijkste politieke partijen heerste er consensus over het te voeren economische beleid. Uitgezonderd van een aantal politieke corruptieschandalen kende Tsjechië dan ook stabiele regeringen. Het beleid zoals dat was vastgelegd na de verkiezingen van 1992 kende geen noemenswaardige veranderingen. Het economische beleid volgens de radical shock therapy dat was uitgetekend door eerste minister Václav Klaus werd succesvol geïmplementeerd.

2.1.1 Verderzetting van het privatiseringsbeleid volgens de radical shock therapy

Door de desintegratie van Tsjechoslovakije liep het privatiseringsproces aanvankelijk enige vertraging op. Er waren immers enkele kwesties die eerst dienden geregeld te worden vooraleer men kon verder gaan met de privatiseringen. Om bij de scheiding van de Tsjechoslovaakse staat een sterkere onderhandelingspositie te hebben bij het regelen van de financiële zaken tussen de beide republieken, hield de Tsjechische regering de omruiling van vouchers tegen aandelen enkele maanden tegen. In 1993 moesten er dan ook nog aandelen van bedrijven die tijdens de eerste golf van voucherprivatiseringen geprivatiseerd waren, overgedragen worden aan Slovaakse individuele participanten en Slovaakse investeringsfondsen. Bovendien moest men, aangezien de tweede golf van voucherprivatiseringen beperkt zou zijn tot Tsjechische bedrijven, Slovaken die permanent in Tsjechië resideerden de kans en dus de tijd geven om het Tsjechische staatsburgerschap te bekomen.

In april 1993, onmiddellijk volgend op de voltooiing van de eerste golf van voucherprivatiseringen, werd de Praagse aandelenbeurs geopend. Deze werkte aanvankelijk slechts op wekelijkse basis, vanaf september 1994 werkte ze dagelijks. Met de toevloed van de nieuwe geprivatiseerde bedrijven, zou ze uiteindelijk de grootste aandelenmarkt van Centraal-Europa worden (Skalnik Leff 1997: 193). De registratie voor deelname aan de tweede golf van voucherprivatiseringen ging pas van start op 1 oktober 1993. Toch is de tweede golf massaprivatiseringen in Tsjechië volgens schema verlopen. Door de ervaring die men had opgedaan tijdens de eerste golf, verliep de tweede golf immers een pak sneller. Zo waren amper zeven maanden na de eigenlijke start van de tweede golf op 11 april 1994, in november 1994 reeds alle zes biedingsrondes doorlopen en drie maanden later werden de aandelen al verhandeld op de Praagse aandelenbeurs.

De populariteit van de voucherprivatiseringen nam in de tweede golf nog toe. Het aantal participerende Tsjechen steeg met 3,6% in vergelijking met de eerste golf: in het totaal namen er 6,17 miljoen Tsjechen deel. Na de eerste golf was gebleken dat individuele

investeerders vaak grotere winsten hadden gemaakt dan zij die hun investeringspunten hadden toevertrouwd aan een van de vele intermediaire investeringsfondsen. In de tweede golf was er dan ook een daling van 9% van het aantal participanten die via dergelijke investeringsfondsen belegden. In het totaal werd er 63,5% van de investeringspunten toevertrouwd aan een van de 353 investeringsfondsen, waarvan er 220 nieuw opgericht waren. Naast deze investeringsfondsen, stond het Tsjechische ministerie van privatisering ook de deelname aan de tweede golf toe aan 38 ‘open-end mutual funds’ en 120 ‘closed-end mutual funds’ als nieuwe vormen van collectief investeren (Dědek 1996: 198).

In het totaal registreerden 861 joint-stock bedrijven zich voor privatisering tijdens de tweede golf. De verzamelde waarde van hun aandelen bedroeg 155 miljard Tsjechische kronen, waarvan 24 miljard vertegenwoordigd werd door bedrijven die, ondanks hun deelname, niet geprivatiseerd waren geraakt tijdens de eerste golf. In de tweede golf werden er minder grote staatsbedrijven geprivatiseerd dan in de eerste, maar daartegenover stond dat het aandeel land- en bosbouwbedrijven 41% vertegenwoordigde van het totale aantal bedrijven die aan de tweede golf deelnamen. Uiteindelijk werd er maar liefst 96% van de aangeboden aandelen in de tweede golf verkocht. Bij de individuele participanten ontstond een tendens om duurdere aandelen te kopen van zorgvuldig geselecteerde staatsbedrijven (Dědek 1996: 198).

Naast de voucherprivatiseringen werd ook een groot aantal projecten volgens de standaardmethodes van privatisering, zoals publieke veiling en directe verkoop, uitgevoerd. Vanaf het begin van het privatiseringsproces tot eind 1993 werden er in het totaal 7533 privatiseringsprojecten door het ministerie van privatiseringen goedgekeurd, die een totale waarde van 871,6 miljard Tsjechische kronen vertegenwoordigden. Tegen het einde van 1993 was de opbrengst die door middel van privatiseringen volgens de standaardmethodes voor het National Property Fund gegenereerd was, verdubbeld ten opzichte van eind 1992, een stijging van 26,8 miljard Tsjechische kronen tot 54,4 miljard. Het overgrote deel hiervan werd gegenereerd door de verkoop van aandelen en eigendommen aan buitenlandse investeerders: goed voor maar liefst 43,9% van de totale opbrengst van de privatiseringen van grote ondernemingen tegen eind 1993. Omdat het grootste deel van de privatiseringsprojecten van de tweede golf reeds voor het einde van 1993 door het ministerie van privatisering verwerkt werd, bedroeg het totale volume van de door het ministerie goedgekeurde en aan het National Property Fund overgedragen eigendommen in 1994 slechts een tiende van het volume van 1993, nl. 41 miljard Tsjechoslovaakse kronen. In 1994 bedroeg de opbrengst van het National Property Fund dat gegenereerd was door middel van directe verkoop en openbare veilingen 33 miljard Tsjechische kronen. (Dědek 1996: 198-199). Van het begin van het privatiseringsproces tot eind 1994 werd er door het ministerie van privatisering de privatisering van eigendommen met een totale waarde van 912 miljard Tsjechische kronen goedgekeurd en aan het National Property Fund overgedragen. Voucherprivatiseringen van de

eerste en de tweede golf waren goed voor ongeveer een derde van het totaal aantal privatiseringen.

In Tsjechië heersten er wel vaak problemen bij de overdracht van de eigendomsrechten naar de nieuwe eigenaars. In principe mocht het National Property Fund in overeenstemming met het aantal goedgekeurde privatiseringprojecten niet meer dan 7% van het totale volume aan eigendom vasthouden. Toch werd er eind 1994, wanneer de tweede golf van privatiseringen van grote ondernemingen voltooid werd, nog steeds bijna een derde van het totaal aantal geprivatiseerde eigendommen door het National Property Fund tegengehouden. Wanneer men hier de 6 tot 10% nog niet geprivatiseerde eigendommen bij optelde, bleef er maar liefst 40% van de voormalige staatsbedrijven in feite in handen van de staat. Hoewel de regering zich zo goed als niet met het bestuur van deze bedrijven bemoeide, zorgde dit indrukwekkende cijfer toch voor de nodige kritiek (Dědek 1996: 200). De Tsjechische regering maakte in het begin van 1995 bekend dat ze zou verdergaan met het verkopen van de resterende aandelen die nog in handen van de staat waren. Ook het grote volume aandelen dat nog steeds in handen was van het National Property Fund zou definitief naar de privésector overgaan.

2.1.2 Het Civil Society debat

In Januari 1994 lanceerde president Václav Havel een belangrijk debat, wanneer hij pleitte voor een sterke 'Civil Society'. Hiermee bedoelde Havel dat bepaalde organisaties een bufferfunctie zouden moeten vervullen tussen de individuele burger en de Tsjechische staat. Het gegeven van een Civil Society veronderstelt dat enkel periodieke verkiezingen niet voldoende zijn om een goed functioneren van een democratie te kunnen waarborgen, en dat een democratie nood heeft aan een ruimere participatie van het volk door middel van autonome politieke en socioeconomische organisaties die de belangen van de burgers behartigen. Eerste minister Klaus verwierp Havels idee van een Civil Society echter, "[...]arguing that social strength was sufficiently safeguarded by the market economy, the preservation of individual freedom, and political pluralism" (Skalnik Leff 1997: 153). Klaus vreesde dat een decentralisering van de macht, die door de oprichting van intermediaire organisaties geïmpliceerd werd, het economische en politieke transitieproces in gevaar zou brengen.

Meerdere malen drong Havel aan op een wetswijziging waardoor sociale en culturele organisaties die ten dienste stonden van de bevolking, en tevens kerken, een non-profit status zouden bekomen, waardoor deze een vrijstelling van het betalen van belastingen konden verkrijgen. Volgens Klaus ultraliberale visie was het echter een verkeerde redenering te denken dat non-profit organisaties beter zouden zijn dan organisaties met winstoogmerk, en hij verleende zijn politieke steun dan ook niet. Op zijn beurt stelde Havel zijn veto

tegen wetsvoorstellen die geen vrijheid van belastingen voor non-profitorganisaties garandeerden. In oktober 1995 werd er uiteindelijk in het parlement een wet gestemd die de bepalingen voor non-profitorganisaties vastlegden, “[...]allowing exemptions from property, gift, and inheritance taxes for unofficial undertakings to promote culture, health, education, social and charitable services, and sports” (Skalnik Leff 1997: 157-158).

2.1.3 Decentralisatie van de macht en het ontbreken van een Senaat

Het onderwerp van een erg controversiële discussie in Tsjechië was de decentralisatie van de macht. De Tsjechische regering had in dit kader nog af te rekenen met twee eerder gemaakte engagementen. In de in 1992 opgestelde Tsjechische grondwet was immers bepaald dat er een Senaat en regionale regeringen dienden gevormd en verkozen te worden en dat was nog steeds niet gebeurd.

Het feit dat de Klaus-regering niet erg gehaast was om dit te doen, getuigde van de tevredenheid met de toenmalige politieke situatie. Bij verkiezingen van een Senaat en van regionale regeringen konden de politieke machtsverhoudingen wel eens veranderen. De machtsverhoudingen waren immers totnogtoe sterk in het voordeel van de regerende partijen, met name de ODS van Klaus, en waarborgden de uitvoering van Klaus' economische beleid van snelle privatiseringen. Regionale verkiezingen zouden naar alle waarschijnlijkheid andere politieke machtsverhoudingen opleverd hebben, daar de Moravische regionale belangen zowieso sterker naar voor zouden komen dan bij de nationale verkiezingen. Klaus had er natuurlijk geen belang bij dat zijn regering zou geconfronteerd worden met een regionale oppositie. In de zomer van 1994 diende de Klaus-regering in het kader van de decentralisatie van de macht een voorstel in om Tsjechië in 17 politieke regio's te verdelen. Alle andere partijen keurden het voorstel af omdat het volgens hen belachelijk was een klein land als Tsjechië op te delen in zoveel kleine regio's. Een opdeling van Tsjechië in grotere deelregio's impliceerde echter dat deze meer politieke macht zouden hebben en dat was duidelijk in strijd met de belangen van de Klaus-regering. De patstelling op het vlak van politieke decentralisatie zou uiteindelijk nog tot na de verkiezingen van 1996 blijven duren (Illner 1999: 94).

Het ontbreken van een Senaat kon in Tsjechië mogelijk voor een constitutionele crisis zorgen. Het was immers vastgelegd in de grondwet dat indien de regering ten val zou komen en de Kamer (totdantoe het enige wetgevende orgaan waaruit het parlement bestond) zou moeten ontbonden worden voor nieuwe verkiezingen, de Senaat de uitvoering van dringende lopende regeringszaken voor haar rekening zou nemen. Zolang er geen Senaat was gevormd zou de Kamer moeten instaan voor de functies van beide huizen en bijgevolg niet ontbond en kunnen worden. Mocht de regering van Klaus gevallen zijn, zoals het geval was met de Mečiarregering in Slowakije, zou Tsjechië dan ook onvermijdelijk in een constitutionele crisis

verzeild geraakt zijn. Uiteindelijk werd er in september 1995 een wet aangenomen in het parlement die de oprichting van de Senaat bepaalde en senaatsverkiezingen voorzag in 1996.

2.1.4 Politieke corruptie

Een andere problematische ontwikkeling waar men in Tsjechië mee te kampen had, was het aan banden leggen van de politieke corruptie. In de eerste jaren na de onafhankelijkheid was er nog geen duidelijke wettelijk kader: een coherente wetgeving over zaken als belangenvermenging ontbrak en dit zorgde ervoor dat wat wettelijk toegelaten was nog niet duidelijk gedefinieerd was. Van dit legislatief vacuüm werd dan ook door velen dankbaar gebruik gemaakt. Het tegelijkertijd plaatsvinden van een politieke en een economische transitie zorgde immers voor een situatie waarin het voor insiders erg eenvoudig was persoonlijk gewin te doen.

Er kwamen ook corrupte praktijken waarin politici betrokken waren aan het licht, die door de bevolking met argusogen gevolgd werden. Zo vond in oktober 1994 de arrestatie plaats van een topfunctionaris van de privatiseringsdienst van de overheid. Hij werd gevat wanneer hij een restaurant verliet met een aktetas vol geld. Hij werd ervan beschuldigd zich te hebben laten omkopen bij het toewijzen van aandelen van een bedrijf dat geprivatiseerd werd. In 1994 vond er nog een schandaal plaats, waarbij het Duitse bedrijf Helbig Brothers, dat Mercedesen exporteerde naar Tsjechië, betrokken was. Omdat ze in Duitsland vervolging voor belastingsfraude riskeerden, vluchtten ze naar Tsjechië. Het viel de Tsjechische media al snel op dat de ondervoorzitter van de ODS, die verantwoordelijk was voor de fondsenwerving van de partij, plots met een Helbig Mercedes reed en men vroeg zich dan ook af of de partij nog andere financiële steun genoot van de Helbig Brothers. Ook de onderliggende oorzaak voor deze controversie was het ontbreken van een duidelijke wetgeving betreffende partijfinanciëring.

Het was in die periode eveneens erg gebruikelijk dat partijen hun sponsors uit de bedrijfs wereld niet openbaar maakten. Dit zorgde vaak voor al dan niet gegronde twijfels over het legale karakter van de partijfinanciëring. “Given the laxity of regulation, very often it was unclear whether it was a case of undue influence or merely the appearance of impropriety, but the effect was politically poisonous either way” (Skalnik Leff 1997: 159). Begin 1995 kwam er uiteindelijk een verstrenging van de wet op partijfinanciëring. Het verbod kwam er naar aanleiding van nog een ander schandaal. Er was een diner om fondsen te werven georganiseerd door de regeringspartij ODS. Om op het diner aanwezig te kunnen zijn, betaalde men 9000 dollar per persoon. Aanwezigen waren industriëlen uit zowel staatsbedrijven als de privésector. Door de enorm hoge prijs ‘per bord’ werd het door velen beschouwd als een vorm van omkoping. Het diner stelde rijke industriëlen in staat om in persoonlijk contact te komen met politici uit de belangrijkste regeringspartij ODS. De wet van

februari 1995 verbodde de dotaties van staatsbedrijven aan politieke partijen en bepaalde dat deze enkel nog dotaties konden overmaken aan liefdadigheidsorganisaties en sociale welzijnsorganisaties.

Op zich was het niet verwonderlijk dat vooral de regerende ODS en diens coalitiepartners het vaakst onderwerp waren van deze corruptieschandalen. Zij werden immers het vaakst benaderd door bedrijven daar hun politieke positie het mogelijk maakte aanzienlijke invloed uit te oefenen op het economische beleid en aldus bepaalde bedrijven te bevoordelen. In 1995 werden de anti-corruptie wetten ook verstrengd opdat men meer controle zou kunnen uitoefenen op de bankwereld, en eventuele aanwezige witwaspraktijken op het spoor kon komen. Uit opiniepeilingen bleek dat driekwart van de respondenten ervan overtuigd was dat de weidverspeide corruptie routineus voor het volk geheim gehouden werd, en men zag dit als een voortzetting van de corruptie van de communistische periode (Skalnik Leff 1997: 160). Duidelijk verschil met die corruptie uit de communistische periode was dat het nu slechts om financiële corruptie ging, het systematisch uitschakelen van mensen door moorden en ontvoeringen behoorden gelukkig tot het verleden.

Ondanks het aanvankelijke uitblijven van een oplossing voor de vorming van een Senaat en de vorming van lokale bestuursapparaten en de vele corruptieschandalen, bleven opiniepeilingen uitwijzen dat de meerderheid van de bevolking de regering haar vertrouwen bleef schenken. Wanneer de corruptieschandalen aan het licht kwamen, was er wel een aanzienlijke daling van dat vertrouwen in de regering te merken; een daling van 78% op het einde van 1994 naar 52% in 1995 (Skalnik Leff 1997: 160). Mede door de vele corruptieschandalen waar de ODS bij betrokken bleek, verdrong president Václav Havel eerste minister Václav Klaus als populairste politicus van het land. Tsjechië heeft, zoals kenmerkend is voor gevestigde democratieën, de nodige maatregelen getroffen om de corruptie aan banden te leggen, door een duidelijke wetgeving op te stellen omtrent de partijfinanciëring.

2.1.5 Consolidatie aan linkse en rechtse zijde

De Tsjechische ex-communisten slaagden er minder dan hun collega's in andere Centraal-Europese landen in zich aan te passen aan de nieuwe politieke situatie. Zo nam de eerste post-communistische leider van de Tsjechische communistische partij Jiří Svoboda in 1993 ontslag, omdat hij geshockeerd was door het feit dat het centrale comité van de partij weigerde afstand te doen van de communistische oriëntatie en het communistische label in de partijnaam. Zijn ontslag was een protest tegen de volgens hem misplaatste nostalgie naar het verleden die binnen de partij heerste. In juni 1993 verlieten hervormingsgezinden de partij om een meer gematigde communistische partij te vormen. Dit zorgde ervoor dat de dominante

linkse partij in het Tsjechische politieke landschap de sociaal-democratische ČSSD was, die dus geen rechtstreekse organisatorische opvolger was van de communistische partij.

Het was erg opmerkelijk dat er tot op dat moment geen enkele Tsjechische linkse partij in geslaagd was deel uit te maken van een regeringscoalitie. In alle ex-communistische staten, uitgezonderd Bosnië en Kroatië, slaagden de linkse partijen er immers wel in om voor 1996 deel uit te maken van minstens één regering na 1989. De uitzonderlijke situatie in Tsjechië kan worden toegeschreven aan de goede resultaten die de centrum-rechtse regering onder leiding van Klaus wist te behalen. Deze slaagde er onder meer in om, ondanks verregaande economische hervormingen, de werkloosheidscijfers uitzonderlijk laag te houden. Niet-communistische regeringen in andere landen van de regio slaagden er vaak niet in een dergelijk strikt economisch beleid te voeren. Vaak speelde er angst mee voor een stijgende populariteit van het hervormd communistisch alternatief, dat een betere sociale zekerheid beloofde, indien men al te verregaande economische hervormingen zou doorvoeren.

In 1995 stemde een meerderheid van de leden van KDS, de kleinste partij van de regeringscoalitie, voor een fusie met de ODS van Václav Klaus. De KDS-leden die tegen de fusie met de ODS waren, sloten zich aan bij de KDU, waardoor het centrum-rechtse christen-democratische gedachtengoed voortaan door een enkele partij vertegenwoordigd werd.

De corruptieschandalen hadden onvermijdelijk een nefaste invloed op de populariteit van de ODS. Hiervan profiteerden vooral de sociaal-democraten van de ČSSD. Ook de onaangename gevolgen van het strenge economische beleid van de regeringspartijen werkte een groeiende populariteit van de ČSSD, die onder meer een betere sociale zekerheid beloofden, in de hand. In de loop van 1995 krompte het grote overwicht van de rechts georiënteerde partijen bijgevolg in het voordeel van de linkse, en ontstond er terug een evenwichtiger machtsverdeling in de Tsjechische politiek. Er ontstond een duidelijkere oppositie en een sociaal-democratisch alternatief voor de centrum-rechtse regeringscoalitie onder leiding van Klaus.

2.1.6 Parlementaire verkiezingen van juni 1996 en een nieuw corruptieschandaal

Ondanks de gekende toenemende populariteit van de ČSSD, vormde de verkiezingsuitslag van de parlementaire verkiezingen van juni 1996 voor alle politieke analisten een verrassing. De uitslag was onbepaald: het verlies voor de regeringspartijen was beperkt - de CDP van Klaus bleef de grootste partij met ongeveer 30% van de stemmen achter zich.- maar aanzienlijk genoeg om de absolute meerderheid van de regeringspartijen te breken. De grote winnaars van de verkiezingen waren de sociaal-democraten van ČSSD, die met bijna 27% van de stemmen de op een na grootste partij van het land werden. Voor het eerst sinds de onafhankelijkheid van Tsjechië was het niet duidelijk uit welke partijen de nieuwe regeringscoalitie zou bestaan. Ondanks de opmerkelijke verkiezingsuitslag van de ČSSD,

werd ze niet opgenomen in de nieuwe regeercoalitie en kende het nieuwe regeringskabinet opnieuw een centrum-rechts oriëntatie door een coalitie van de Democratische burgerpartij ODS met de Christen-democratische unie KDU en de Democratische burgeralliantie ODA.

De uitkomst van de juni 1996 parlementaire verkiezingen wees er op dat de Tsjechische partijen nog niet echt een vast kiezerspubliek hadden verworven, wat niet mag verbazen door de korte bestaansperiode van de politieke partijen. Op het vlak van het economische beleid vond er wel een duidelijkere aftekening plaats van linkse, centrum-, en rechtse partijen in het Tsjechische politieke landschap en het werd voor de individuele kiezer steeds duidelijker welke partij zijn belangen het beste zou behartigen.

In 1997 kwam er in Tsjechië opnieuw een groot politiek corruptieschandaal aan het licht. Leden van de regerende ODS bleken zich schuldig gemaakt te hebben aan het misbruiken van investeringsfondsen en aan insider-trading op de Praagse aandelenbeurs. Ondanks dit alles bleef de ODS toch aan de macht. Als gevolg van dit nieuwe politieke schandaal nam Václav Klaus in december 1997 ontslag als eerste minister. Hoewel de populariteit van de ODS erg leed onder het nieuwe schandaal, stonden internationale financiële organisaties over het algemeen erg positief tegenover het economische beleid dat door de Klaus-regering gevoerd. De stijgende ongerustheid onder de Tsjechische bevolking over de tanende sociale zekerheid en het gebrek aan betaalbare huisvesting leidde samen met dit nieuwe schandaal tot een verdere stijging van de populariteit van de ČSSD.

2.2 Politieke en economische transitie in Slovakije

Met de onafhankelijkheid ontstond er een nieuwe politieke situatie waaraan de partijen, die hun programma tot dan toe voornamelijk hadden afgestemd op het nastreven van meer Slovaakse autonomie voor binnen de federale staat, zich dienden aan te passen. Zo werd Vladimír Mečiar, de leider van de HZDS die als de voornaamste behartiger van de Slovaakse belangen de verkiezingen van 1992 met overwicht had gewonnen, nu verantwoordelijk voor het economische transitiebeleid en de democratische consolidatie van de nieuwe onafhankelijke Slovaakse staat. Al snel werd duidelijk dat er zich onder de Mečiar-regering verschillende tendensen ontwikkelden die in strijd waren met de meest fundamentele democratische normen en waarden.

2.2.1 Aanpassing van het privatiseringsbeleid aan de methode van gradualism

Het verloop van het privatiseringsproces in Slovakije reflecteerde de politieke instabiliteit die er heerste en ging met veel meer controversie gepaard dan dat dit in Tsjechië het geval was. Reeds in de loop van 1991 had de HZDS felle kritiek op het federale economische transitie-model geuit en de mindere economische resultaten van Slovakije niet aan het

communistic verleden van het land, maar aan het federale economische transitiebeleid toegeschreven. De HZDS argumenteerde dat het economische transitie­model enkel ontwikkeld was om tegemoet te komen aan de Tsjechische noden en dus niet geschikt was voor de Slovaakse economie. Eenmaal verlost van de directe invloed van het shock therapy programma van Václav Klaus, maakte de regerende HZDS onder leiding van Mečiar dan ook de belofte een graduelere economische transitie na te streven en de radicale agenda, die de Tsjechische politici hadden gepromoot, vaarwel te zeggen.

Het nieuwe programma was ontworpen “ [...] to cushion the blows dealt by the first three years of economic transition” en reeds in de eerste maanden van de onafhankelijkheid kwam de klemtoon dan ook op ‘gradualism’ te liggen, als “ [...] [an] attempt to build the new economy on a foundation that Mečiar described as neither socialist nor capitalist” (Skalnik Leff 1997: 188). Als gevolg van de felle rethoriek van Mečiar tegen het economische beleid van Klaus werd er door velen verondersteld dat Mečiar radicaal zou breken met het federale restrictieve liberale economische beleid. Zo verwachtten vele economen een grotere staatsinmenging bij de regulering van de prijzen, een expansief monetair en fiscaal beleid, strengere maatregelen op de interne convertibiliteit van de koruna, een beperking op de liberalisering van de buitenlandse handel en een geheel stopzetten van het privatiseringsproces. In werkelijkheid waren de initiële economische hervormingen van Mečiar veel minder ingrijpend dan werd verwacht. Mečiar stapte in feite niet af van het geërfde restrictieve economische beleid, en op het privatiseringsproces na, waren er erg weinig verschillen ten opzichte van het vroegere federale economische transitie­model (Miklos 1997). Zo duurde het tot 1995 vooraleer er noemenswaardige veranderingen plaatsvonden op het niveau van de liberalisering van de prijzen. Desalniettemin bleef de Slovaakse regering een rethoriek voeren die getuigde van wantrouwen ten opzichte van een liberaal economisch beleid.

De sterke rethoriek die door de Mečiar-regering tegen radicale economische hervormingen gevoerd werd leek vooral het doel te hebben de bevolking tevreden te houden, die geconfronteerd werd met de negatieve gevolgen van de economische transitie. Ondanks deze sterke rethoriek voerde de Mečiar-regering zelfs een nog restrictiever fiscaal en monetair beleid dan onder het federale economische transitie­model het geval was. Nochtans was het begrotingstekort in 1993 groter dan in 1992, maar dit viel meer te wijten aan de veranderingen die de scheiding van Tsjechoslovakije met zich meebracht dan aan een expansiever economisch beleid. Zo vond er dankzij het restrictieve fiscale en monetaire beleid een daling in de inflatie plaats van 23,2% in 1993 tot 13,4% in 1994. Ook de grootte van het begrotingstekort als deel van het BNP daalde van 6,7% in 1993 tot 5,7% in 1994. Ten slotte werd ook de interne convertibiliteit behouden, ondanks enkele tijdelijke maatregelen als het invoeren van importtaxen (Miklos 1997). Minder positief was de daling van het BNP in 1993 met 14%, bovenop de dalingen van de voorgaande jaren. Ook vond er in 1993 opnieuw een

stijging plaats van de werkloosheidscijfers, waar er op het einde van 1992 nog sprake was van een lichte daling.

De belangrijkste afwijking van de originele federale economische transitiestrategie betrof aldus het privatiseringsproces. De intentie van de Mečiar-regering was om een eigen concept van privatisering te ontwikkelen, aangepast aan de specifieke Slovaakse noden. Zo maakte de Mečiar-regering bekend dat het privatiseringsproces diende vereenvoudigd te worden en de competitiviteit van de Slovaakse bedrijven moest ondersteund worden. Tevens moest men er in slagen de Slovaakse economie interessanter te maken voor buitenlandse investeerders. Het concept van de Mečiar-regering focuste zich meer op de standaard-privatiseringsmethodes van directe verkoop en publieke veilingen. De methode van voucherprivatisering kon op minder steun van de Mečiar-regering rekenen: de regering ging het meer en meer voornamelijk als een middel beschouwen om de na de eerste golf van voucherprivatiseringen resterende aandelen te kunnen liquideren. De Mečiar-regering beweerde de nadruk te leggen op de standaardmethodes van privatisering uit vrees dat de intermediaire investeringsfondsen er bij verdere voucherprivatiseringen in zouden kunnen slagen een meerderheidspositie te verwerven in joint-stock bedrijven. Vervolgens zouden deze enkel nog oog kunnen hebben voor hun eigen belangen, en dat zou dan weer in het nadeel spelen van de kleinere aandeelhouders.

Het nieuwe privatiseringsconcept van de Mečiar-regering bracht in 1993 zo goed als een compleet einde aan het goedkeuren van privatiseringsprojecten door het ministerie van privatisering voor de geplande tweede golf van privatiseringen van grote ondernemingen. Zo werd er slechts 1,29% van de te privatiseren staatseigendom voor privatisering opgegeven en waren er op 21 oktober 1993 nog maar 42 projecten goedgekeurd voor de tweede golf (Dedek 1996: 201). Een bijkomende factor die, net als in Tsjechië, voor extra oponthoud zorgde, was het feit dat veel Slovakken die tijdens de eerste golf van voucherprivatiseringen vouchers hadden gekocht, hun rechten op de aandelen waarvoor ze gewisseld zouden kunnen worden maandenlang geblokkeerd zagen, wanneer de Tsjechische en Slovaakse regeringen in de lente van 1993 discussieerden over de financiële regelingen met betrekking tot de scheiding van Tsjechoslovakije.

Er begon meer en meer onduidelijkheid te heersen over het standpunt van de Mečiar-regering tegenover de tweede golf van privatiseringen van grote ondernemingen en er ontstonden zelfs twijfels over het engagement van de Mečiar-regering tegenover het gehele privatiseringsproces. Nog in de herfst van 1993 reageerde Mečiar op de steeds scherper wordende kritiek door zijn aanvankelijke discours van gradualisme te veranderen. Hij sprak zijn engagement uit ten opzichte van snelle economische verandering en verzekerde dat er snel een tweede privatisering golf van start zou gaan. In het begin van de zomer van 1993 had de Mečiar-regering reeds een nieuwe afspraak gemaakt met de EU en garanties voor een nieuwe lening van het IMF verkregen, in ruil voor beloftes van “Slovak budgetary and fiscal

self-restraint, promises on which the Slovak government has delivered” (Skalnik Leff 1997: 188).

2.2.2 Slovaakse presidentsverkiezingen leiden tot politieke crisis

De verkiezing van een Slovaaks president leidde tot een eerste politieke crisis in Slowakije. De oppositie trachtte druk uit te oefenen op de regering om zo snel mogelijk een president te verkiezen, aangezien de presidentiële bevoegdheden zolang dit niet gebeurde werden waargenomen door premier Mečiar. Bovendien dienden een aantal ministerposten binnen de regering bekrachtigd worden door de president.

Na twee rondes van parlementaire stemmingen in januari 1993 was er nog steeds geen duidelijke winnaar. Verscheidene leden van de HZDS maakten van het anonieme karakter van de stemmingen gebruik om hun vertrouwen niet te schenken aan de door Mečiar persoonlijk naar voor geschoven presidentskandidaat Roman Kováč. Zowel de oppositie als sommige leden van de regeringspartijen konden niet akkoord gaan met de benoeming van een presidentskandidaat die en lid was van de HZDS, en als een vertrouweling van Mečiar zelf werd beschouwd. Bovendien was Roman Kováč in het verleden opgekomen voor de Slovaakse communistische partij. Mečiar was er van uitgegaan dat het parlement zijn keuze voor Roman Kováč zou volgen daar iedereen het presidentsambt snel ingevuld wilde zien. Wat volgde was echter een fel protest van de eigen kleinere coalitiepartner van de HZDS, de SNS, evenals van sommige partijgenoten. Zo bekritiseerde Milan Knažko, toenmalig minister van buitenlandse zaken, Mečiar publiekelijk door diens handwijze te vergelijken met de vroegere communistische totalitaire partijdiscipline. Mečiar werd gedwongen in te binden, en keurde uiteindelijk met tegenzin de door zijn partij naar voor geschoven presidentskandidaat Michal Kováč goed. In februari 1993 werd deze tot president verkozen.

De vroege interne verdeeldheid binnen de HZDS was profetisch voor verdere onenigheid die tot in 1995 zou duren. De partijgenoten die reeds in 1992 in aanvaring kwamen met Mečiar zouden in 1994 deel uit gaan maken van de oppositie tegen de Mečiar-regering. Mečiar zou in de volgende jaren met praktisch alle andere politieke krachten in Slowakije in conflict komen. De oppositie was erg fel gekant tegen het beleid van Mečiar. De coalitie van partijen die de Hongaarse minderheid vertegenwoordigden hadden vooral kritiek op het door Mečiar gevoerde minderhedenbeleid. Andere oppositiepartijen traden hen hierin bij en zagen de Mečiar-regering als een ramp voor zowel het imago van het land als het transitieproces dat Slowakije diende door te maken.

2.2.3 Politieke corruptie en val van de Mečiar-regering

Begin 1994 werd het privatiseringsproces opnieuw versneld door de Mečiar-regering. Dit gebeurde echter voornamelijk door middel van directe verkoop aan insiders. Het Slovaakse privatiseringsproces werd meer en meer overschaduwd door machtsmisbruik en belangenvermenging van Mečiar en diens getrouwen.

In de verscheidene regeerperiodes waarin Mečiar eerste minister was, werd hij er herhaaldelijk van beschuldigd zichzelf en zijn getrouwen verschillende belangrijke topposities toe te kennen en een al te sterke persoonlijke controle over de privatiseringsdiensten uit te oefenen. Zo was Mečiar begin 1994 tegelijkertijd eerste minister, minister van privatisering en bestuurslid van het National Property Fund. Julius Toth, een Mečiar-loyalist, was tegelijkertijd vice premier, minister van financiën en eveneens bestuurslid van het National Property Fund. Deze concentratie van machtsposities werd door Mečiar en diens intimi ook daadwerkelijk aangewend om het eigen belang te dienen. Zo werden Mečiar en co ervan beschuldigd om tijdens de laatste dagen voor de uiteindelijke val van hun regering in maart 1994 op het laatste nippertje een vijftigtal bedrijven geprivatiseerd te hebben, de zogenaamde ‘midnight privatizations’ en ze onder de controle geplaatst te hebben van eigen getrouwen. Zo zou de privéchauffeur van Mečiar bijvoorbeeld op die manier een vleesverwerkend bedrijf verworven hebben voor ongeveer een twintigste van de werkelijke waarde (Skalnik Leff 1997: 194).

Uiteindelijk werd er in maart 1994 een motie van wantrouwen uitgesproken tegenover de Mečiar-regering, waardoor er een vroegtijdig einde kwam aan de tweede regeerperiode van Mečiar. Redenen van de val van de regering waren, naast de vertraging van het privatiseringsproces, vooral de toenemende bezorgdheid binnen het parlement over de verdachte privatiseringen die door Mečiar en getrouwen werden uitgevoerd en de grote macht die vele Mečiar-getrouwen hierdoor over de nieuw geprivatiseerde bedrijven hadden verkregen. Er werd besloten dat er in september 1994 vervroegde verkiezingen zouden plaatsvinden. In de periode tussen de val van de Mečiar-regering en de nieuwe verkiezingen werd het land geleid door een interim-regering onder leiding van Jozef Moravčík.

2.2.4 De interim-regering onder leiding van Jozef Moravčík

De oppositiepartijen, die verenigd bleven tegen Mečiar, vormden een omvangrijke coalitie onder leiding van voormalig HZDS-lid Jozef Moravčík. De regeringscoalitie bestond uit de KDĤ, de SDL en de door voormalige HZDS-leden nieuw opgerichte DU. Onder deze voormalige HZDS leden bevonden zich al degenen die kritiek hadden geleverd op Mečiar's keuze voor Roman Kováč als presidentskandidaat in 1992, zoals Jozef Moravčík, Milan Knažko en Rudolf Filkus.

Er restten de Moravčik-regering slechts zes maanden om met hun beleid het vertrouwen van de kiezers te winnen, daar de vervroegde verkiezingen reeds op 30 september 1994 zouden plaatsvinden. Men wilde een beleid voeren dat getuigde van goed bestuur en engagement naar Europa toe. De Moravčik-regering voerde een humaner minderhedenbeleid wat hen de steun en medewerking van MK, de coalitie van partijen die opkwamen voor de Hongaarse belangen, opleverde. Dit leidde ook tot een verbetering in de relaties met buurland Hongarije, waar sinds mei 1994 hervormingsgezinde communisten aan de macht waren. Van groot symbolisch belang en veelbelovend voor een toekomstige wederzijdse samenwerking was het bezoek van de Hongaarse premier Gyula Horn aan Slovaakije. Het was immers de eerste keer sinds de onafhankelijkheid dat er een Hongaars staatsbezoek plaatsvond. Wat het economische beleid betrof, wilde de Moravčik-regering het Slovaakse engagement hernieuwen ten aanzien van het transitieproces naar een vrije markt economie, door een tweede golf van voucherprivatiseringen te starten.

Voor het eerst sinds de onafhankelijkheid werd er in 1994 een lichte groei van het bruto nationaal product voorspeld. Dit bewoog het IMF ertoe Slovaakije een extra lening van 263 miljoen dollar toe te kennen. Het was echter niet duidelijk of de Moravčik-regering hiervoor beloond zou worden bij de verkiezingen, daar de IMF-lening een strenge budgetaire controle impliceerde. De Moravčik-regering slaagde er ook in de verdachte last-minute privatiseringen van Mečiar tegen te houden tot zolang het ingestelde onderzoek liep. Meer dan 12 van deze verdachte privatiseringen, onder meer die in het voordeel van Mečiar's privéchauffeur, werden uiteindelijk ongedaan gemaakt. Een criticus uit de oppositie beschreef Mečiar's privatiseringen als “[...] a way to concentrate political power instead of a means of economic transformation” (geciteerd in Skalnik Leff 1997: 194).

Binnen de regeringscoalitie onder leiding van Moravčik heerste echter verdeeldheid over een aantal zaken aangaande het privatiseringsproces. Zo geraakte men het bijvoorbeeld niet eens over de vraag of belangrijke sectoren als de staatsmonopolies op gas en olie al dan niet in de tweede golf van privatiseringen dienden opgenomen te worden. De Moravčik-regering was het er wel over eens dat het privatiseringsproces snel herstart diende te worden om de tijdens de Mečiar-regering opgelopen achterstand te compenseren. Er werd voorgesteld om 420 bedrijven, met een gezamenlijke waarde van ongeveer 220 miljard Slovaakse kronen, te registreren voor privatisering in de geplande tweede privatisering golf (Dědek 1996: 201). De bedoeling van de Moravčik-regering was om de grote bedrijven via de voucherprivatiseringsmethode te privatiseren, de bedrijven van gemiddelde en kleine omvang zouden volgens de standaardmethodes geprivatiseerd worden. De totale waarde van de grote bedrijven die werden aangeboden in de tweede golf van voucherprivatisatie bedroeg uiteindelijk slechts 77 miljard Slovaakse kronen. De registratie voor de tweede golf van voucherprivatiseringen begon pas op 5 sept 1995, bijna een jaar later dan in Tsjechië. Er wensten ongeveer 3.42 miljoen Slovaaken aan de tweede golf deel te nemen: dit was zelfs een

30% meer dan bij de eerste golf (Dědek 1996: 201). Van een gebrek aan interesse van de Slovaakse bevolking was dus absoluut geen sprake.

2.2.5 De vervroegde verkiezingen op 30 september en 1 oktober 1994

De Moravčík-regering kon haar beloftes echter niet allemaal inlossen en het strikte economische beleid dat ze in haar korte regeerperiode had trachten te implementeren, was wel heilzaam geweest voor de Slovaakse economie, maar kon op weinig sympathie van de Slovaakse bevolking rekenen. Ondertussen speelde Mečiar handig in op het ongenoegen dat onder de Slovaakse bevolking heerste tegenover een streng economisch beleid door zijn rethoriek wederom aan te passen. De eerdere uitspraken over zijn geëngageerdheid tegenover snelle economische hervormingen en privatiseringen maakten plaats voor voorzichtigere uitspraken. Zo verklaarde hij tijdens zijn verkiezingscampagne van september 1994: “I support privatization but gradual privatization, after a few years, after proper conditions have been established for it” (geciteerd in Skalnik Leff 1997: 193).

Uit de eerste verkiezingscampagne sinds de onafhankelijkheid bleek de Slovaakse onervarenheid met een democratisch meerpartijstelsel, en ze toonde aan dat electorale winst zich niet zomaar in een efficiënt beleid liet vertalen. De Moravčík-coalitie bestond uit partijen met elk een sterk van elkaar verschillende visie op hoe dat beleid er moest uitzien. Ze waren gedwongen hun krachten te bundelen om Mečiar van de macht te houden. De verschillende partijen van de Moravčík-regering konden, ondanks hun erg verschillende standpunten, niet anders dan compromissen sluiten, wilden ze iets kunnen verwezenlijken. Terwijl elk van de regeringspartijen zich afzonderlijk trachtte te profileren in de aanloop naar de verkiezingen, door hun respectieve programmapunten te beklemtonen, was men gedwongen tegelijkertijd het gezamenlijke beleid van de erg heterogene coalitie te verdedigen tegenover de scherpe kritiek van de HZDS van Mečiar en de SNS. Hierin is de Moravčík-regering niet geslaagd.

Mečiar slaagde er in een centrale rol in de media op te eisen in de aanloop naar de verkiezingen. De politieke polarisatie was dusdanig sterk dat men ofwel voor Mečiar ofwel tegen Mečiar stemde. Mečiar haalde sterk uit naar de Moravčík-regering en verweet hen Slovakije ten prooi gegooid te hebben aan het westen en aan Hongarije. Hij drong aan op minder haastige privatiseringen om corrupte privatiseringen te vermijden en op een vergrote focus op de thuismarkt. Mečiar claimde dat zijn ontzetten van de macht in strijd was geweest met de Slovaakse grondwet en hekelde de rol die president Michal Kováč hierin had gespeeld. Met zijn agressieve verkiezingscampagne herwon Mečiar een groot deel van zijn verloren populariteit, wat zich vertaalde in een voor de HZDS erg positieve verkiezingsuitslag: de HZDS werd de sterkste partij met bijna 35% van de stemmen en de partijen van de Moravčík-coalitie konden niet langer een meerderheid vormen.

De regeringsonderhandelingen zouden bijna twee maanden duren, van begin oktober tot begin december. De meest logische regeringscoalitie leek er een te zijn van de HZDS met de SDL. Het programma voor de Slovaakse economie van SDL leunde op vele vlakken immers dichter aan bij dat van de HZDS dan bij dat van hun voormalige coalitiepartners in de Moravčík-regering. De leider van de SDL, Petr Weiss, had echter een dusdanige slechte verstandhouding met Mečiar dat een dergelijke coalitie uitgesloten was. Politieke analisten waren er van overtuigd dat een HZDS-SDL coalitie enkel mogelijk zou zijn als de leiding van beide partijen vervangen zou worden. Wat de regeringsonderhandelingen nog compliceerde was het feit dat geen enkele partij wilde samenwerken met de electoraal succesvolle Hongaarse coalitie MK, uit angst gepercipieerd te worden als ‘on-Slovaaks’. Uiteindelijk werd de nieuwe regeringscoalitie er een van de HZDS van Mečiar met de SNS van Ján Slota, dat ook al deel had uitgemaakt van de eerste Mečiar-regering, en de nieuw gevormde ZRS van Ján Lupták.

2.2.6 Initiële pogingen van de Mečiar-coalitie tot machtsconcentratie

Na de verkiezingen van september 1994 trachtte de nieuwe Mečiar-regering op verschillende manieren haar machtspositie te consolideren en de oppositie geheel buiten spel te zetten. Het beleid dat de Mečiar-regering na de verkiezingen van september 1994 begon te voeren, ging in tegen de democratische spelregels en vormde in toenemende mate een bedreiging voor de handhaving van de democratie in Slowakije.

Hoewel de HZDS, SNS en ZRS samen over een parlementaire meerderheid beschikten, was het aanvankelijk niet duidelijk of ze ervoor zouden kiezen een regering samen te stellen, of zouden opteren om oppositie te blijven voeren. Tijdens parlementaire zittingen van 2 tot 4 november maakten HZDS, SNS en ZRS gebruik van hun parlementaire meerderheid om, nog voor ze een regeringskabinet hadden gevormd, hun macht te consolideren. Szomolányi (1997) heeft het in dit kader over de zogenaamde ‘politics as warfare’ van Mečiar. Door op de topposities binnen alle belangrijke instellingen systematisch getrouwen te installeren, werd er een maximale machtsconcentratie nagestreefd. Hierdoor werd de parlementaire minderheid ernstig benadeeld en uiteindelijk quasi geheel uitgesloten van deelname aan het besluitvormingsproces. Om dit te bereiken, werden de democratische spelregels door de HZDS-SNS-ZRS coalitie vaak erg handig aangewend en indien nodig in het geheel genegeerd.

Zo nam de Mečiar-coalitie tijdens de beruchte parlementaire nachtzitting van 3 op 4 november volledige controle over het privatiseringsproces door bij verschillende stemmingen hun parlementaire meerderheid uit te spelen. Door het meerderheidsprincipe op een dergelijke wijze aan te wenden in een parlement dat verkozen was op basis van proportionele representatie, schendde de Mečiar-coalitie de meest fundamentele democratische principes.

Het was immers eigen aan een politiek systeem op basis van proportionele representatie dat de oppositie een betekenisvolle rol gegarandeerd werd in het besluitvormingsproces, gaande van vertegenwoordiging in parlementaire commissies tot het deeltmaken van superviserende lichamen over belangrijke staatsfuncties (Szomolányi 1997). Door de pogingen tot machtsconcentratie van de Mečiarcoalitie werd de oppositie echter geheel uitgesloten van het besluitvormingsproces, waardoor een belangrijk deel van het Slovaakse electoraat niet langer gerepresenteerd werd. Deze schending van de basisnotie van proportionele representatie ging ook in tegen de geest van de Slovaakse grondwet en zorgde dan ook voor een ware shock bij de Slovaakse oppositiepartijen.

Tijdens de parlementaire zitting vergrootte de Mečiar-coalitie ook haar invloed op de staatsmedia aanzienlijk door leden uit de eigen coalitie te installeren als directeur van de nationale Slovaakse radio, en in de raad van bestuur van televisie en radio. Bovendien sloot de nieuwe parlementaire meerderheid van Mečiar de minderheidspartijen volledig uit van vertegenwoordiging in het Supreme Control Office, het Special Control Body (OKO) en het National Property Fund (Szomolányi 1997). Het OKO, dat was belast met de supervisie over de veiligheidsdienst, en dus een cruciale rol vervulde, werd onder volledige controle van Mečiar's HZDS en diens coalitiepartners gebracht. De aanwezigheid van oppositieleden in alle belangrijke parlementaire commissies werd door de Mečiar-coalitie teruggebracht tot een veel lager niveau dan waar ze, gezien het aantal parlamentszetels dat ze bij de verkiezingen hadden gewonnen, recht op hadden. Bovendien werd de oppositie de mogelijkheid ontnomen om zelf te beslissen welke van hun parlamentsleden ze wilden installeerden op de weinige posities, die hen binnen bepaalde parlementaire commissies werden toegewezen. Alle belangrijke functies binnen de parlementaire commissies werden consequent toegewezen aan leden van de Mečiar-coalitie.

De Mečiar-coalitie greep, nog voor de installatie van haar regeringskabinet, de volledige controle over het privatiseringsproces door de bevoegdheden van het ministerie van privatiseringen, dat onder regeringscontrole stond, over te dragen naar het National Property Fund. Dit fonds was voorheen enkel belast met de administratie van het privatiseringsbeleid en had de status van joint-stock bedrijf. Hierdoor stond het niet onder controle van het Supreme Control Office. De raad van bestuur van het National Property Fund werd verkozen door het parlement en aangezien de Mečiar-coalitie hun parlementaire meerderheid aanwendde om enkel haar eigen leden te installeren binnen deze raad van bestuur, kwam deze na het ontslaan van niet-gewenste leden onder totale controle van de Mečiar-coalitie en was er dus niet langer een onafhankelijk superviserend orgaan over het privatiseringsproces. De overdracht van de privatiseringsbevoegdheden van het ministerie van privatiseringen naar het National Property Fund was in strijd met de Slovaakse grondwet, die voorschreef dat de Slovaakse staat, en dus de regering, verantwoordelijk was voor alle Slovaakse staatseigendommen. Eind 1996 oordeelde het Constitutioneel Gerechtshof dan ook dat het

National Property Fund de privatiseringsbevoegdheden terug diende over te dragen aan het ministerie van privatisering.

Tijdens dezelfde parlementaire zitting forceerde de Mečiar-coalitie ook een nieuwe privatiseringswet, die een zestigtal door de Moravčík-regering genomen maatregelen aangaande het privatiseringsproces ongedaan maakte. Hoewel de Slovaakse president weigerde de wet te bekrachtigen, werd zijn presidentiële veto ongedaan gemaakt en werd de wet vanaf 1 december 1994 bindend.

2.2.7 Terugschroeven van de hervormingen van de Moravčík-regering door de nieuwe Mečiar-regering en ontwikkeling van cliëntalisme in het privatiseringsproces

Uiteindelijk werd op 15 december dan toch een regeringskabinet gevormd door HZDS, SNS en ZRS. De nieuwe Mečiarregering haalde fel uit naar de interim-regering van Moravčík: men verweet hen onder meer te overhaast te hebben willen privatiseren en dat ze hun eigen volk op die manier hadden beroofd. Tegen het einde van 1994 werden de door Moravčík geplande privatiseringen dan ook afgelast.

In januari 1995 stelde de nieuwe Mečiar-regering haar regeerakkoord voor. Hierin drukte ze haar intentie uit om het privatiseringsproces te versnellen om zo snel mogelijk de vereiste resultaten te behalen die toetreding tot de Europese Unie zouden mogelijk maken. Deze intentieverklaring vormde dus op het eerste zicht geen breuk met de doelstellingen van het originele transitie-model. Toch werden er aanzienlijke wijzigingen in het economische beleid doorgevoerd. Zo stapte de Mečiar-regering af van het eerder gevoerde restrictieve economische beleid en werd het privatiseringsbeleid grondig aangepast. De klemtoon van het privatiseringsproces kwam op de directe verkoop van staatseigendommen te liggen aan binnenlandse ondernemers, onder het mom van het belang van de creatie van een klasse kapitaalkrachtige Slovaken. Buitenlandse participatie werd evenwel niet uitgesloten als het heilzaam werd geacht voor de Slovaakse economische ontwikkeling. Mečiar verzekerde dat de tweede golf van voucherprivatiseringen die door de Moravčík-regering was voorbereid zonder onnodig oponthoud zou plaatsvinden. Verder verklaarde de Mečiar-regering haar intentie om een controlerend aandeel te behouden in strategisch belangrijk geachte geprivatiseerde bedrijven.

De tweede golf van voucherprivatiseringen werd evenwel toch voorlopig uitgesteld, niettegenstaande het feit dat er sterke bewijzen waren dat de bevolking geïnteresseerd was in het aankopen van vouchers. Maar liefst 90% van de Slovaken zouden ervoor gekozen hebben vouchers te kopen in de tweede golf (Skalnik Leff 1997: 194). Er werden bovendien ook steeds minder bedrijven geregistreerd voor deze tweede golf. Wanneer de Mečiar-regering besliste om het aantal bedrijven die voorzien waren voor privatisering in de tweede golf van voucherprivatisering met 50% te verminderen, volgde er dan ook fel protest. De oppositie-

partijen bekritiseerden het herziene programma “[...] for its limited scope and the lack of “transparency” about behind-the-scenes manoeuvring for ownership control” (geciteerd in Skalnik Leff 1997: 194). De oppositiepartijen dreigden met het houden van een volksreferendum en het aanspannen van een proces tegen de Mečiar-regering wegens het afvoeren van het privatiseringsprogramma. De Mečiar-regering reageerde met populistische rethoriek, bewegend dat het privatiseringsprogramma zoals dat door de Moravčík-regering voorzien was, de deur opende voor belangenvermenging door insiders. Met het in vraag stellen van de eerlijkheid van het privatiseringsprogramma reageerde de Mečiar-regering handig op het onder de Slovaakse bevolking weidverspreide gevoel van malaise en twijfel over de rechtvaardigheid van het economische transitieproces, waarvoor ze zelf grotendeels verantwoordelijk was.

In juli 1995 volgde er zo mogelijk nog grotere verontwaardiging en woede onder de oppositie wanneer de Mečiar-regering haar parlementaire meerderheid uitspeelde om een nieuw amendement bij de wet op privatisering van grote ondernemingen aan te nemen, waarbij de gehele tweede voucherprivatiseringsgolf afgelast werd. Voucherhouders die hun vouchers in september 1994 bekwamen, werd de mogelijkheid geboden deze in te wisselen tegen regeringskasbonnen. Deze kasbonnen konden op hun beurt of omgewisseld worden voor cash (ofwel na hun vervaldatum op 31 december 2000 of eerder door ze aan de marktprijs te verkopen), of geïnvesteerd worden in de aankoop van aandelen van reeds geprivatiseerde bedrijven, of geïncludeerd worden in het pensioen of de ziekteverzekering. In een andere wet kende de Mečiar-regering zichzelf, in navolging van haar eerdere intentieverklaring, een strategisch en controlerend aandeel toe in een aantal belangrijke geprivatiseerde staatsbedrijven. Het ging om een dertigtal bedrijven die werkzaam waren in de elektriciteit-, water- en gassector, in de telecommunicatie, de wapenindustrie en het bankwezen. Deze wet verzekerde de Mečiar-regering dan ook erg grote controle over deze bedrijven.

Onder de Mečiar-regering was buitenlandse participatie in het privatiseringsproces quasi onbestaande. Zo werden er in 1995 door het door Mečiar-loyalisten gedomineerde National Property Fund 367 privatiseringsprojecten goedgekeurd, waarvan slechts 5 privatiseringsprojecten aan buitenlandse investeerders werd toegekend. In 1996 waren dit er 2 van in het totaal 400 privatiseringsprojecten. De Mečiar-regering wendde haar machtspositie binnen het NPF aan om via directe verkoop de meest lucratieve staatsbedrijven voor bedragen ver beneden hun eigenlijke marktwaarde aan haar loyalisten over te laten.

Miklos (1997) wijst op de ontwikkeling van cliëntalistische structuren in het Slovaakse privatiseringsproces onder de Mečiar-regering. Onder cliëntalisme verstaat hij het misbruiken van politieke macht om bepaalde groepen binnen de samenleving economisch te bevoordelen. Op langere termijn kan cliëntalisme ervoor zorgen dat zowel de politieke als economische macht in handen komt van een en dezelfde maatschappelijke elite. De Mečiar-regering heeft haar politieke machtspositie inderdaad systematisch aangewend om haar

achterban te bevoordelen bij het privatiseringsproces. Miklos (1997) stelt ook terecht dat het privatiseringsbeleid van de nieuwe Mečiar-regering in sterke mate beïnvloed werd door de Slovaakse managerslobby. Tot deze lobby behoorden Slovaken die vroeger een belangrijke positie binnen de communistische partij bekleedden of deeluitmaakten van het management van staatsbedrijven. In 1995 was deze managerslobby verzameld in de Association of Employer Unions and Alliances. Van in het begin was de managerslobby erg gekant tegen de methode van voucherprivatisering, omdat deze methode hun kansen verkleinde om controle te krijgen over de geprivatiseerde staatsbedrijven. Door de klemtoon van het privatiseringsproces van grote staatsbedrijven te verleggen van de methode van voucherprivatisering naar de directe verkoop aan binnenlandse ondernemers, maakte de Mečiar-regering het de oude communistische nomenclatura mogelijk machtsposities binnen de geprivatiseerde staatsbedrijven te verwerven.

Mečiar wist de steun van deze oude communistische nomenclatura reeds voor zich te winnen in 1991, tijdens de Černogurský-regering. Het was destijds al duidelijk dat Mečiar tegen regeringsmaatregelen was die de oude elite zouden benadelen. Zo was hij tegen de lustratiewetgeving, de toepassing van de methode van voucherprivatiseringen en tegen gelijke mogelijkheden voor binnen- en buitenlandse ondernemers in het privatiseringsproces (Miklos 1997). Vele van de oude managers van de staatsbedrijven zijn er in Slovakije in geslaagd om eigenaar van geprivatiseerde bedrijven te worden en deze vormden voor Mečiar dan ook machtige, kapitaalkrachtige bondgenoten.

Miklos (1997) wijst erop dat de uiteindelijke aflassing van de tweede golf van voucherprivatiseringen er onder druk van de managerslobby kwam. Deze wilde haar machtspositie niet in het gevaar brengen door een tweede golf privatiseringen van grote staatsbedrijven volgens een methode waarover ze zelf geen controle had.. Bovendien ontstonden er dankzij de eerste golf van voucherprivatiseringen succesvolle en kapitaalcrachtige investeringsfondsen en –bedrijven, waarover de oude nomenclatura evenmin controle had. Het ging immers meestal over jonge ondernemers, die geen banden hadden met het oude regime. Aangezien deze door een tweede golf van voucherprivatiseringen nog aan invloed zouden winnen, besloot de Mečiar-regering deze dus af te lassen.

2.2.8 Lastercampagne van Mečiar tegen de DU en president Kováč

Na het winnen van de verkiezingen op 30 september en 1 oktober 1994 begon Mečiar ook met een ware lastercampagne tegen de DU. Hij betwistte de legitimiteit van de verkiezingsdeelname van DU en beschuldigde hen van electorale fraude. Er heerste bijgevolg twijfel of de DU de gewonnen parlamentszetels wel zou mogen invullen en Mečiar stelde zelfs de geldigheid van de verkiezingen op zich openlijk in vraag. Ondanks uitspraken van de kiescommissie en van het Constitutionele Gerechtshof in het voordeel van DU bleef Mečiar

zijn rivalen van fraude beschuldigen en een parlementaire commissie, die enkel uit leden van de regeringscoalitie bestond, bleef de zaak verder onderzoeken tot in 1995. In de lente van 1995 werd er zelfs in opdracht van de regering een bijkomend politie-onderzoek ingesteld.

Ondertussen dreigde Mečiar ook een onderzoek in te stellen naar de handelingen van president Kováč. Enkele leden van de HZDS eisten zelf diens aftreden. Er werd een formeel parlementair onderzoek ingezet naar de gebeurtenissen van maart 1994, wanneer de Mečiar-regering door een motie van wantrouwen ten val kwam, en de rol die president Kováč daarin speelde. Wanneer Michal Kováč zijn presidentiële veto stelde bij het toekennen van posities bij defensie en in de media, werden die veto's keer op keer door het Slovaakse parlement ongedaan gemaakt. Ook het presidentiële budget werd meerdere malen ingeperkt. In mei 1995 sprak de Mečiar-regering de eerste van vele moties van wantrouwen uit tegenover president Kováč. Dit had enkel een symbolische functie, aangezien de regering de president enkel tot aftreden kon dwingen door middel van een impeachment-procedure. Tegen de zomer van 1995 werd het duidelijk dat de Mečiar-regering alles in het werk zou stellen om Michal Kováč uit het presidentiële ambt te ontzetten. Zijn zogenaamde misdaden, die de SNS als landsverraad wilde laten onderzoeken, waren zijn protest tegen en kritiek op het binnen- en buitenlandse beleid van de tweede Mečiar-regering. De onderliggende reden van Mečiar's openlijke aanval op president Kováč was niet zozeer het feit dat Kováč herhaaldelijke malen zijn presidentieel veto stelde tegen beslissingen van de regering: de Slovaakse grondwet stipuleerde immers dat er slechts een gewone meerderheid in het parlement nodig was om deze ongedaan te maken. Waar het veeleer om ging, was het feit dat het presidentiële ambt een legitiem draagvlak verschaftte voor scherpe kritiek op het beleid van Mečiar's regering, voornamelijk op het gebied van de groeiende censuur op de media en het gevoerde privatiseringsbeleid. De Mečiar-regering deed alles wat ze kon om zichzelf te blijven profileren als de behartiger van de belangen van alle Slovaken en om president Kováč te demoniseren en als landverrader voor te stellen. De regering eiste meerdere malen het aftreden van president Kováč, maar ze wist niet de vereiste 3/5de meerderheid in het parlement bijeen te krijgen om een impeachment-procedure op te kunnen starten. De staatsmedia kregen van de regering de opdracht om President Kováč zoveel mogelijk uit het nieuws te houden en als dit toch gebeurde zijn uitspraken op zijn minst van cynische commentaar te voorzien (Van der Meulen 1997: 10).

President Kováč' volhardende weigeren af te treden bleek echter verstrekkende gevolgen te hebben. Zo werd er in augustus 1995 een huiszoeking verricht bij een Slovaakse bisschop. Deze werd er van verdacht een illegale handel in buitenlandse kunstobjecten te voeren. Critici vroegen zich af of men hem dezelfde feiten ten laste zou hebben gelegd, mocht de Raad van Slovaakse bisschoppen haar steun aan president Kováč niet betuigd hebben. Een andere opmerkelijke gebeurtenis was de publicatie van een zogenaamde kopie van een bankafschrift van de persoonlijke bankrekening van president Kováč in de door de HZDS

gedomineerde krant 'Slovenská republika'. Uit het gepubliceerde artikel en bijhorende 'kopie' bleek dat president Kováč meer dan twee miljoen dollar op een Oostenrijkse bankrekening zou hebben gezet. President Kováč ontkende de feiten en verklaarde dat indien het geld hem zou toebehoren hij het met plezier aan Slovaakse weeskinderen zou schenken. Hij diende een klacht in tegen 'Slovenská republika', die kracht werd bijgezet door de bevestiging van de Oostenrijkse bank in kwestie dat het om een falsificatie ging. De datum die op het bankafschrift vermeld stond bleek zelfs een officiële Oostenrijkse feestdag te zijn, waarop zowieso door geen enkele bank verrichtingen werden uitgevoerd.

De meest opmerkelijke gebeurtenis was echter de ontvoering van de zoon van president Kováč. Deze werd in Duitsland gezocht in het kader van een fraude-onderzoek voor een ondervraging over zijn mogelijke medeplichtigheid. Hij werd in Bratislava door onbekenden ontvoerd en uiteindelijk aan een Oostenrijks politiestation afgeleverd, waar hij in voorlopige hechtenis genomen werd. Er waren van in het begin van deze zaak sterke vermoedens over de betrokkenheid van de Slovaakse Informatie Dienst (SIS). President Kováč' presidentiële bevoegdheid tot het benoemen van leden van de geheime dienst was hem recent door het parlement afgenomen, waardoor de Mečiar-regering ook een loyalist kon installeren aan het hoofd van de geheime dienst. Ze trachtte om op gelijkaardige wijze ook de bevoegdheid tot het benoemen van het hoofd van de generale staf van het leger over te dragen, maar dit werd vrijdeld door een uitspraak van het Constitutioneel Gerechtshof. De Slovaakse geheime dienst stond op dat moment onder leiding van de Mečiar getrouwe Ivan Lexa, wiens benoeming als minister president Kováč herhaaldelijke malen had geweigerd. De SIS kwam in conflict met de reguliere Slovaakse politiediensten wanneer deze de mogelijke betrokkenheid van de SIS trachtten te onderzoeken. Twee verschillende onderzoeken van de Slovaakse politie werden erg overhaast afgebroken. Pogingen vanuit de oppositie om een parlementair onderzoek te laten verrichten werden door de Mečiar-regering vrijdeld. Uiteindelijk werden er in maart 1996 alsnog onderzoeksresultaten van een onafhankelijke onderzoekscommissie bekendgemaakt, die duidelijke betrokkenheid van de SIS hadden vastgesteld.

Vanaf 1994 waren president Kováč en de oppositie verenigd in hun pogingen te beletten dat de Mečiar-regering de presidentiële bevoegdheden nog verder zou inperken. De herhaaldelijke aanvallen van Mečiar en de zijnen op president Kováč en op de DU hadden Slowakije gemakkelijk in een constitutionele crisis kunnen doen verzeilen. Voor alle Slovaakse oppositiepartijen was het duidelijk wat Mečiar met zijn lastercampagne tegen de DU wilde bereiken. Mocht de verkiezingsdeelname van de DU ongeldig verklaard worden, dan zouden de 15 door de DU behaalde zetels onder de overige partijen verdeeld worden. Dit zou de Mečiar-regering de zo begeerde 3/5 meerderheid opleveren waardoor ze in staat zou zijn zonder de steun van oppositie grondwetswijzigingen door te voeren. Gezien Mečiar's vijandige houding tegenover president Kováč was het meer dan duidelijk dat de regering haar

3/5de meerderheid zou aanwenden om een impeachment-procedure te starten. Ook de mogelijkheid om de president uit zijn ambt te ontsetten door middel van een referendum werd door de Mečiar-regering onderzocht. In november 1995 forceerde de regering de overdracht van de presidentiële bevoegdheid om te beslissen of een voorstel tot referendum al dan niet in overeenstemming met de grondwet is, naar het Slovaakse parlement.

De felle strijd van de Mečiar-regering tegen de oppositie en president Kováč oefende een al te grote invloed uit op het regeringsbeleid en vormde een constante bedreiging voor de constitutionele orde van het land. Skalnik Leff wijst er terecht op dat de aanvallen van de regering op de oppositie en de president meer waren dan de gebruikelijke geschillen over het te voeren beleid: “The government’s moves against their parliamentary opposition and the president are not merely quarrels over individual policies but rather center on changing the rules of the game in order to get rid of opponents through means other than the normal electoral process” (Skalnik Leff 1997: 156).

2.2.9 Bedreigende trend van party-state corporatism

Onder de Mečiar-regering ontwikkelde zich volgens Szomolányi (1997) ook een zorgwekkende trend van party-state corporatism:

Party-state corporatism is a type of interest group representation in which the dominant ruling party or parties either establish party-affiliated or controlled interest group monopolies in a certain field, take control of ("colonize") existing societal interest groups, or establish parallel interest groups that compete with independent societal interest groups in their particular field (Szomolányi: 1997).

Party-state corporatism werd door de Mečiar-regering gebruikt om haar machtspositie te consolideren binnen de formele democratische regels. Door de oprichting van dergelijke aan de partij verbonden organisaties en de ‘kolonisering’ van bestaande belangengroepen wist de Mečiar-regering extra stemmen en steun voor regeringsmaatregelen te verzekeren. “In party-state corporatism, the winning party uses state resources to create its own interest groups from above--often forming such groups within state agencies. The party also aims to limit political competition” (Málová 1997). Party-state corporatism vergrootte de mogelijkheid dat de sterkste politieke partij, de HZDS van Mečiar, de controle zou kunnen verkrijgen over zowel het staatsapparaat als over de belangrijkste belangengroepen. Málová (1997) stelt dan ook dat een relatieve autonomie van de staat, de politiek en de civil society een noodzakelijke voorwaarde is voor de consolidatie van de democratie. Uit haar studie over de ontwikkeling van belangenrepresentatie in Slovakije blijkt dat party-state corporatism na de verkiezingen van 1994 meer en meer een standaardpraktijk geworden is van de Mečiar-regering om haar invloed uit te breiden, monopolies in belangengroepen te verwerven en dus haar machtspositie

te consolideren. De grenzen tussen de staat, de politiek en de civil society zijn meer en meer vervaagd. Zo heeft de Mečiar-regering actie ondernomen om controle te verwerven over universiteiten, de massa media, NGO's en culturele instellingen. Het spreekt voor zich dat hoe meer belangengroepen de Mečiar-regering wist te controleren, hoe moeilijker het voor de oppositiepartijen zou worden om electoraal succes te bekomen. De HZDS probeerde de electorale kansen van de oppositiepartijen nog verder in te perken door parallelle politieke groeperingen op te richten en te steunen. Mesežnikov (1997) reikt in zijn studie van het Slovaakse politieke partijsysteem een aantal voorbeelden aan.

For example, the HZDS-inspired Slovak Christian Democratic Movement/Christian Social Union parallels KDĽ; ZRS parallels SDL; Slovak Green Alternative parallels the Green Party; Social Democracy, and Social Democratic Union of Slovakia parallels the Social Democratic Party of Slovakia; Hungarian People's Movement for Reconciliation and Prosperity parallels the Hungarian Coalition; and the Civic Liberal Party of Slovakia parallels DU" (Mesežnikov 1997).

2.2.10 De positie van de Slovaakse media in het politieke transitieproces

In zijn onderzoek naar de positie van de massamedia in het politieke transitieproces van Slovaakije onderscheidt Andrej Skolkay (1997) drie overlappende fases. De eerste fase vond plaats van 1991 tot 1992, en werd gekenmerkt door een sterke directe en indirecte invloed van de media op de politiek en de maatschappij. In deze fase kende de media in het algemeen een grote bewegingsvrijheid. In een tweede fase, van 1992 tot 1994, kreeg de Slovaakse media het reeds moeilijker om haar onafhankelijke status te behouden. In de derde fase, vanaf de installatie van de nieuwe Mečiar-regering in december 1994 tot 1996, bleef de media weliswaar grotendeels onafhankelijk, maar had ze te kampen met een stijgende politieke druk vanwege de Mečiar-regering. Ook nieuwe eigenaars van commerciële zenders oefenden een grote invloed uit op de manier waarop aan journalistiek werd gedaan. Dit zorgde in de eerste plaats voor een defensieve houding en zelfcensuur, in het bijzonder binnen de televisiesector.

In de eerste fase slaagde Mečiar erin om een uiterst positief imago op te bouwen in de Slovaakse media. Zijn geprivilegeerde toegang tot de media speelde hierin zeker een rol, maar hij werd door zijn sterke rethoriek en persoonlijkheid ook bewust door de journalisten uitgezocht. Skolkay (1997) is ervan overtuigd dat Mečiar's charisma er ongetwijfeld heeft toe bijgedragen dat de meerderheid van de Slovaakse media hem destijds steunden in zijn kritiek op het federale transitiebeleid en later in zijn aanvallen op de Čarnogurský-regering, wanneer deze na de eerste motie van wantrouwen tegen de Mečiar-regering in april 1991 aan de macht was gekomen. Het was opmerkelijk dat de motie van wantrouwen die tegen de Mečiar-regering werd uitgesproken slechts een geringe invloed had op Mečiar's populariteit. De officiële verklaringen die door de Čarnogurský-regering voor het ontzetten van Mečiar

werden gegeven, waren niet coherent genoeg en de aantijgingen tegen Mečiar waren onvoldoende te funderen. Hierdoor bleef Mečiar's populariteit erg groot en slaagde hij erin om de meerderheid van de media en de bevolking ervan te overtuigen dat aan zijn ontzetting van de macht een samenzwering van zijn politieke tegenstanders ten grondslag lag. Door hun onervarenheid hebben de Slovaakse media ongewild bijgedragen tot de groeiende populariteit van Mečiar, door meer dan onafhankelijke analyses over de ontwikkelingen te verschaffen, het weidverspreide scepticisme van de Slovaakse bevolking tegenover de hervormingen te volgen (Skolkay 1997). Zelfs wanneer de media kritischer werden in hun houding ten opzichte van Mečiar, had dit maar weinig invloed op Mečiar's positieve publieke imago, dat ze zelf mee hadden gecreëerd.

In de tweede fase ging de kwaliteit van de berichtgeving er op vooruit en waren er verschillende gerespecteerde journalisten in tv, radio en geschreven pers die politieke analyses verschafte. In deze periode begon de Mečiar-regering verschillende methoden te onderzoeken om de onafhankelijkheid van de Slovaakse media aan banden te leggen en hun invloed op de berichtgeving te vergroten. Verschillende tijdschriften, waarin kritische politieke analyses verschenen, hielden gedwongen op te bestaan, door tegenstand vanuit de regering of omdat ze er niet in slaagden zich financieel te handhaven. Om de invloed van te kritische tijdschriften te beperken, financierde de Mečiar-regering de oprichting van parallelle concurrerende tijdschriften. "For example, the intellectual cultural monthly, *Slovenské Pohľady*, known for its highly critical articles, was forced to close down when the government established and subsidized an identical periodical -with a virtually identical name- thereby undercutting the former's market share" (Skolkay 1997 ; nadruk in origineel). Vele kritische tijdschriften wisten zich evenwel toch te handhaven en bleven een onafhankelijk redactioneel beleid voeren. De kritische houding van een aanzienlijk deel van de Slovaakse media had echter weinig invloed op de publieke opinie in Slowakije.

In de derde fase vergrootten de spanningen tussen de Mečiar-regering en de Slovaakse media nog verder doordat de Mečiar-regering haar grip op de media nog trachtte te versterken. In 1995 bleef dan ook slechts een erg klein deel van de slovaakse media de Mečiar-regering steunen. Ondanks de politieke druk slaagde de publieke radio er in een objectieve berichtgeving te garanderen, en kende ze een grote populariteit. De kwaliteit van de berichtgeving op de nationale Slovaakse televisie lag echter veel lager. De eerste commerciële televisiezenders, VTV en Markíza, werden respectievelijk in 1995 en 1996 opgericht. Aanvankelijk was de berichtgeving op VTV wel van erg goede kwaliteit. Begin 1996 kreeg de nieuwsdienst echter de opdracht van de netmanagers om een meer pro-nationalistische koers te volgen, waarop de redacteur van de nieuwsdienst uit protest ontslag nam. Al snel werden de nieuwsuitzendingen van VTV aanzienlijk regeringsgezinder, hoewel ze nog steeds een kritischere toon behielden dan de berichtgeving op de nationale zender.

In 1996 investeerden verschillende grote Slovaakse bedrijven in de media. Deze investeringen kwamen er, afgezien van hun commerciële belang, vaak ook vanuit politieke overwegingen. Een opmerkelijk voorbeeld hiervan is het op clandestiene manier verwerven van het kritische dagblad 'Národná Obrada' door het grootste Slovaakse staalbedrijf VSZ Kosice. Binnen dit bedrijf had de Slovaakse minister van transport en telecommunicatie binnen de Mečiar-regering, Aleksander Režes, grote invloed weten te verwerven. Van zodra Národná Obrada in handen kwam van VSZ Kosice, werd een regeringsgezind redactioneel beleid opgelegd. De eindredactrice, Tatiana Repková, nam uit protest ontslag. In vele andere gevallen werden de redacties van tijdschriften door hun nieuwe eigenaars aangemoedigd om aan zelfcensuur te doen, zonder hen expliciet redactionele restricties op te leggen. Hiervan was de overname van Pravda door het Harvard Investment Fund een voorbeeld.

2.2.11 Het minderhedenbeleid van de Mečiar-regering

Na het winnen van de verkiezingen in 1994 heeft de Mečiar-regering door middel van verschillende maatregelen getracht de rechten van de Hongaarse minderheid verder in te perken. Zo werd er eind 1995, ondanks internationaal protest van onder meer de Raad van Europa, een nieuwe Taalwet aangenomen, die de wet op de ambtelijke taal daterend uit 1990 verving. Aanleiding voor het protest was het feit dat de nieuwe taalwet het Slovaaks tot de enige officiële ambtelijke taal maakte en bijgevolg het in de wet van 1990 voorziene recht van minderheden om zich, in districten waar ze minstens 20% van de bevolking vertegenwoordigden, van de eigen taal te bedienen schraptte (Van der Meulen 1997: 27). Het Constitutioneel Gerechtshof oordeelde in 1997 dat het artikel dat het recht van minderheden op het gebruik van de eigen taal in officieel verkeer beperkte in strijd was met de grondwet.

In juli 1996 werd er, ondanks het presidentiële veto van Kováč, een wet op regionaal bestuur aangenomen die voorzag in een territoriale en administratieve herindeling van Slowakije. Deze wet verdeelde Slowakije in 8 regio's en 79 districten. Opmerkelijk en zorgwekkend was het feit dat de nieuwe territoriale indeling voornamelijk het aantal districten vergrootte in de gebieden waarin de HZDS een grote electorale aanhang had. Hierdoor ontstond een groot kwantitatief overwicht van de districten waar de HZDS het erg goed deed tegenover de districten waar de populariteit van de oppositiepartijen groter was (Krivy 1997, Faltan en Krivy 1999). Niet enkel de positie van de Slovaakse oppositiepartijen werd door de nieuwe territoriale herindeling verzwakt, maar ook de situatie van de Hongaarse minderheid leed onder de nieuwe wet. Er was immers enkel een significante stijging van het aantal districten in gebieden waar de Hongaarse minderheid niet sterk vertegenwoordigd was. Bovendien werden de gebieden waar de Hongaarse minderheid de meerderheid van de bevolking vertegenwoordigde dusdanig heringedeeld dat ze in geen enkel nieuw district nog meer dan 30% van de bevolking vormde. Hierdoor werden eerdere door de regering gemaakte

internationale afspraken over het toekennen van zelfbestuur aan de nationale minderheden in gebieden waar deze meer dan 30% van de bevolking uitmaakten, handig door de Mečiar-regering omzeild (Van der Meulen 1997: 28-29).

In maart 1997 werden door het ministerie van onderwijs, onder leiding van SNS-lid Eva Slavkoská, een aantal verdere discriminerende richtlijnen uitgevaardigd. Zo werd er bepaald dat in Hongaarse scholen de vakken Slovaaks, geschiedenis en aardrijkskunde voortaan enkel nog door leerkrachten met de Slovaakse nationaliteit mochten gedoceerd. De rapporten van de leerlingen, die in dergelijke scholen normaal in het Slovaaks en het Hongaars werden opgesteld, dienden nu uitsluitend in het Slovaaks geschreven te worden.

2.2.12 Overige zorgwekkende ontwikkelingen in 1996 en 1997

Overige in 1996 aangenomen wetten, dreigden elke oppositie tegenover de Mečiar-regering te criminaliseren. Zo werd de vrijheid van meningsuiting en de persvrijheid verder ingeperkt door de nieuwe perswet. In april 1996 stelde president Kováč zijn veto tegen het door de regeringspartijen ingediende wetsvoorstel betreffende een wet op de bescherming van de republiek. In dit wetsvoorstel werd onder meer voorzien in straffen voor het opzettelijk verspreiden van onjuiste informatie in het buitenland (Van der Meulen 1997: 9).

In de herfst van 1996 gebruikte de Mečiar-regering haar parlementaire meerderheid om Frantisek Gaulieder's parlementaire mandaat af te nemen. Deze was parlements lid van de HZDS, maar besloot de partij te verlaten. Ondanks het feit dat Gaulieder duidelijk stelde dat hij zijn parlementaire mandaat als onafhankelijk parlements lid wilde verderzetten, en er een grondwettelijke provisie was die parlementsleden het recht gaf hun mandaat ook als onafhankelijk parlements lid uit te oefenen, besloot de Mečiar-regering toch in een parlementaire sessie haar meerderheid uit te spelen om hem deze mogelijkheid te ontfemen. Met deze daad ging de Mečiar-regering regelrecht in tegen de formele democratische regels.

In mei 1997 ging de Mečiar-regering in tegen het oordeel van het Constitutioneel Gerechtshof, wanneer ze het geplande referendum over directe presidentsverkiezingen annuleerde, en schond ze bijgevolg wederom de democratische spelregels. Dit referendum was nochtans van groot belang voor Slowakije. Aangezien de ambtstermijn van president Kováč bijna afliep, en het erg waarschijnlijk was dat noch een door de Mečiar-regering voorgestelde kandidaat, noch een mogelijke compromisfiguur, de steun van een 3/5de parlementaire meerderheid zou krijgen, dreigde Slowakije bij de beëindiging van president Kováč' ambtstermijn in een constitutionele crisis te verzeilen (zie ook 2.4.4).

2.3 Verklaringen voor en nuanceringen bij de verschillen in economische transitie

De vaak grote verschillen qua economische resultaten tijdens de economische transitie van Tsjechië en Slovakije vragen om een genuanceerde interpretatie. Er waren dan ook verschillende factoren die bijdroegen tot deze verschillen.

Er bestonden immers reeds aanzienlijke economische verschillen tussen beide landen lang voor de aanvang van het economische transitieproces. Zo bevond Tsjechië zich in vergelijking met Slovakije in een bevoordeelde uitgangspositie bij het aanvangen van het economische transitieproces. Tsjechië hield aan de communistische periode relatief goedkope en goed opgeleide werknemers over en had bovendien reeds ervaring met een markteconomie. In de precommunistische periode leidde Tsjechië immers een sterke kapitalistische economie en de Tsjechen twijfelden er dan ook niet aan dat ze in staat waren om deze wederom succesvol uit te bouwen. Bovendien had de Tsjechische markt geografisch gezien een zeer gunstige ligging: ze bevond zich immers erg centraal in Europa, en werd bijna volledig omringd door de sterke Duitse en Oostenrijkse economieën. De stabiele politieke situatie van Tsjechië en het pro-westerse discours dat de Tsjechische politieke leiding voerde, werd zeer geapprecieerd door de West-Europese landen. De Tsjechische regering werkte hard om een reputatie van fiscale responsabiliteit te bekomen en oogste dan ook internationaal respect. Vanaf het begin van het economische transitieproces wist Tsjechië buitenlandse investeerders dan ook meer te bekoren dan Slovakije: “While Slovakia went begging for investment, the Czech Republic was accruing a lopsided share of the influx of investment and trade into the state after 1989” (Skalnik Leff 1997: 187). Het aandeel van de privésector in de Tsjechische economie, dat zelfs tot het einde van de jaren '80 zo miniem was geweest, groeide dan ook erg snel. In het begin van 1993 zorgde de Tsjechische privésector al voor 1/4de van het bruto nationaal product. Tsjechië nam binnen het gehele ex-Sovjetblok ook een unieke positie in op het vlak van de goedkeuring door de bevolking van het gevoerde beleid. Hoewel de koopkracht van de Tsjechische werknemers bijvoorbeeld slechts 1/5de bedroeg van dat van Duitse werknemers, achtte meer dan de helft van de Tsjechen zich beter af dan voor de Fluwelen Revolutie, en bleef de regering onder leiding van Klaus blijvende populariteit genieten (Bútorová 1997).

Waar Tsjechië nog goedopgeleide arbeidskrachten overhield aan de periode van het communisme, hield Slovakije er niet veel meer aan over dan haar overdreven focus op de zware industrie. Als leverancier van wapens aan alle landen van het Sovjetblok en van ruwe grondstoffen aan de modernere industrie van Tsjechië, was de economie van Slovakije nog meer dan die Tsjechië afhankelijk geweest van haar handelspartners. Met de val van het communisme en het grotendeels wegvallen van de afzetmarkt van het voormalige Sovjetblok, werd Slovaakjes economie dan ook zeer zwaar getroffen. De Slovaakse bevolking leed van in de initiële fase van de economische transitie meer dan haar Tsjechische burens onder de

radicale economische hervormingen van de federale regering. Van Slovaakse zijde weerklonk de roep om vertraging van het transitieproces steeds luider en luider, in de hoop hun sociale lijden te verminderen. In Slovakije ontstond er dan ook een toenemende sociale en politieke druk om af te stappen van de radicale shock therapy en een graduelere transitie na te streven. Eenmaal de Slovaken geheel zelfstandig over hun eigen lot konden beslissen, werd er dan ook afgestapt van het federale privatiseringsbeleid van een snelle en radicale economische transitie. Hierdoor liep het privatiseringsproces in Slovakije onvermijdelijk aanzienlijke vertraging op. Daar de Tsjechische bevolking minder te lijden gehad onder de initiële economische hervormingen, kon de regering onder leiding van de Klaus ongestoord op hetzelfde élan verdergaan.

Ondanks de Slovaakse aarzelingen en inconsequente nastreven van het privatiseringsproces in schril contrast stonden tot het Tsjechische engagement tegenover het privatiseringsproces, stelt Skalnik Leff terecht dat het verschil tussen de twee landen beschouwd diende te worden “[...] in the context of the larger pattern of politics on the privatization issue in postcommunist states” (Skalnik Leff 1997: 195). In die ruimere context waren het immers de Tsjechen die de uitzondering vormden. In de meeste excommunistische landen woedde het debat over privatisering jarenlang, geplaagd door discussies over de eerlijkheid en efficiëntie van dat proces, zoals dat ook in Slovakije het geval was. Hoewel deze discussies onder Tsjechische politici ook plaats vonden, hielden ze het privatiseringsproces niet op.

Bovendien behoeft het succesverhaal van de Tsjechische economische transitie enige relativisering. Zo heerste er onder vele economen bezorgdheid over de grote afhankelijkheid die de Tsjechische economie ten opzichte van de banksector had. Tijdens de eerste golf van voucherprivatiseringen ontstond er een groot aantal intermediaire investeringsfondsen, die de controle verwierven over het merendeel van de geprivatiseerde bedrijven. Deze investeringsfondsen werden op hun beurt voornamelijk gecontroleerd door de grote Tsjechische banken, waarvan er sommige in staatseigendom bleven. Hierdoor kwam het Tsjechische privatiseringsmodel onder sterke invloed van de banksector te staan. De banken hebben in wezen gebruik gemaakt van het machtsvacuüm dat ontstond door de zwakheid van de financiële markten. Zo werd de Praagse aandelenbeurs al snel gedomineerd door de door de grote banken gecontroleerde investeringsfondsen. Het gevaar van de sterke positie van de banken in de nieuwe privésector was dat ze een intern belangenconflict inhield:

As lending institutions, banks are in effect judging the creditworthiness of firms in which they also hold an ownership interest. In short, it is easy to imagine a bank's being tempted to grant loans to prop up floundering firms rather than rewarding solvent ones, all in the interest of averting a banking crisis that might stem from the failure of bank-owned firms (Skalnik Leff 1997: 195-196).

Wanneer men bedenkt dat de banken zich ook bezig hielden met het beheer van de pensioenfondsen van de Tsjechische bevolking, is het niet verwonderlijk waarom er onder deskundigen bezorgdheid heerste. Een economie met een dergelijke afhankelijkheid van het welzijn van de banksector was immers erg kwetsbaar. Er was echter nog een bijkomende reden tot bezorgdheid omtrent de dominante positie van de banksector. Economen gingen er namelijk van uit dat de nieuwe geprivatiseerde bedrijven enkel efficiënt zouden kunnen zijn als ze gedwongen werden te werken in een werkelijk competitieve economische omgeving. In alle excommunistische landen stonden de regeringen echter onder druk om de subsidiëringen uit communistische periode verder te zetten. Opdat bedrijven echt efficiënt zouden werken, dienden er evenwel echte gevolgen te zijn als er verlies gemaakt werd. Als er een concrete dreiging van een faillissement aanwezig was, zouden bedrijven alles in het werk stellen om rendabeler te worden. Wanneer dit echter niet het geval was, dreigden de nieuwe geprivatiseerde bedrijven onrendabel te blijven. De erg lage Tsjechische werkloosheidscijfers kon volgens vele economen wijzen op een te grote terughoudendheid van de Tsjechische regering om de bestaande wetgeving op faillissementen uit te voeren en niet rendabele bedrijven te sluiten. Midden jaren '90 was de economische gemeenschap erg verdeeld over deze kwestie. De meer pessimistische visie was dat er nog een serieuze politieke en economische weerslag zou volgen en dat vele niet-rendabele bedrijven zouden sluiten, of dat er ten minste enorm veel werknemers zouden ontslaan worden. Optimistischere economen achtten het mogelijk dat de werkloosheidscijfers niet meer zouden stijgen. De redenering was dat indien de Tsjechen lang genoeg zouden wachten met het ontslaan van werknemers uit de overterwerkgestelde en onefficiënte bedrijven, die nog overblijfselen waren uit het communistische tijdperk, de Tsjechische privésector tegen die tijd voldoende gegroeid zou kunnen zijn om het surplus aan arbeidskrachten te absorberen.

2.4 Op zoek naar verklaringen voor de verschillen in het democratiseringsproces van Tsjechië en Slowakije.

In deze sectie onderzoek ik verschillende invloedsfactoren die een mogelijke verklaring kunnen bieden voor de verschillen in het democratiseringsproces van Tsjechië en Slowakije na de onafhankelijkheid. Hiertoe wordt op zoek gegaan naar de onderliggende oorzaken van de ontwikkeling van de vele ondemocratische tendensen in het democratiseringsproces van Slowakije. Ik zal achtereenvolgens de mate waarin factoren als de Slovaakse voorgeschiedenis van buitenlandse overheersing, de aanwezigheid van de Hongaarse minderheid, verschillen in de toepassing van de lustratiewetgeving, verschillen in de toepassing van het meerderheidsprincipe, zwakheden in de grondwetten, en ten slotte de verschillen in het gedrag van de Tsjechische en Slovaakse politieke elites, een verklaring kunnen bieden voor de ontwikkeling van de ondemocratische tendensen in Slowakije onderzoeken.

2.4.1 De Slovaakse voorgeschiedenis van buitenlandse overheersing

Buitenlandse overheersing was een constante in de geschiedenis van Slowakije. Gedurende duizend jaar is Slowakije immers overheerst geweest door andere volkeren. In de 9de eeuw maakte Slowakije deel uit van het Groot-Moravische Rijk totdat dit in 907, na de nederlaag in de Slag bij Bratislava, ten val kwam. Hierop volgde een lange periode van Magyarisering: de Slovaken zouden tot 1918 Hongaarse onderdanen blijven. De Hongaarse overheersers lieten op grote schaal Duitsers toe zich in het Slovaakse gebied te vestigen, waar ze een dominante economische positie wisten te verwerven. Dit had onder meer tot gevolg dat tegen het einde van de 14de eeuw ruim een derde van de Slovaakse bevolking Duits sprak. Ondanks verschillende periodes van economische bloei, in de 14de en in de 18de eeuw, bleven de Slovaakse onderdanen erg arm. De Slovaken waren gevestigd in de dorpen en op het platteland waar ze vaak blootgesteld werden aan het geweld van de lokale krijgsheren. De steden werden immers gedomineerd door Duitse, Hongaarse en Joodse kooplieden en de kastelen waren in het bezit van Hongaarse magnaten.

Het Slovaakse nationale bewustzijn ontstond pas geleidelijk in de 19de eeuw, wanneer ook de Slovaakse taal voor het eerst gecodificeerd werd. Het was echter slechts een erg kleine Slovaakse elite die streefde naar meer autonomie binnen het Habsburgse Rijk. Wanneer in 1867 de ‘Ausgleich’ plaatsvond, verworf Hongarije een speciale positie binnen de dubbelmonarchie en nam de Hongaarse invloed op de Slovaken nog toe. Dit smoorde het prille Slovaakse nationale bewustzijn opnieuw in de kiem. In het begin van de 20ste eeuw leek het dan ook ondenkbaar dat er ooit een soevereine Slovaakse staat zou kunnen bestaan. Slechts 6, 1% van de Slovaakse bevolking bezat stemrecht, een Slovaakse middenklasse was quasi onbestaande en de weinige meer begoede Slovaken werden vaak in de Hongaarse elite opgenomen. Op economisch vlak werd het Slovaakse gebied gedegradeerd tot graanleverancier van het Hongaarse deel van Oostenrijk-Hongarije. Dit vormde een erg groot contrast met de Tsjechische gebieden, die het meest geïndustrialiseerde deel van Oostenrijk-Hongarije vormden.

Toen in 1918 Tsjechoslovakije tot stand kwam, bracht dit veel veranderingen met zich mee. Zo was er voortaan wel onderwijs in het Slovaaks. De Slovaakse verlangens naar meer autonomie werden echter niet ingelost, ondanks beloftes hieromtrent door onder meer de toenmalige president Masaryk. Tsjechoslovakije kende een erg gecentraliseerde machtsstructuur: het land werd geheel vanuit Praag door voornamelijk Tsjechen bestuurd. De weinige actieve Slovaakse politici waren lid van Tsjechoslovaakse partijen die gedomineerd werden door Tsjechen. De partijen die in de jaren twintig en dertig opkwamen voor de Slovaakse nationale belangen, zoals de Slovaakse Volkspartij van Andrej Hlinka, zetelden steeds in de oppositie. Dit zorgde ervoor dat er weinig mogelijkheid was tot het ontstaan van een echte Slovaakse bestuurlijke elite. De eerste keer dat de Slovaken een onafhankelijke staat

kenden, was in 1939 wanneer het Slovaakse fascistische regime van Jozef Tiso op instigatie van Hitler geïnstalleerd werd. Op zich is het dus niet zo verwonderlijk zijn dat een aanzienlijk deel van de Slovakken deze periode als positief hebben ervaren (Bútorová 1997). Gedurende WOII kende Slovakije een periode van economische bloei als een van de voornaamste wapenproducenten voor de oorlogsmachine van Hitler. Slovakije was tot 1942 het enige Centraal-Europese land dat op eigen initiatief joden naar de Duitse concentratiekampen stuurde. Jozef Tiso heeft weliswaar getracht een zekere onafhankelijkheid tegenover Hitler te behouden, waardoor deze door een deel van de Slovakken nog steeds als een verzetsheld wordt beschouwd. Jozef Tiso bleef Hitler echter tot het einde toe trouw, zelfs nadat er in 1944 een Slovaakse opstand tegen het fascistische regime en de aanwezigheid van Nazi-troepen in uitbrak.

Na WOII bevond Slovakije zich evenmin in een gunstige periode om politieke ervaring te kunnen opdoen en het Slovaakse nationale bewustzijn verder te ontwikkelen. De elite die Slovakije tijdens de oorlogsjaren had geregeerd, werd immers aan de kant geschoven of, zoals Jozef Tiso, geëxecuteerd wegens oorlogsmisdaden. Toen de communisten in 1948 de macht verwierven in Tsjechoslovakije ging de Slovaakse politieke elite deeluitmaken van het gecentraliseerde bestuur in Praag, dat Tsjechoslovakije tot een socialistische eenheidsstaat omvormde. Er bestond weliswaar een afzonderlijke Slovaakse communistische partij, maar die was niet meer dan een verlengstuk van de centrale Tsjechoslovaakse communistische partij, die op haar beurt ondergeschikt was aan de Russische communistische partij. Tijdens de Praagse Lente van 1968 kwam uiteindelijk het federale staatsmodel tot stand, dat twee maanden na de inval van de troepen van het Warschaupact officieel van kracht werd. Dit was trouwens de enige hervormingsmaatregel van Dubček die standhield in de periode van normalisering. Al snel kwam de nadruk echter wederom op een gecentraliseerd bestuur te liggen.

De eeuwenlange onderdrukking van het Slovaakse nationale bewustzijn heeft er mijns inziens toe bijgedragen dat de civil society in Slovakije minder ontwikkeld was dan dat dit in Tsjechië het geval was. Zo is er in Slovakije slechts sporadisch sprake geweest van oppositie tegen het communistische regime. Aleksander Dubček is natuurlijk als belichamer van het ‘socialisme met een menselijk gelaat’ tijdens de Praagse Lente van erg groot belang geweest, maar het is erg opmerkelijk dat een oppositiebeweging als Charta ’77 bijna uitsluitend het werk is geweest van Tsjechen. Onder de ongeveer 1200 ondertekenaars waren er immers slechts een tiental uit de Slovaakse deelrepubliek afkomstig (Van der Meulen 1997: 13). Waar het Tsjechische Burgerforum vooral ijverde voor meer vrijheid van meningsuiting, politieke vrijheid en het respecteren van de mensenrechten, streefde het Slovaakse Publiek tegen geweld in de eerste plaats meer religieuze vrijheid na en meer Slovaakse autonomie binnen de federale staat. De overwegend religieuze dissidenten beschikten niet over de juiste capaciteiten om als alternatieve politieke elite de macht over te nemen. Wat ook aan de

geringe Slovaakse oppositie tegen het communistische regime heeft bijgedragen, is het communistische economische ontwikkelingsbeleid dat in de periode van de normalisering in Slovakije werd gevoerd. Hoewel net deze ontwikkelingsstrategie later verantwoordelijk zou zijn voor een overdreven focus op de zware industrie, zorgde het in die periode voor een sterke groei van de Slovaakse economie, waardoor deze eind jaren '60 op het gebied van industrialisering, BNP per capita en algemene levensstandaard een vergelijkbaar niveau behaalde als de Tsjechische. De sterke groei in de economische ontwikkeling en het verkrijgen van wat grotere autonomie binnen de nieuwe federale structuur van Tsjechoslovakije droeg zeker bij tot de opmerkelijk positieve appreciatie van de periode van normalisering door de Slovaakse bevolking (Bútorová 1997).

Het is zeker zo dat de buitenlandse overheersing de ontwikkeling van ervaren Slovaakse politieke elites heeft verhinderd. Het nationale identiteitsprobleem van Slovakije was dan ook een logisch gevolg van de eeuwenlange onderdrukking van het Slovaakse nationale bewustzijn. De enige periode van onafhankelijkheid voor de scheiding van Tsjechoslovakije was immers onder het fascistische bewind van Tiso. Binnen het communistische Tsjechoslovakije verhinderde de centralisering van de macht in Praag dan weer dat de Slovaakse elite nuttige ervaring kon opdoen met zelfbestuur. Met de val van het communisme weerklonk de Slovaakse eis om meer autonomie luider dan ooit tevoren. Wanneer Tsjechië niet akkoord ging met de idee van een confederatie, liet de scheiding van Tsjechoslovakije dan ook niet lang meer op zich wachten. Dit heeft ervoor gezorgd dat de onervaren Slovaakse politieke elite een gelijktijdig proces van staats- en natievorming in goede banen diende te leiden. Dit proces diende bovendien samen met een proces van democratisering en de economische transitie te verlopen. Men kan aldus besluiten dat de lange voorgeschiedenis van buitenlandse overheersing een nationaal identiteitsprobleem heeft veroorzaakt. Het onopgeloste karakter van dit nationale identiteitsvraagstuk heeft uiteindelijk tot de Fluwelen Scheiding geleid en veroorzaakte een sterke verdeeldheid tussen de Slovaakse nationale elites (zie ook 2.4.5).

2.4.2 De aanwezigheid van de Hongaarse minderheid

De heterogene samenstelling van Slovakije kan eveneens een mogelijke oorzaak zijn van de ontwikkeling van de ondemocratische tendensen in de politiek. De aanwezigheid van de Hongaarse minderheid zorgde voor een sterke ethnische verdeling in Slovakije. Op zich leidt de aanwezigheid van een aanzienlijke minderheid natuurlijk niet noodzakelijk tot een belemmering van het democratiseringsproces, maar het historische conflict tussen Slovaken en Hongaren zorgde wel voor een uitzonderlijke situatie. Het Slovaakse volk leed eeuwenlang onder de magyarisering en herinnerde zeker nog de door Hitler gesteunde Hongaarse invasie en annexering van Zuid-Slovakije in 1939, waarbij de Slovaken uit het gebied werden

verdreven. Het is vooral in deze regio dat de Hongaarse minderheid ook nu nog een groot deel van de bevolking uitmaakt. De gespannen verhoudingen tussen de Slovaken en de Hongaarse minderheid werd ook gereflecteerd in de preambule van de Slovaakse grondwet. Deze begon met de woorden ‘Wij, de Slovaakse natie’, waaruit een gelijkstelling van het Slovaakse volk met de Slovaakse natie bleek. Door dit concept van de Slovaakse natie-staat werd de Hongaarse minderheid reeds op voorhand uitgesloten van deelname aan de opbouw van de Slovaakse staat (Kusy 1997).

De Mečiar-regering heeft, zoals eerder behandeld werd, verschillende discriminerende maatregelen tegenover de Hongaarse minderheid genomen. De ethnische verdeling in Slowakije was van die aard dat geen enkele van de Slovaakse oppositiepartijen wilde samenwerken of zelfs maar geassocieerd worden met een Hongaarse partij, uit angst als ‘on-slovaaks’ of als te hongarsgezind bestempeld te worden. Opmerkelijk is dat er in Zuid-Slovakije tussen de Slovaakse bevolking en de Hongaarse minderheid geen echte spanningen bestonden. De spanningen tussen de Slovaken en de Hongaarse minderheid speelden zich dan ook voornamelijk op het niveau van de politiek af. Men kan stellen dat de aanwezigheid van de Hongaarse minderheid de Mečiar-regering er toe gebracht heeft verscheidene discriminerende maatregelen te treffen, maar ze kan zeker niet als de oorzaak van alle andere ondemocratische tendensen worden beschouwd.

2.4.3 Verschillen in de toepassing van de lustratiewetgeving

Met de Fluwelen Scheiding werden alle hervormingen die op federaal niveau waren aangevat, formeel stopgezet. Het merendeel van de economische hervormingen werd door de Mečiar-regering wel hervat, maar zoals we zagen heeft de geplande tweede golf van voucherprivatiseringen bijvoorbeeld nooit plaatsgevonden. Ook niet alle politieke hervormingen werden in Slowakije verdergezet. Zo werd in 1991 de lustratiewet door het Tsjechoslovaakse federale parlement aangenomen. De lustratiewetgeving diende te ervoor te zorgen dat de politieke en economische macht van de oude communistische nomenclatura kon worden ingeperkt. De wet bepaalde dat zij die zich in communistische periode schuldig gemaakt hadden aan het schenden van de mensenrechten, voor een periode van vijf jaar van hogere functies in staatsdienst en in staatsbedrijven moesten worden verwijderd.

In tegenstelling tot in Tsjechië, stootte de lustratiewet in Slowakije op hevig verzet. Mečiar en diens getrouwen weigerden de wet uit te voeren en eenmaal Slowakije onafhankelijk was geworden, zorgden ze ervoor dat de wet definitief van de politieke agenda verdween. Na de verkiezingen van de Slovaakse Nationale Raad in juni 1992 waren maar liefst 99 van de 150 Slovaakse afgevaardigden voormalige leden van de Slovaakse communistische partij. Van der Meulen (1997) wijst terecht op het feit dat dat vele ex-communisten hebben weten profiteren van de verkiezingsoverwinning van de HZDS van

Mečiar, die 74 van de 150 zetels won. In de hogere partijrangen van de HZDS bevonden zich immers veel mensen die onder het communistische regime hoge functies hadden bekleed binnen het staatsapparaat in Bratislava en binnen grote staatsbedrijven. “Ze maakten van de scheiding dankbaar gebruik om hun oude posities terug te winnen of te consolideren, inhakend op de omstandigheid dat in Slowakije de weerzin tegenover het communistische verleden een stuk geringer was dan in Tsjechië” (Van der Meulen 1997: 21).

De Mečiar-regering heeft zich mede dankzij het verwijderen van de geplande lustratiewetgeving van de politieke agenda de blijvende steun van de oude communistische nomenclatura weten te verzekeren. Het uitblijven van de lustratiewetgeving heeft zeker aanzienlijk bijgedragen tot het ontstaan van de dynamiek van wederzijdse steun tussen de Mečiar-regering en de oude communistische nomenclatura. Mečiar heeft het privatiseringsproces onder meer als een middel gebruikt om de oude nomenclatura te bevoordelen door deze de kans te bieden grote bedrijven voor een erg laag bedrag te kopen. Op hun beurt verleende de oude nomenclatura de Mečiar-regering dan financiële steun, en steunden ze de regeringsmaatregelen. Zoals is gebleken uit de aflassing van de tweede golf van voucherprivatiseringen, had de oude nomenclatura, als belangrijke achterban van Mečiar, erg grote invloed op het regeringsbeleid. Hoewel het niet toepassen van de lustratiewetgeving onmiskenbaar heeft bijgedragen tot de ontwikkeling van ondemocratische tendensen als het cliëntalisme, kan het mijns inziens geen toereikende verklaring bieden voor Slovaakijs democratische tekort

2.4.4 Verschillen in de toepassing van het meerderheidsprincipe en zwakheden in de grondwetten

Mogelijk kan de verschillende toepassing van het meerderheidsprincipe, en de vage formuleringen in de Slovaakse grondwet een toereikender verklaring bieden voor de ontwikkeling van de ondemocratische tendensen in Slowakije, en het uitblijven van gelijkaardige ontwikkelingen in Tsjechië.

De Tsjechische en Slovaakse parlementen startten aanvankelijk met erg gelijkaardige structuren, maar er was een cruciaal verschil in de manier waarop het meerderheidsprincipe werd toegepast. Kopecký wijst erop dat vooral de wijze waarop het winnende politieke kamp het verliezende behandelende erg verschilde in Tsjechië en Slowakije.

The problem of the Slovak parliament (and democracy) is that any change in the elite or its composition might spell a switch from one institutional form to another, organized around different normative principles, rules or valued behaviors. Where Czech party elites appear to display a common understanding of these basic principles and behaviors, which, in turn, underline relatively stable institutional patterns, the Slovak elite is engaged in a heavy dispute over them (Kopecký 2001: 216).

Terwijl de parlementaire processen in het Tsjechische parlement in toenemende mate geregeld werden door welomschreven formele regels, met verschillende ingebouwde controlemechanismes, werden de parlementaire regels in het Slovaakse parlement echter opzettelijk vaag geformuleerd, waardoor deze in verschillende situaties op verschillende wijzen konden worden geïnterpreteerd. De Slovaakse parlementaire processen waren minder aan strikt formele regels en duidelijke procedures onderworpen dan aan informele regels. Dit stond de Mečiar-regering toe om de democratische spelregels naar haar hand te zetten wanneer ze dat nodig achtte. Een mogelijke verklaring voor de dominantie van de informele regels in Slowakije is dat de kwaliteit van de Slovaakse formele regels ontoereikend was. Zo stelt Málová (1997) dat een discussie om de formele institutionele regels onvermijdelijk was, omdat de grondwettelijke voorzieningen die de positie van de president en de relaties tussen het parlement en de regering bepaalden van inferieure kwaliteit waren.

Ook Závačka (1997) is er van overtuigd dat het Slovaakse proces van grondwetsvorming achter veel van de Slovaakse problemen schuilt. In haar studie over de ontwikkeling van het consitutionalisme in Slowakije onderzocht ze in hoeverre de zwakheden in de Slovaakse grondwet de Mečiar-regering in staat hebben gesteld om haar politieke hegemonie te verzekeren. Závačka (1997) wijst er terecht op dat de grondwettelijke voorzieningen wat betreft de verdeling van de macht tussen president, parlement en regering de voornaamste reden tot bezorgdheid vormden. Omdat deze onderlinge machtsverhoudingen erg vaag geformuleerd waren, bevatte de Slovaakse grondwet immers vele ambiguïteiten. De Mečiar-regering heeft met haar parlementaire meerderheid wanneer mogelijk dankbaar gebruik gemaakt van deze ambiguïteiten en andere grondwettelijke voorzieningen genegeerd wanneer ze dat noodzakelijk achtte. De vele vage formuleringen in de grondwet wat betreft de verdeling van de macht hebben volgens Závačka (1997) een glorifiëring van het meerderheidsprincipe mogelijk gemaakt, aangezien de grondwet maar weinig echte institutionele garanties bood die een reductie van de democratie tot de macht van de meerderheid zouden kunnen verhinderen. Hierdoor bestond de mogelijkheid dat een enkele partij of een coalitie controle zou kunnen krijgen over de belangrijkste uitvoerende en wetgevende bevoegdheden. Zoals we eerder al zagen hebben de partijen van de Mečiar-coalitie na hun verkiezingsoverwinning van 30 september en 1 oktober 1994 tijdens de parlementaire zittingen van 2 tot 4 november (en daarna) de macht inderdaad naar zich toetrokken door het meerderheidsprincipe strikt toe te passen op het op basis van proportionele representatie verkozen parlement. De Mečiar-regering is er hierdoor in geslaagd de oppositiepartijen geheel uit te sluiten van echte deelname aan het besluitvormingsproces.

Een sterke en onafhankelijke Slovaakse president zou controle hebben kunnen uitoefenen over de parlementaire macht, maar in de Slovaakse grondwet werden de presidentiële bevoegdheden door verschillende artikels aanzienlijk beperkt. Zo werd in de grondwet bepaald dat de president politieke verantwoording verschuldigd was aan het

parlement. In artikel 86b en artikel 106 werd bovendien gestipuleerd dat het parlement de macht had om de president wegens politieke redenen uit zijn ambt te ontsetten. Wanneer een 3/5de parlementaire meerderheid van oordeel was dat de president het voortbestaan van het democratische constitutionele systeem in gevaar bracht kon men dus een impeachment procedure beginnen. De Mečiar-regering heeft herhaaldelijke keren getracht om van deze clause gebruik te maken. Zoals eerder behandeld werd, dienen ook de pogingen van de Mečiar-regering om de deelname van de DU aan de parlementaire verkiezingen van 1994 ongeldig te laten verklaren in het licht hiervan gezien worden. De verdeling van de door de DU gewonnen zetels zou de partijen van de Mečiar-coalitie immers een dergelijke 3/5de meerderheid opleverd hebben. Een tweede belangrijke beperking van de presidentiële bevoegdheden was de geringe draagkracht van het presidentiële veto. Om een presidentieel veto om te keren was slechts een meerderheid van 51% van de parlementsleden vereist. Aangezien dat de partijen uit de Mečiar-coalitie samen een ruimere parlementaire meerderheid bezaten, kon een presidentieel veto steeds ongedaan gemaakt worden, waardoor het eigenlijk herleid werd tot een symbolisch gebaar van politiek verzet. Een derde grondwettelijke beperking bestond eruit dat de president niet de bevoegdheid had om het parlement te ontbinden in het geval van een politieke crisis. Verder had de Slovaakse president wel het recht om aanwezig te zijn tijdens parlementaire sessies, maar in artikel 102/p van de grondwet werd bepaald dat de president het parlement enkel op uitnodiging kon toespreken. In paragraaf p van hetzelfde artikel werd wel bepaald dat de president de verschillende kabinetsministers om regeringsrapporten kon vragen. Aangezien er echter geen grondwettelijke voorzieningen waren die de regering dwongen om effectief op een dergelijke vraag in te gaan, was de regering vrij om zich al dan niet te verantwoorden.

Ook de vaagheid van de Slovaakse grondwettelijke voorzieningen voor het houden van presidentsverkiezingen zorgde voor een erg problematische situatie, zoals we reeds hebben kunnen constateren bij de verkiezing van president Kováč. In artikel 101/3 werd immers bepaald dat er een 3/5de parlementaire meerderheid vereist was om een presidentskandidaat in de eerste ronde te kunnen verkiezen. Wanneer deze meerderheid echter niet werd gevonden, waren er geen voorzieningen waardoor de meerderheidsvereiste in een tweede ronde afgezwakt zou kunnen worden. Dit maakte de mogelijkheid van een patstelling bij de geplande presidentsverkiezingen in 1998 erg reëel. De Mečiar-regering beschikte immers niet over de noodzakelijke 3/5de meerderheid om een door hen gesteunde kandidaat te laten verkiezen en de kans dat die meerderheid wel gevonden zou worden voor een compromis-presidentskandidaat was erg klein. Zoals ik eerder al aangaf, stipuleerde de Slovaakse grondwet in het geval dat men er niet in slaagde een president te verkiezen, dat de presidentiële bevoegdheden tijdelijk dienden waargenomen te worden door de regerende eerste minister, totdat men wel de noodzakelijke 3/5de meerderheid kon vinden. Aangezien de ambtstermijn van president Kováč in 1998 zou aflopen, bestond het gevaar dat door de

voorzien overdracht van de presidentiële bevoegdheden naar de eerste minister, de macht van Mečiar op de Slovaakse samenleving nog zou toenemen. Het was om dit scenario te vermijden dat de oppositiepartijen in de lente van 1997 een referendum trachtten te houden over de mogelijkheid tot directe presidentsverkiezingen. Er heerste echter grote onduidelijkheid over het bindende karakter van een referendum. De Slovaakse grondwet bevatte immers verschillende contradictorische artikels met erg vage bepalingen omtrent referenda. Zo stipuleerde artikel 93 dat de grondwet enkel veranderd kon worden door een referendum, als het een belangrijke zaak van publiek belang betrof. Het was echter aan het parlement om uit te maken of dit al dan niet het geval was. Terwijl in artikel 72 van de grondwet werd bepaald dat het parlement het enige constitutionele en wetgevende orgaan van Slovakije was, stipuleerde artikel 98 dat de verantwoordelijkheid van het parlement kon worden overgedragen aan de bevolking, waarbij de uitslag van een referendum de parlementaire macht kon vervangen.

Závačka (1997) besluit dan ook terecht dat “Flaws in the Constitution, and the subsequent rough and tumble of politics in coping with these flaws have enabled the ruling coalition to obfuscate or simply violate rule of law in order to ensure their political hegemony”. Gould en Szomolanyi (1997) wijzen er op hun beurt op dat er door dit alles een bizarre dynamiek is ontstaan in het besluitvormingsproces van Slovakije. Wanneer de regering een voorstel doet, wordt dit immers meestal zonder bijkomstige amendementen of enige inbreng van de oppositie door de parlementaire meerderheid van de regeringspartijen goedgekeurd. Vervolgens stelt de Slovaakse president zijn veto tegen het wetsvoorstel. Dit veto wordt dan door dezelfde parlementaire meerderheid ongedaan gemaakt en het wetsvoorstel wordt opnieuw en meestal ongewijzigd goedgekeurd. Ofwel de oppositie ofwel de president maakt dan gebruik van het recht om door het Constitutioneel Gerechtshof te laten oordelen of de nieuwe wet niet in strijd is met de Slovaakse grondwet. Deze situatie maakt het Constitutioneel Gerechtshof tot het enige orgaan die beslissingen van de regering kan tegenhouden. In principe is de regering verplicht zich neer te leggen bij het oordeel van het Constitutioneel Gerechtshof, maar zoals onder meer uit het ontnemen van F. Gaulieder’s parlementaire mandaat en de annulering in 1997 van het referendum over directe presidentsverkiezingen is gebleken, deinsde de Mečiar-regering er niet voor terug om het oordeel van het Constitutioneel Gerechtshof naast zich neer te leggen en aldus de democratische formele regels te schenden.

Het is dus duidelijk dat de zwakheden in de Slovaakse grondwet aanzienlijk hebben bijgedragen tot de ontwikkeling van verschillende ondemocratische tendensen in de Slovaakse politiek. Het zou echter niet correct zijn de vage bepalingen in de grondwet verantwoordelijk te achten voor alle negatieve ontwikkelingen in het Slovaakse democratiseringsproces. Zo wijst Kopecký (2001) er terecht op dat vele van de grondwettelijke voorzieningen ook in Tsjechië slecht gedefinieerd waren, waar dit in

tegenstelling tot in Slowakije niet tot een hevige strijd om de democratische spelregels heeft geleid. De verschillen in het democratiseringsproces van Tsjechië en Slowakije kunnen met andere woorden niet enkel verklaard worden door verschillen in het institutionaliseringsproces van beide landen. Eerder dient men zich de vraag te stellen waarom er in Slowakije onder de politieke elites zo een hevige strijd om de democratische spelregels plaatsvond, terwijl al de Tsjechische politieke elites de legitimiteit van deze democratische basisregels wel erkenden. In de volgende subsectie wordt dit verschil in het gedrag van de politieke elites in Tsjechië en Slowakije uitvoerig behandeld en de mate waarin dit als verklaring kan dienen voor de verschillen in het democratiseringsproces van Tsjechië en Slowakije onderzocht.

2.4.5 Verschillen in het gedrag van de politieke elites: Tsjechische consensus vs Slovaakse verdeeldheid

In tegenstelling tot de elementaire consensus over de democratische spelregels die binnen de Tsjechische elites heerste waren de Slovaakse politieke elites dusdanig verdeeld dat verschillende politieke analisten en wetenschappers bij de parlementaire verkiezingen van 1994 de opdeling begonnen maken tussen enerzijds standaardpartijen en non-standaardpartijen. Alle Slovaakse oppositiepartijen werden tot de standaardpartijen gerekend, de partijen van de Mečiar-regering van 1994, HZDS, SNS en ZRS, werden alle ingedeeld tot de non-standaardpartijen. Deze opdeling kwam er onder meer door het grote verschil tussen beide kampen wat betref de banden die ze onderhielden met buitenlandse zusterpartijen en door de erg verschillende ideologische visies. Deze onderverdeling reflecteerde volgens Mesežnikov (1997) ook de mogelijke rol die de partijen in het democratiseringsproces van Slowakije konden spelen. Op basis van verschillende criteria heeft hij de verschillende houdingen van de partijen tegenover democratie en hun verschillende politieke stijlen met elkaar vergeleken.

It is possible to offer three categories that might be used as reasonable proxies, authoritarianism vs. liberalism, conflictuality vs. consensuality, and accentuation of the interests of collective entities vs. preference of individual values. On each of these scales, I would place the ruling coalition parties--including SNS--firmly into the first, category (Mesežnikov 1997)

Terwijl de non-standaardpartijen gekenmerkt werden door een autoritaire en op confrontatie gerichte regeerstijl en een beklemtoning van het collectieve belang, werden de standaardpartijen gekenmerkt door hun liberale en democratische oriëntatie, een regeerstijl die op compromisvorming gericht was en een beklemtoning van individuele waarden. Mesežnikov (1997) besluit terecht dat de non-standaard partijen van de Mečiarregering het proces van democratische consolidatie in Slowakije ondermijnden.

De verdeeldheid tussen de Slovaakse nationale elites kwam voornamelijk voort uit het nationale identiteitsconflict. De Fluwelen Scheiding van Tsjechoslovakije heeft de verdeeldheid van de Slovaakse elites bovendien in aanzienlijke mate verder in de hand gewerkt. Hoewel er in 1992 geen enkele Slovaakse partij de scheiding van Tsjechoslovakije als programmapunt had opgenomen, hebben de partijen van de Mečiar-regering later getracht om de onafhankelijkheid van Slovaakije voor te stellen als hun verdienste. In 1992 waren het immers de HZDS en SNS die zich profileerden als de grote behartigers van de Slovaakse nationale belangen en meer Slovaakse autonomie eisten. De Mečiar-regering heeft haar macht dan ook trachten legitimeren door zichzelf de status van oprichters van de onafhankelijke Slovaakse staat toe te kennen. Ze redeneerden dat allen die aanvankelijk meer heil zagen in een verderzetting van de coëxistentie met Tsjechië geen recht van spreken meer hadden eenmaal de Slovaakse onafhankelijkheid een feit was. De Slovaakse oppositiepartijen hadden volgens Mečiar het recht niet deel te nemen aan het bestuur van Slovaakije. Deze ontwikkelingen hebben tot een dusdanige verdeeldheid tussen de politieke elites geleid dat ze elkaar werkelijk als illegitiem zijn gaan beschouwen.

Met de verkiezingsoverwinning van Mečiar in 1994 en de daaropvolgende coalitievorming van HZDS met SNS en ZRS is de verdeeldheid van de Slovaakse elites nog verder toegenomen. Szomolanyi (1997) wijst op de invloed van de sterke tegenstelling tussen de landelijke en de meer verstedelijkte Slovaakse gebieden. Zo bevond de electorale achterban van de partijen uit de Mečiar-regering zich voornamelijk in de meer landelijke gebieden en kenden ze vooral grote aanhang onder oudere burgers en laaggeschoolden. De electorale achterban van de oppositiepartijen bevond zich daarentegen vooral in de steden. Vooral hogeropgeleiden, nieuwe jonge ondernemers en de Hongaarse minderheid waren tegen de populistische regeerstijl van de Mečiar-regering, maar hun stemmen werden weidverspreid over een heel gamma van oppositiepartijen. Zoals eerder aangegeven vormde het feit dat er quasi geen samenwerking mogelijk was tussen de Slovaakse oppositiepartijen en de partijen die de Hongaarse minderheid vertegenwoordigden een bijkomend probleem voor de politieke ontwikkelingen in Slovaakije. De Slovaakse oppositiepartijen vreesden immers dat, in het geval van samenwerking met Hongaarse oppositiepartijen, de partijen van de Mečiar-regering dit zouden aangrijpen om hen als hongaarsgezind te bestempelen. Dit zou de Mečiar-regering dan weer toegestaan hebben zich te blijven profileren als enige behartigers van de Slovaakse belangen.

Gould en Szomolanyi (1997) wijzen er op dat volgens de politieke elite die uitgemaakt werd door de democratisch-georiënteerde standaardpartijen de fundamenteel ondemocratische benadering van de regerende elite aan de basis van het eliteconflict lag. De regerende elite slaagde er volgens hen niet in om de democratische normen en formele regels te verstaan en te respecteren. Ze verweten de politieke elite die uit de partijen van de Mečiar-regering bestond dat ze door hun glorifiëring van het meerderheidsprincipe een 'the winner takes all'

strategie hanteerden, waarbij ze de regels en normen van de democratische competitie ondergeschikt hadden gemaakt aan het consolideren van hun eigen machtspositie.

De regerende politieke elite hield er echter een totaal andere visie op na. Zij zagen zichzelf als de stichters en behartigers van de onafhankelijke Slovaakse staat en vonden het geoorloofd om de oppositiepartijen uit te sluiten van het besluitvormingsproces, aangezien deze aanvankelijk tegen de onafhankelijkheid gekant waren. De oppositiepartijen hadden volgens hen geen recht om te stellen wat er goed of slecht was voor Slovakije, zelfs niet als ze dit via het democratische politieke proces deden. Gould en Szomolanyi (1997) stellen ook dat het kenmerkend was voor deze elite was dat ze de oppositiepartijen ervan verdachten –al dan niet bewust- deel uit te maken van een complot om de Hongaarse minderheid meer autonomie toe te kennen in voorbereiding van een eventuele annexatie van Zuid-Slovakije door Hongarije. Verder was er ook een weidverspreid geloof in een internationale samenzwering tegen Slovakije. Niet alleen Hongarije zou een bedreiging gevormd hebben voor de onafhankelijke Slovaakse staat, maar ook Oostenrijk en zelfs Tsjechië werden ervan verdacht de Slovaakse territoriale integriteit te willen aantasten. Er werd zelfs geloofd in mogelijke internationale financiële samenzweringen tegen Slovakije, als vergelding voor de weigerachtige houding ten opzichte van buitenlandse investeringen in het privatiseringsproces.

De bereidheid van de regerende politieke elite van de HZDS om de democratische spelregels naar hun hand te zetten en zelfs te negeren heeft er samen met hun erg xenofobe wereldvisie voor gezorgd dat hen geringe mogelijkheden restten tot coalitievorming. Dit heeft ervoor gezorgd dat extreme groeperingen in de maatschappij, die in de meeste democratieën gemarginaliseerd zijn, hebben kunnen plaatsvatten in het centrum van het politieke systeem. De HZDS heeft zich in 1994 om aan de macht te kunnen blijven moeten verenigen met enerzijds het extreem-rechts georiënteerde SNS en anderzijds het extreem-links georiënteerde ZRS. Het enige dat deze partijen met elkaar verbond was hun opportunisme en populistische stijl. Gould en Szomolányi (1997) wijzen er dan ook terecht op dat een dergelijke regeringssamenstelling in een land waar er een grotere consensus heerst onder de politieke elites absurd zou lijken. In Slovakije wisten SNS en ZRS echter te profiteren van het onvermogen van de HZDS om een centrum-coalitie te vormen.

Hoewel een groot deel van de regerende politieke elite zichzelf te goeder trouw als nationale patriotten beschouwde die als enige in staat waren de echte bedreigingen voor de Slovaakse soevereiniteit te zien, werden deze oprechte gevoelens vermengd met een weid spectrum van meer opportunistische motieven. Voornamelijk de ‘nieuwe’ Slovaakse industriële klasse, die zoals we eerder zagen voor een erg groot deel uit de oude communistische nomenclatura bestond, hebben zich persoonlijk verrijkt bij het privatiseringsproces. Door de Mečiar-regering te steunen hebben ze toegang gekregen tot het privatiseringsproces en grote invloed weten verwerven, zoals uit de afschaffing van de tweede

golf van voucherprivatiseringen is gebleken. Deze Slovaakse industriële klasse had dan ook alle belang bij het aan de macht blijven van de Mečiar-regering. Mochten de oppositiepartijen er in slagen aan de macht te komen, was de kans dat bepaalde verdachte privatiseringen zouden ongedaan gemaakt worden immers erg reëel.

Kopecký (2001) wijst erop dat het dominerende conflict tussen de verschillende Tsjechische partijen zich afspeelde op het sociaal-economische niveau. Nationalisme en religie speelden een veel geringere rol, hoewel een aantal kleinere partijen wel groot belang aan deze thema's hechtten. Het overwicht van sociaal-economische thema's in de Tsjechische politiek bleek ook uit de samenstelling van de verschillende regeringscoalities. De Tsjechische regeringen van 1992 en 1996 kenden beide een centrum-rechtse oriëntatie en de regeringspartijen waren verenigd in hun visie tegenover sociale en economische thema's. Het Slovaakse partijsysteem werd daarentegen gekarakteriseerd door verschillende dimensies van politieke competitie.

The Slovak party system can be characterised by several dimensions of competition, of which a dimension clustered around national and collective identity questions appears to be the most important in structuring the party political conflict [...]. While other dimensions exist, most notably a socioeconomic dimension, they mainly provide potential for disagreements among parties within the two blocks, rather than potential for structuring the conflict between the two blocks (Kopecký 2001: 233).

Ook in Slowakije werd dit gereflecteerd in de samenstelling van de verschillende regeringscoalities. Zo deelden de partijen uit de Mečiarregeringen van 1992 en 1994 grotendeels dezelfde standpunten ten opzichte van het Slovaakse nationale identiteitsvraagstuk, maar waren deze soms verdeeld op het gebied van socio-economische vraagstukken. De interim-regering van Moravčík bestond ook uit een gelijkaardige ideologisch-diverse verzameling van DU, KDH en SDL die verenigd waren in hun oppositie tegen de HZDS en SNS.

Kopecký (2001) komt tot het terechte besluit dat de verschillende aard van de politieke competitie in beide landen de hoofdverklaring kan bieden voor de verschillen in het institutionaliseringsproces en het proces van democratische consolidatie van beide landen. Het is met andere woorden de aard van het gedrag van de nationale elites dat de verschillen in het democratiseringsproces kan verklaren. Waar de Tsjechische elites een zelfde visie deelden ten aanzien van de fundamentele democratische principes en spelregels, waren de Slovaakse elites onderling dusdanig verdeeld dat de algemene politieke en institutionele structuur gedomineerd werd door twee quasi onverenigbare kampen van politieke tegenstanders met een geheel tegenovergestelde conceptie van de democratische spelregels en procedures. Het is dan ook dit inter-elite conflict dat verantwoordelijk kan geacht worden voor de ontwikkeling van ondemocratische tendensen in het Slovaakse democratiseringsproces (zie ook Gould en

Szomolányi 1997, Kopecký 2001). De sterke polarisering van de Slovaakse nationale elites kwam hoofdzakelijk voort uit het simultane proces van staats- en natievorming dat Slovakije diende te doormaken. Tsjechië en de Tsjechische nationale elites zagen zichzelf als opvolger van Tsjechoslovakije en hadden veel minder problemen om zich aan de onafhankelijkheid aan te passen. Tsjechië bevond zich na de Fluwelen scheiding dan ook in een gunstigere uitgangspositie voor de succesvolle verderzetting van het democratiseringsproces dan Slovakije.

3. Conclusie

In 1988 begon een lange cyclus van betogingen en repressie die uiteindelijk zou leiden tot de val van het communistische regime op 29 november 1989. De dissidenten vonden meer en meer steun onder de bevolking en met het gewelddadige neerslaan van een massale studentenbetoging kwamen de ontwikkelingen in een stormversnelling terecht. Wanneer uiteindelijk ook de arbeidersklasse de dissidenten ging steunen, kon het communistische regime niet anders dan rekening houden met de eisen van de dissidenten.

Het Tsjechische Burgerforum en het Slovaakse Publiek tegen geweld hanteerden een opmerkelijk verzoenende strategie bij de aanvang van het democratiseringsproces. Er werd beslist om verder te gaan met de bestaande politieke instellingen en de in voege zijnde communistische grondwet. De politieke instellingen werden wel ontdaan van de meest rigide communisten werden en het artikel dat de leidende rol van de communistische partij garandeerde, werd geschrapt. De initiële stappen in het democratiseringsproces reflecteerden de wens van OF en VPN om echt pluralisme in de Tsjechoslovaakse politiek. Er werd een regering van nationale verstandhouding gevormd, bestaande uit communisten en niet-communisten, die het land regeerde tot de geplande eerste vrije verkiezingen op 8 en 9 juni 1990. In de aanloop naar de verkiezingen werd beslist de regeertermijnen van het Federaal Parlement, de Nationale Raden en de president tot 2 jaat terug te brengen, daar men voorzag dat de verkiezingen in juni 1990, meer dan een ware uiting van pluralisme, vooral een stem tegen het communistische regime zouden zijn. Er werd een electoraal systeem op basis van proportionele representatie ingevoerd en er kwam een wet op politieke partijen, die niet alleen het bestaan en de verkiezingsdeelname van OF en VPN legitimizeerde, maar ook die van de communistische partij. De verkiezingen leverden een federale regeringscoalitie van OF, VPN en KDS op, die zo snel mogelijk een economische transitie strategie trachten te ontwikkelen.

Onder druk van de Tsjechische politici viel de keuze op de methode van radical shock therapy. De federale regering slaagde er in om dankzij een restrictief fiscaal en monetair beleid goede economische resultaten te behalen. De subsidiëringen aan landbouw en industrie werden sterk verminderd, de prijzen werden geliberaliseerd, de convertibiliteit van de koruna werd bewerkstelligd en er werd een legislatief kader voor het privatiseringsproces gecreëerd. De federale regering heeft de nodige hervormingen doorgevoerd in het belastingssysteem om mogelijke investeerders aan te trekken en wetgeving omtrent faillissementen en commerciële transacties opgesteld. Ondanks al de inspanningen kwam er aanvankelijk een forse daling in de economische groei en zorgde de liberalisering van de prijzen voor een hoge inflatie. De werkloosheidscijfers bleven echter wel onder controle en de regering bood met tijdelijke subsidiëringen compensatie voor de dalende koopkracht van de bevolking. De methode van radical shock therapy impliceerde ook een snel en grootschalig privatiseringsproces. De federale regering ging zo snel mogelijk van start met de restitutie. Hierbij trof ze de nodige

maatregelen om de Sudeten-Duitsers te verhinderen massale claims in te dienen. Er volgde ook snel een administratieve restitutie aan de lokale besturen en de privatiseringen van kleine ondernemingen gingen onmiddellijk na het beëindigen van de restitutie van start. Via publieke veilingen werden deze ondernemingen op een snelle en efficiënte manier geprivatiseerd. De grootste uitdaging lag echter in de privatisering van de grote staatsbedrijven. De federale regering vond de oplossing door een eerste golf van voucherprivatiseringen te lanceren. Hierdoor werd de bevolking in het privatiseringsproces betrokken, en konden de grote bedrijven op een erg snelle manier geprivatiseerd worden. De voucherprivatiseringsmethode zorgden ook voor de snelle uitbouw van een aandelenmarkt voor toekomstige investeringen. De nadelen van het vouchersysteem werden gecompenseerd door de afwezigheid van grote buitenlandse en binnenlandse schulden. Het ontstaan van verschillende intermediaire investeringsfondsen maakten de voucherprivatiseringen enorm populair. De Tsjechoslovaakse regering is er in geslaagd om een succesvol economisch beleid te voeren dat van fiscale verantwoordelijkheid getuigde. Dankzij de shock therapy methode en het snelle en efficiënte privatiseringsbeleid, waarin de voucherprivatiseringen centraal stonden, haalde Tsjechoslovakije haar aanvankelijke achterstand ten opzichte van Polen en Hongarije erg snel in.

Al snel bleek echter dat de Slovaakse bevolking veel meer dan de Tsjechische te lijden had onder de negatieve gevolgen van de transitie. Door de hogere werkloosheid en de steeds stijgende levenskosten ontstond er van Slovaakse zijde meer en meer druk om het federale economische transitiebeleid aan te passen. Er ontstond ook steeds meer verdeeldheid binnen de federale regering over de verdeling van de federale en nationale bevoegdheden. Het decennialange Slovaakse streven naar meer autonomie binnen de gezamenlijke staat begon de politieke agenda in toenemende mate te domineren. Het aanvankelijke streven van de Slovaakse politici naar een gelijkwaardige positie binnen de federale staat maakte geleidelijk aan plaats voor de idee van een politieke en economische confederatie van twee soevereine staten. De Tsjechische politici bleven echter overtuigd van de noodzaak van een federaal model met een efficiënte verdeling van de bevoegdheden tussen het federale en nationale niveau. Een confederatie was volgens hen niet verenigbaar met de noodzaak aan een stabiel politiek klimaat waarbinnen de economische hervormingen konden verdergezet worden en werd over het algemeen als een slechtere optie beschouwd dan een volledige scheiding van de federale staat. De Tsjechische politici deden uiteindelijk een aanzienlijke toegeving door hun steun te verlenen aan de competentiewet van december 1990, waardoor vele federale bevoegdheden werden overgedragen naar het nationale niveau. Vladimír Mečiar, toenmalig VPN-lid en voorzitter van de Slovaakse Nationale Raad vond dit echter ontoereikend en dreigde ermee de de suprematie van de Slovaakse wetgeving over de federale wetgeving uit te roepen.

In 1991 ging het Slovaakse nationale identiteitsvraagstuk een steeds belangrijker rol spelen in de profilering van de verschillende Slovaakse partijen. Mečiar's nationalistische en

populistische rethoriek leidde uiteindelijk tot een split van de VPN en de oprichting van de HZDS. In 1991 en 1992 bleven verschillende onderhandelingen over het opstellen van een nieuwe federale grondwet en nieuwe grondwetten van de deelrepublieken zonder resultaat. De Tsjechische politici kwamen uiteindelijk tegemoet aan het Slovaakse voorstel om eerst de grondwetten van de deelrepublieken op te stellen, vooraleer samen een nieuwe federale grondwet te vormen. Wanneer het uiteindelijke ontwerp voor de nieuwe federale grondwet in de Slovaakse Nationale Raad verworpen werd, zetten de Tsjechische politici de onderhandelingen stop, aangezien ze er niet langer in geloofden om op die manier uit de impasse te geraken. Terwijl de Tsjechische politici niet bereid waren verdere toegevingen te doen, vond de HZDS van Mečiar en het nationalistische SNS de zogenaamde Tsjechische toegevingen ontoereikend.

In de aanloop naar de verkiezingen van juni 1992 profileerde de HZDS van Mečiar zich als de behartiger van de Slovaakse nationale belangen. Hij speelde handig in op de Slovaakse bezorgdheid tegenover het federale economische transitiebeleid dat werd vormgegeven door Václav Klaus van de ODS. Hij verweet de Tsjechen dat ze het federale transitiebeleid enkel op hun eigen noden hadden afgestemd en schreef de economische problemen van Slovakije geheel toe aan de ongeschiktheid van dit federale transitiebeleid voor de Slovaakse economische ontwikkeling, en dus niet aan de erfenis van het communistische regime. In zijn verkiezingscampagne beloofde hij de Slovaakse kiezers het transitiebeleid te zullen herzien en aan te passen aan de Slovaakse noden door een graduelere overgang naar een vrije-markteconomie na te streven. Mečiar riep op tot het verklaren van de Slovaakse soevereiniteit zonder dat hij hiermee op een echte scheiding aanstuurde. Hij was voorstander van een confederale structuur van twee soevereine republieken, waarin Slovakije haar eigen economisch beleid kon voeren. Binnen de ODS van Klaus was men echter van overtuigd dat men het federale transitiebeleid ten allen tijde diende verder te zetten en dat dit een sterke federale staat met een gecentraliseerd bestuur vereiste.

Wanneer de verkiezingen van juni 1992 de Tsjechische ODS-KDS coalitie en de Slovaakse HZDS als grote winnaars opleverden, vereiste het vormen van een federale regering consensus tussen de beide kampen. Ondanks verschillende onderhandelingspogingen bleven de standpunten waarmee ze hun verkiezingsoverwinning hadden behaald onverzoenbaar. De Slovaken werden door vele Tsjechen in toenemende mate als een blok aan het been gezien en de overtuiging groeide dat een volledige scheiding van Tsjechoslovakije positieve economische gevolgen zou hebben voor de Tsjechen. Door een scheiding zou er immers een einde komen aan de Tsjechische subsidies aan Slovakije. Uiteindelijk verklaarde Václav Klaus dat het onmogelijk was uit de impasse te geraken en hij voorspelde het einde van de gezamenlijke federale staat. Mečiar verweet de ODS en Klaus niet bereid geweest te zijn om echte onderhandelingen te voeren en zodoende op de scheiding te hebben aangestuurd.

Het onopgeloste Slovaakse nationale identiteitsconflict lag ten grondslag aan de Slovaakse wens om een confederatie van twee soevereine republieken met een onafhankelijk beleid en bleek onverenigbaar met het Tsjechische geloof in de noodzaak van het behoud van het federale systeem. Het was echter niet zo zeer de aard van het institutionele systeem van Tsjechoslovakije, maar wel het gedrag van de politieke elites en hun partijen, die meer electoraal belang hadden bij onderling wedijveren dan compromisvorming, dat voor de uitslag van de verkiezingen van juni 1992, de daaropvolgende onderhandelingen tussen Mečiar en Klaus en de uiteindelijke Fluwelen Scheiding zorgde.

De goede Tsjechische economische resultaten uit de initiële fase van de economische transitie hadden het Tsjechische vertrouwen in de methode van radical shock therapy nog versterkt en tot een erg grote verkiezingsoverwinning van de ODS-KDS coalitie geleid. Onder leiding van Václav Klaus werd het transitiebeleid na de onafhankelijkheid dan ook volgens deze methode verdergezet. Enerzijds zorgde de Fluwelen Scheiding voor een aanvankelijke vertraging van het privatiseringsproces, maar dit werd gecompenseerd door de voordelen die de scheiding Tsjechië opleverde. De samenstelling van de Tsjechische bevolking werd immers erg homogeen en de financiële last van subsidies aan het Slovaakse landsdeel diende niet langer gedragen te worden. Kort na het einde van de eerste golf van voucherprivatiseringen werd de Praagse aandelenbeurs succesvol gelanceerd en de registratie van bedrijven voor de tweede golf van voucherprivatiseringen ging in oktober 1993 van start. Dankzij de opgedane ervaring uit de eerste golf verliep de tweede golf van voucherprivatiseringen nog vlotter en de belangstelling van de bevolking nam eveneens nog toe. Hiernaast privatiseerde de Klaus-regering ook een erg groot aantal projecten via openbare veilingen en directe verkoop en slaagde ze er in buitenlandse investeerders aan te trekken. Ondanks aanvankelijke problemen bij de overdracht van eigendomsrechten, waardoor een aanzienlijk aantal grote bedrijven officieel toch in handen van de staat bleef, ging het overgrote merendeel de resterende aandelen in 1995 en 1996 definitief over naar de privésector.

Als ultra-liberale technocraat heeft Klaus ten allen tijde trachten vermijden dat het gecentraliseerde bestuur en het tempo van het Tsjechische economische transitieproces bedreigd zou kunnen worden. Zo keurde hij president Havels streven naar een sterke civil society af, uit angst dat de ontwikkeling van intermediaire belangengroepen de snelheid van de economische transitie zou kunnen afremmen. De Klaus-regering heeft bovendien de in de Tsjechische grondwet van 1992 bepaalde decentralisering van de macht en de oprichting van een Senaat bewust uitgesteld. De toenmalige machtsconstellatie waarborgde immers de uitvoering van Klaus' economische beleid, en de kans was reëel dat de ODS het in de regionale verkiezingen een pak minder goed zou doen. Met zijn voorstel om Tsjechië in 17 politieke regio's te verdelen heeft Klaus getracht de politieke invloed van de afzonderlijke regio's minimaal te houden, maar dit werd door de andere partijen niet aanvaard. Door het

ontbreken van een Tsjechische senaat bestond het gevaar dat indien de Klaus-regering ten val zou komen, het land in een constitutionele crisis zou verzeild geraken. Door het efficiënte economische beleid is dit evenwel niet gebeurd. In 1995 werd de oprichting van de Senaat bepaald en de patstelling op het vlak van de politieke decentralisatie werd na de verkiezingen van 1996 definitief opgelost.

Een constante in het democratiseringsproces van Tsjechië was het probleem van de politieke corruptie. In 1994 kwamen leden van de regerende ODS verschillende malen in opspraak wanneer gevallen van illegale partijfinanciëring werden vastgesteld. Dit was mede het gevolg van het ontbreken van een duidelijke wetgeving waardoor een duidelijke afbakening ontbrak van wat precies wettelijk toegelaten was. De Klaus-regering heeft in 1995 echter de nodige maatregelen getroffen om de illegale partijfinanciëring aan banden te leggen met een nieuwe wet op partijfinanciëring. Er kwam ook een nieuwe anti-corruptie wetgeving opdat men meer controle zou kunnen uitoefenen op de bankwereld, waarvan de Tsjechische economie erg afhankelijk was, en men eventuele witwaspraktijken op het spoor kon komen. De betrokkenheid van de ODS bij verschillende corruptieschandalen hadden wel een nefaste invloed op de populariteit van Klaus en de ODS.

Ondertussen consolideerde het Tsjechische partijsysteem zich steeds meer op basis van een traditionele tegenstelling tussen links- en rechts-georiënteerde partijen. Door de betrokkenheid van ODS in de verschillende corruptieschandalen en de groeiende bezorgdheid onder de bevolking over de aantasting van de sociale zekerheid door het restrictieve beleid van de Klaus-regering, krimpde in de loop van 1995 het grote overwicht van de rechts-georiënteerde partijen in het voordeel van het sociaal democratische alternatief dat door de ČSSD geboden werd. De ČSSD werd de grote winnaar van de verkiezingen van juni 1996, maar de ODS bleef evenwel de grootste Tsjechische partij. Er kwam dan ook een nieuwe centrum-rechtse regering onder leiding van Klaus. Wanneer in 1997 bleek dat leden van de ODS zich schuldig hadden gemaakt aan het misbruiken van investeringsfondsen en aan insider-trading op de Praagse aandelenmarkt, nam Klaus ontslag als eerste minister en won de ČSSD hierdoor opnieuw aan populariteit.

De Klaus-regering is er in geslaagd een consequent liberaal en restrictief beleid te voeren en drastische economische hervormingen te implementeren zonder dat dit evenwel tot hoge werkloosheidscijfers heeft geleid. De stabiele politieke situatie en het pro-westerse discours van de Klaus-regering hebben Tsjechië een reputatie van fiscale verantwoordelijkheid opgeleverd waardoor buitenlandse investeerders konden worden aangetrokken en een snelle integratie van Tsjechië in de internationale markt werd bewerkstelligd. Het Tsjechische transitieproces ging weliswaar gepaard met verschillende politieke corruptieschandalen, maar de Tsjechische regering heeft de nodige maatregelen getroffen om deze aan banden te leggen. Het probleem van de decentralisering van de macht werd aanvankelijk door de Klaus-regering

uitgesteld om haar machtspositie en transitiebeleid veilig te stellen, maar heeft niet tot verdere ondemocratische maatregelen geleid en werd uiteindelijk opgelost.

Na de Fluwelen Scheiding werd door de Mečiar-regering al snel afgestapt van het vroegere federale transitiebeleid volgens de radical shock therapy en werd een gradueler economisch transitiebeleid geïmplementeerd. Ondanks Mečiar's eerdere felle kritiek op het restrictieve economische beleid van Klaus paste hij het transitiebeleid minder ingrijpend aan dan algemeen verwacht werd en bleef Slowakije een erg restrictief fiscaal en monetair beleid voeren. Het privatiseringsproces werd echter, conform met de methode van gradualism, aanzienlijk aangepast. De klemtoon kwam duidelijk op de standaardprivatiseringsmethodes te liggen, zoals publieke veilingen en directe verkoop en in 1993 kwam de registratie van bedrijven voor de geplande tweede golf van voucherprivatiseringen quasi geheel tot stilstand. Desalniettemin verzekerde Mečiar dat deze tweede golf snel zou plaatsvinden.

Ondertussen leidde de eerste Slovaakse presidentsverkiezingen tot een heuse politieke crisis. Mečiar's pogingen om Roman Kováč, een medestander van Mečiar, als president te laten verkiezen stuitte op verzet van de oppositie en ook binnen de regeringscoalitie zelf, en uiteindelijk werd Mečiar gedwongen akkoord te gaan met de verkiezing van Michal Kováč. Het werd ondertussen meer en meer duidelijk dat Mečiar het privatiseringsproces consequent misbruikte om zijn medestanders te belonen. Mečiar en zijn intimi accumuleerden meer en meer verschillende belangrijke functies en wendden die machtsconcentratie aan om persoonlijk gewin te doen. Dit leidde uiteindelijk tot de val van de Mečiar-regering in maart 1994. Op 31 september en 1 oktober 1994 werden vervroegde verkiezingen gepland en tot zolang werd het land bestuurd door de interim-regering onder leiding van Jozef Moravčík. De regeringscoalitie van KDH, SDL en DU trachtte het tempo van het privatiseringsproces opnieuw op te drijven en trof voorbereidingen voor de geplande tweede golf van voucherprivatiseringen. Deze interim-regering wist erg goede economische resultaten te behalen en legde de klemtoon van het privatiseringsproces opnieuw op de voucherprivatiseringen, maar slaagde er niet de Slovaakse bevolking te overtuigen van de heilzaamheid van haar economische hervormingen. Mečiar slaagde er in om in te spelen op het ongenoegen dat onder de bevolking heerste door de Moravčík-coalitie -onterecht- van belangenvermenging en verdachte privatiseringen te beschuldigen. De HZDS won de vervroegde verkiezingen van 1994 overtuigend en vormde een coalitie met het extreem-rechtse, nationalistische SNS en het extreem-linkse ZRS. Nog voor ze een regeringskabinet geïnstalleerd hadden, greep de Mečiar-coalitie quasi de volledige macht over het privatiseringsproces en de staatsmedia door op alle belangrijke posities van de respectieve instellingen intimi te installeren. Door het toepassen van het meerderheidsprincipe op het Slovaakse electorale systeem op basis van proportionele representatie schendde de Mečiar-regering de meest fundamentele democratische principes. Eenmaal de nieuwe regering was samengesteld, werden de hervormingen van de Moravčík-regering afgelast. De Mečiar-

regering implementeerde een expansiever fiscaal en monetair beleid en de tweede golf van voucherprivatiseringen werd voorlopig uitgesteld, maar opnieuw verzekerde Mečiar dat die zo spoedig mogelijk zou plaatsvinden. Uiteindelijk werd de tweede golf in juli 1995 echter geheel afgelast.

Onder leiding van Mečiar werd het Slovaakse economische transitiebeleid duidelijk hervormd volgens de strategie van gradualism. Het privatiseringsproces kwam aanvankelijk bijna geheel tot stilstand. De tweede golf van voucherprivatiseringen werd aanvankelijk uitgesteld en de klemtoon werd verlegd naar de standaardprivatiseringsmethodes. Tot de val van de Mečiar-regering in maart 1994 werd echter een opmerkelijk restrictief fiscaal en monetair beleid gevoerd. Onder de Moravčík-regering werden voorbereidingen getroffen voor de tweede golf en verdere restrictieve maatregelen genomen. Na haar verkiezingsoverwinning in 1994 werden de hervormingen van de Moravčík-regering ongedaan gemaakt en ging de Mečiar-regering een expansiever economische beleid voeren. Buitenlandse participatie in het Slovaakse privatiseringsproces was quasi onbestaande. De beloofde tweede golf van voucherprivatiseringen werd geheel afgelast en het privatiseringsproces werd meer en meer door Mečiar aangewend om zijn intimi te belonen en zodoende zijn machtspositie te consolideren.

Onder de Mečiarregering hebben zich, voornamelijk sinds haar verkiezingsoverwinning in 1994, verschillende tendensen ontwikkeld die ingingen tegen de meest fundamentele democratische principes. Een van de fundamentele problemen in het Slovaakse democratiseringsproces was de toepassing van het meerderheidsprincipe door de regeringspartijen, waardoor de oppositie betekenisvolle deelname aan het besluitvormingsproces werd ontzegd. Binnen alle belangrijke parlementaire comitees en instellingen werd de oppositie ernstig ondervetegenwoordigd.. Het strikt toepassen van het meerderheidsprincipe op een electoraal systeem dat gebaseerd was op proportionele representatie reflecteerde Mečiar's bereidheid om de democratische spelregels naar zijn hand te zetten wanneer mogelijk en ze te schenden indien noodzakelijk. Door getrouwen te installeren op alle belangrijke posities binnen instellingen die oorspronkelijk bestemd waren als onafhankelijke controlerende organen, zoals het National Property Fund en het Supreme Control Office, heeft de Mečiar-regering zichzelf de exclusieve bevoegdheid over het privatiseringsproces toegeëigend. Ook binnen de Slovaakse geheime dienst heeft de Mečiar-regering op grote schaal intimi geïnstalleerd, waardoor deze een gevreesd machtsmiddel van Mečiar werd. De Mečiar-regering heeft het privatiseringsproces bovendien systematisch misbruikt om haar getrouwen te bevoordelen en zich aldus van hun steun te blijven verzekeren. Door de ontwikkeling van deze cliëntalistische structuren wist de Slovaake managerslobby, die voornamelijk uit de oude communistische nomenclatura bestond, een erg grote invloed uit te oefenen over het economische transitiebeleid. Het was voornamelijk onder druk van deze lobby dat de tweede golf van voucherprivatiseringen uiteindelijk afgelast werd.

De Mečiar-regering verkreeg ook grote controle over de staatsmedia, door ook hier op alle belangrijke functies getrouwen te installeren. Ze ondernam ook verdere pogingen om haar machtspositie in de Slovaakse maatschappij te consolideren door het oprichten van verschillende aan de partij verbonden organisaties en door invloed te verwerven binnen belangrijke bestaande belangengroepen. Op deze manier heeft Mečiar grote invloed trachten te verwerven binnen de media, universiteiten, NGO's en culturele instellingen. Deze vorm van party state corporatism werd consequent toegepast als middel om de invloed van de HZDS uit te breiden en monopolieposities binnen bepaalde sectoren te verwerven. Zo heeft de HZDS geprobeerd de electorale kansen van de oppositiepartijen nog verder in te perken door parallelle politieke groeperingen op te richten. Dezelfde tactiek werd toegepast om de invloed van al te kritische tijdschriften te beperken, door de oprichting van parallelle concurrerende tijdschriften te financieren.

Bovendien heeft de Mečiar-regering verschillende discriminerende maatregelen genomen ten opzichte van de Hongaarse minderheid. Door de nieuwe territoriale indeling werden niet enkel de rechten van de Hongaarse minderheid geschonden, maar verminderden de kansen op electorale winst voor de oppositiepartijen ook aanzienlijk. Verschillende in 1996 aangenomen wetten dreigden zelfs elke oppositie tegen de Mečiar-regering te criminaliseren. Vooral de wet op de bescherming van de republiek stelde Mečiar in staat om tegenstanders van zijn beleid te bestrijden. Zo trachtte de Mečiar-regering op basis van deze wet zelfs de Slovaakse president, wiens presidentiële bevoegdheden systematisch werden ingeperkt, te laten veroordelen. De Mečiar-regering heeft verschillende keren het oordeel van het Constitutioneel Gerechtshof naast zich neergelegd, zoals bij het ontnemen van Gaulieders parlementaire mandaat en de annulering van het referendum over directe presidentsverkiezingen.

Wanneer men de politieke transitie en dus de democratiseringsprocessen die beide landen sinds hun onafhankelijkheid hebben doorgemaakt met elkaar vergelijkt, is het meer dan duidelijk dat er zich in Slovaakije veel meer ondemocratische tendensen hebben ontwikkeld dan in Tsjechië. Verschillende factoren hebben bijgedragen tot dit Slovaakse democratische tekort. Eeuwenlange buitenlandse overheersing hebben de Slovaakse elites de mogelijkheid ontnomen om ervaring op te doen met zelfstandig democratisch bestuur. Door de onderdrukking van het nationale bewustzijn bleef het Slovaakse nationale identiteitsvraagstuk onopgelost. Binnen de gezamenlijke staat met Tsjechië hebben de Slovaak decennialang meer autonomie nagestreefd en na de val van het communistische regime werd de Slovaakse politiek meer en meer door het streven naar soevereiniteit beheerst. Met de Fluwelen Scheiding dienden de onervaren Slovaakse politieke elites naast het politieke en economische transitieproces ook een gelijktijdig proces van staats- en natievorming te doormaken, wat hen een aanzienlijk nadeel opleverde tegenover de meer ervaren Tsjechische politieke elites. De Tsjechen hadden zichzelf door hun kwantitatieve

overzicht en de in Praag gecentraliseerde macht immers steeds met Tsjechoslovakije vereenzelvigd en het nationale identiteitsvraagstuk was voor de Tsjechen dan ook grotendeels opgelost. Door de constante van buitenlandse overheersing in de Slovaakse geschiedenis was de civil society ook minder ontwikkeld dan in Tsjechië. De economische ontwikkelingsstrategie tijdens de periode van normalisering had een minder sterke Slovaakse oppositie tegenover het communistische regime tot gevolg. De Slovaakse dissidenten hadden vooral meer religieuze vrijheid en autonomie nagestreefd en hadden niet de capaciteiten om het als politieke elite waar te maken. Dit alles heeft ertoe bijgedragen dat de houding tegenover de oude communistische nomenclatura in Slovakije veel positiever was dan in Tsjechië. Slovakije heeft de door de federale regering geplande lustratiewetgeving na de onafhankelijkheid uiteindelijk niet geïmplementeerd, waardoor de oude nomenclatura haar machtspositie grotendeels heeft weten behouden.

Een cruciaal verschil in het democratiseringsproces van Tsjechië en Slovakije was ook de manier waarop het meerderheidsprincipe werd toegepast. Terwijl de parlementaire processen na de onafhankelijkheid in Tsjechië in toenemende mate door wel omschreven formele regels verliepen, overheersten in Slovakije de informele regels en waren de formele regels vaak van erg geringe kwaliteit. Omdat de onderlinge machtsverhoudingen tussen regering, parlement en president erg vaag geformuleerd waren, bevatte de Slovaakse grondwet vele ambiguïteiten waarvan de Mečiar-regering dankbaar gebruik heeft gemaakt. De vaagheid in de bepalingen omtrent de onderlinge machtsverhoudingen hebben de strikte toepassing van het meerderheidsprincipe door de Mečiar-regering mogelijk gemaakt. Hierdoor ontstond ook een bizarre dynamiek in het Slovaakse besluitvormingsproces, waarbij het presidentiële veto herleid werd tot een vorm van symbolisch en het Constitutionele Gerechtshof het enige orgaan was dat regeringsbeslissingen kon tegenhouden. Hoewel de vaagheden en ambiguïteiten in de Slovaakse grondwet de Mečiar-regering in staat hebben gesteld om vele formele regels naar believen te interpreteren, moet de belangrijkste onderliggende oorzaak voor de ontwikkeling van de vele ondemocratische tendensen in Slovakije elders gezocht worden. De Tsjechische grondwet bevatte immers erg gelijkaardige zwakheden die gelijkaardige mogelijkheden tot diverse interpretaties boden, en toch hebben zich in Tsjechië geen dergelijke ondemocratische tendensen ontwikkeld.

De echte oorzaak van de verschillen in het democratiseringsproces was de verschillende aard van de politieke competitie in beide landen, of anders gesteld, het gedrag van de respectieve politieke elites. De Tsjechische politieke elites deelden eenzelfde visie ten aanzien van de fundamentele democratische principes en formele regels. Deze werden als legitiem beschouwd en het respecteren van deze formele democratische regels werd als een noodzakelijk voorwaarde voor democratisch bestuur gezien. Onder de Slovaakse politieke elites heerste echter een dusdanige verdeeldheid dat de Slovaakse politiek gedomineerd werd door een constante strijd om de democratische spelregels tussen twee onverenigbare kampen

van politieke tegenstanders, die elk een geheel tegenovergestelde conceptie hadden van de meest fundamentele democratische principes. Het is deze sterke polarisering van de Slovaakse elites en het daaruitvolgende onvermogen om tot een elementaire consensus te komen over de wijze waarop een democratie hoort te functioneren dat de voornaamste verklaring biedt voor het Slovaakse democratische tekort. De scherpe verdeeldheid van de Slovaakse elites was in hoofdzaak het gevolg van het onopgeloste karakter van het nationale identiteitsvraagstuk. Met de desintegratie van Tsjechoslovakije werd weliswaar de Slovaakse wens naar meer onafhankelijkheid vervuld, maar het was net deze Fluwelen Scheiding die ervoor zorgde dat Slovakije naast de overgang naar een vrije-markteconomie en het democratiseringsproces, ook een gelijktijdig proces van staats- en natievorming diende te ondergaan. De partijen die het Slovaakse streven naar meer autonomie binnen Tsjechoslovakije hadden belichaamd en er in geslaagd waren zich te profileren als de behartigers van de algemene belangen van het Slovaakse volk, waren van mening dat alle partijen die aanvankelijk meer heil zagen in een verderzetting van de coëxistentie met de Tsjechische republiek geen recht hadden een betekenisvolle rol te spelen in de opbouw van de Slovaakse staat eenmaal de onafhankelijkheid een feit was. De HZDS van Mečiar is er in geslaagd om door middel van populistische rethoriek in te spelen op de bezorgdheden en de angsten van de Slovaakse bevolking en de verkiezingen van 1994 te winnen, waarna ze alle beschikbare middelen heeft aangewend om haar machtspositie blijvend te kunnen consolideren.

Wanneer men de democratiseringsprocessen in Tsjechië en Slovakije evalueert in het licht van de minimale conceptualisering van democratische consolidatie kan men stellen dat alle noodzakelijke instellingen, gebaseerd op het principe van competitieve politiek en universeel stemrecht, in zowel Tsjechië als Slovakije geïntroduceerd zijn en ook standhouden. Er vinden op regelmatige basis vrije verkiezingen plaats en de formele regels die de electorale processen reguleren zijn democratisch tot stand gekomen. Vanaf de val van het communistische regime in 1989 zijn er in beide landen ook verschillende partijen aan de macht geweest en werd er voorzien in wetgeving die de vrijheid van meningsuiting, de persvrijheid en het recht op samenscholing diende te garanderen. De grondwetten van Tsjechië en Slovakije voorzagen in de scheiding van de wetgevende, rechterlijke en uitvoerende macht, volledig in navolging van alle vereiste democratische procedures. Zelfs bij beschouwing volgens deze minimale vereisten komen er echter reeds aanzienlijke verschillen tussen de democratiseringsprocessen in Tsjechië en Slovakije naar voor. Hoewel de Mečiar-regering consequent gebruik heeft gemaakt van de vage formulering van de formele regels om ondemocratische maatregelen te nemen die in strijd waren met de algemene geest van de wetgeving, is het in het licht van de minimale conceptualisering belangrijk dat hiermee op zich geen schending van de formele regels plaatsvond. In Slovakije heeft de Mečiar-regering echter ook verschillende malen de formele democratische regels en procedures overtreden. Zo

was de overdracht van de privatiseringsbevoegdheden van het ministerie van privatiseringen naar het National Property Fund in strijd met de Slovaakse grondwet, die voorschreef dat de Slovaakse staat, en dus de regering, verantwoordelijk was voor alle Slovaakse staatseigendommen. De Mečiar-regering ging ook in tegen het oordeel van het Constitutionele Gerechtshof, wanneer ze Gaulieders parlementaire mandaat afnam, nadat deze de HZDS had verlaten. Ook uit de annulering van het geplande referendum over directe presidentsverkiezingen in 1997, ondanks het oordeel van het Constitutionele Gerechtshof en de centrale referendumcommissie, bleek de bereidheid van de Mečiar-regering om de democratische formele regels te schenden, wanneer ze dat nodig achtte. Het feit dat de formele regels in Slovakije niet door alle politieke actoren werden gerespecteerd, rechtvaardigt een indeling van Slovakije tot de niet-geconsolideerde democratieën volgens de minimale conceptualisering volkomen. Het is duidelijk dat in Tsjechië wel aan alle voorwaarden is voldaan om het land volgens de minimale conceptualisering als een geconsolideerde democratie te beschouwen. De democratische regels en procedures werden er, in tegenstelling tot in Slovakije, immers door alle politieke actoren gerespecteerd.

Wanneer men de meer substantiële conceptualisering van democratische consolidatie hanteert bij de vergelijking van de democratiseringsprocessen van Tsjechië en Slovakije komen de verschillen tussen beide landen des te sterker naar voor. Een van de basisvereisten om van democratische consolidatie te kunnen spreken volgens deze visie is het naleven van de formele democratische spelregels door alle politieke actoren omdat ze deze als legitiem beschouwen, en dus niet enkel uit strategische overwegingen. De constante strijd om de formele democratische spelregels in Slovakije door de sterk gepolariseerde elites is mijns inziens dan ook voldoende om Slovakije ook volgens deze conceptualisering als een niet-geconsolideerde democratie te beschouwen. Er waren bovendien in Slovakije tal van andere ondemocratische tendensen die een indeling van Slovakije tot de niet-geconsolideerde democratieën rechtvaardigden. De veelvuldige pogingen tot grondwetswijzigingen in het voordeel van de Mečiar-regering, de exclusie van de oppositie uit het besluitvormingsproces door de strikte toepassing van het meerderheidsprincipe op het op proportionele representatie gebaseerde Slovaakse electorale systeem, de machtsconcentratie van de regeringspartijen binnen belangrijke instellingen die het privatiseringsproces dienden te superviseren, de systematische installatie van getrouwen binnen de geheime dienst, het plotse stopzetten van de twee politie-onderzoeken naar de betrokkenheid van de geheime dienst in de ontvoering van president Kováč' zoon, de bedreigde autonomie van de Slovaakse civil society door de ontwikkeling van party state corporatism en de ontwikkeling van cliëntalistische structuren in het privatiseringsproces waren alle tekenen die erop wezen dat men de Slovaakse democratie in 1997 onmogelijk als geconsolideerd kon beschouwen.

In Tsjechië echter werden de formele democratische regels niet enkel door alle politieke actoren gerespecteerd, maar ook als legitiem beschouwd. De grondwet werd door

alle politieke elites aanvaard en gerespecteerd en beschermd tegen wijzigingen die de belangen van één bepaalde groep zouden dienen. De Tsjechische oppositiepartijen werd een betekenisvolle rol in het besluitvormingsproces gegarandeerd en er vond, in tegenstelling tot in Slovakije, geen verwoede machtsstrijd plaats tussen het parlement, de regering en de president en het elementaire pluralistische karakter van de democratie werd niet bedreigd. De veelvuldige politieke corruptieschandalen vormden wel reden tot bezorgdheid, maar in tegenstelling tot in Slovakije is het privatiseringsproces niet consequent misbruikt om de politieke steun van bepaalde belangengroepen te winnen en hebben de Tsjechische regeringspartijen hun verantwoordelijkheid genomen om voor een duidelijke wetgeving te zorgen om te vermijden dat dergelijke ontwikkelingen zich in de toekomst zouden kunnen herhalen. De aanvaarding van de formele regels door alle politieke actoren en de goede werking van het democratische besluitvormingsproces garandeerde bovendien dat eventuele zwakke punten op termijn zouden weggewerkt worden.

Ik beëindig deze scriptie dan ook met de conclusie dat de algemene tendens binnen de comparatieve literatuur om, op basis van de evolutie van het democratiseringsproces van beide landen tot 1997, Slovakije als een niet-geconsolideerde democratie te beschouwen en Tsjechië tot de geconsolideerde democratieën te rekenen, geheel gerechtvaardigd was.

BIBLIOGRAFIE

Ambrosio, Thomas

1997 The Breakup of Czechoslovakia and the Calculus of Consociationalism. Online. Internet. Geraadpleegd op 10 april 2008. Beschikbaar via <http://www.ciaonet.org/conrtib.html#amt>

Bútorová, Zora

1997 Public Opinion: Continuity and Change. In: John A. Gould & Soňa Szomolányi (eds.) Online. Internet. Geraadpleegd op 8 februari 2008. Beschikbaar via <http://www.ciaonet.org/book/gould/biblio.html>

De Boer–Ashworth, Elizabeth

2000 *The Global Political Economy and Post-1989 Change. The Place of the Central European Transition.* Houndmills: Macmillan.

Dědek, Oldrich.

1996 *The Break-up of Czechoslovakia: An In-depth Economic Analysis.* Aldershot: Avebury.

Diamandouros, P. Nikiforos, Hans-Jürgen Puhle & Richard Gunther

1995 *The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective.* Baltimore: John Hopkins University Press.

Duke, Vic & Keith Grime

1994 Privatization in East-Central Europe: Similarities and contrasts in its application. In: C.G.A. Bryant & E. Mokrzycki (eds.), *The New Great Transformation? Change and Continuity in East-Central Europe:* 144-169. London: Routledge.

East, Roger & Jolyon Pontin

1997 *Revolution and Change in Central and Eastern Europe.* London: Pinter.

Faltan, Lubomir & Vladimír Krivy

1999 Slovakia: Changes in Public Administration. In: E.J. Kirchner (ed.), 102-131.

Gould, John A. & Soňa Szomolányi (eds.)

1997 Slovakia: Problems of Democratic Consolidation and the Struggle for the Rules of the Game. Online. Internet. Geraadpleegd op 8 februari 2008. Beschikbaar via <http://www.ciaonet.org/book/gould/biblio.html>

Gould, John A. & Soňa Szomolányi

1997 Elite Fragmentation, Industry and the Prospects for Democracy in Slovakia. In: John A. Gould & Soňa Szomolányi (eds.) Online. Internet. Geraadpleegd op 8 februari 2008. Beschikbaar via <http://www.ciaonet.org/book/gould/biblio.html>

- Havel, Václav
1992 *Angst voor de vrijheid. Redevoeringen van een president.* Amsterdam: Van Genneep.
- Illner, Michal
1999 Territorial Government in the Czech Republic. In: E.J. Kirchner (ed.), 80-101.
- Kirchner, Emil J. (ed.)
1999 *Decentralization and Transition in the Vysegrad. Poland, Hungary, The Czech Republic and Slovakia.* Houndmills: Macmillan.
- Kopecký, Petr
2001 *Parliaments in the Czech and Slovak Republics. Party Competition and Parliamentary Institutionalization.* Aldershot: Ashgate.
- Krivy, Vladimír
1997 Slovakia's Regions and the Struggle for Power. In: John A. Gould & Soňa Szomolányi (eds.). Online. Internet. Geraadpleegd op 10 maart 2008. Beschikbaar via <http://www.ciaonet.org/book/gould/biblio.html>
- Kusy, Miroslav
1997 The State of Human and Minority Rights in Slovakia. In: John A. Gould & Soňa Szomolányi (eds.). Online. Internet. Geraadpleegd op 20 maart 2008. Beschikbaar via <http://www.ciaonet.org/book/gould/biblio.html>
- Linz, Juan & Stepan, Alfred
1996 *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe.* Baltimore: John Hopkins university press.
- Málová, Darina
1997 The Development of Interest Representation in Slovakia after 1989: from 'transmission Belts' to 'party-State Corporatism'. In: John A. Gould & Soňa Szomolányi (eds.). Online. Internet. Geraadpleegd op 3 maart 2008. Beschikbaar via <http://www.ciaonet.org/book/gould/biblio.html>
- Mesežnikov, Grigorij
1997 The Open-Ended Formation of Slovakia's Political Party System. In: John A. Gould & Soňa Szomolányi (eds.). Online. Internet. Geraadpleegd op 7 maart 2008. Beschikbaar via <http://www.ciaonet.org/book/gould/biblio.html>
- Miklos, Ivan
1997 Economic Transition and the Emergence of Clientalist Structures in Slovakia. In: John A. Gould & Soňa Szomolányi (eds.). Online. Internet. Geraadpleegd op 7 maart 2008. Beschikbaar via <http://www.ciaonet.org/book/gould/biblio.html>
- Skalnik Leff, Carol
1997 *The Czech and Slovak Republics. Nation versus State.* Boulder: Westview press.

Skolkay, Andrej

- 1997 The Role of the Mass Media in the Post-Communist Transition of Slovakia. In: John A. Gould & Soňa Szomolányi (eds.). Online. Internet. Geraadpleegd op 11 maart 2008. Beschikbaar via <http://www.ciaonet.org/book/gould/biblio.html>

Szomolányi, Soňa

- 1997 Identifying Slovakia's Emerging Regime. In: John A. Gould & Soňa Szomolányi (eds.). Online. Internet. Geraadpleegd op 11 maart 2008. Beschikbaar via <http://www.ciaonet.org/book/gould/biblio.html>

Valenzuela, Samuel J.

- 1992 Democratic Consolidation in Post-Transitional Settings: Notion, Process, and Facilitating Conditions. In: Scott Mainwaring, Guillermo O'Donnell & J. Samuel Valenzuela (eds.), *Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective*: 57-104. Notre Dame: University of Notre Dame Press.

Van der Meulen, J.W.

- 1997 *Slowakije : achterblijver in Midden-Europa.* 's Gravenhage: Nederlands instituut voor internationale betrekkingen Clingendael.

Závačka, Katarína

- 1997 The Development of Constitutionalism in Slovakia. In: John A. Gould & Soňa Szomolányi (eds.). Online. Internet. Geraadpleegd op 2 maart 2008. Beschikbaar via <http://www.ciaonet.org/book/gould/biblio.html>